

Υστεροβυζαντινή περίοδο συρρικνώθηκε το κράτος σε ορισμένες βυζαντινές περιοχές εξαιτίας της επέκτασης των Τούρκων.

Στα χρόνια του Ιουστινιανού, τον 5^ο μ.Χ. αιώνα, επικρατούσε στη Μακεδονία η μικρή ιδιοκτησία που καθιστούσε τους χωρικούς ανεξάρτητους και οργανωμένους σε αγροτικές κοινότητες (κωμαρχίες). Οι γαιοκτήμονες καρδοκούσαν ευκαιρίες κακής συγκομιδής για να χρεωθούν οι γεωργοί. Παραμόνευαν να τους αρπάξουν τη μικρή τους ιδιοκτησία και να τους κάνουν δουλοπάροικους στα κτήματά τους.

Στην περιοχή των Σερρών ίσχυε ο θεσμός της εμφύτευσης. Φύτευαν αμπέλια, ελιές και καρποφόρα δένδρα σε κρατικές εκτάσεις. Από μια ενεπίγραφη πλάκα του 158 μ.Χ. που βρέθηκε στη Γάζωρο πληροφορούμεθα ότι οι γεωργοί του νομού Σερρών φύτευαν αμπέλια, ελιές, συκιές. Δημιουργούσαν φυτείες ή βελτίωναν τις παλαιές φυτείες που είχαν σε δημόσια κτήματα. Υποχρεούνταν να δίνουν στο δημόσιο για το κτήμα που καλλιεργούσαν μέρος της παραγωγής τους. Από τους αμπελώνες τα μισά σταφύλια ή το μισό κρασί, από τους ελαιώνες το 1/3 του καρπού ή του λαδιού. Τα τσίπουρα από το κρασί, οι πυρήνες από τις ελιές στο ελαιοτριβείο και τα φρούτα που μάζευαν από τα καρποφόρα δένδρα ήταν στο σύνολό τους δικά τους¹¹⁶.

Οι χωρικοί, λόγω ανάγκης, πουλούσαν συχνά αντί πινακίου φακής τη μικρή τους ιδιοκτησία στους μεγαλοκτηματίες και γίνονταν δουλοπάροικοι. Αυτοί οι γεωργοί αποτελούσαν την παροικία των προκαθημένων στα κτήματα των μεγαλογαιοκτημόνων. Στα τέλη του 5^{ου} και τις αρχές του 6^{ου} αιώνα μ.Χ. απαγορευόταν να μετακινηθούν σε άλλα μέρη. Όταν έφευγαν τους επανέφεραν με τη βία στο κτήμα που δούλευαν.

Οι ελεύθεροι εργάτες γεωργοί, όταν δούλευαν για πάνω από 30 χρόνια κρατικά κτήματα, αποκτούσαν την κυριότητα του κτήματος. Δεν μπορούσαν όμως να απομακρυνθούν ποτέ απ' αυτό. Για να φορολογούνται όλοι οι γεωργοί σύμφωνα με τον αριθμό των ζώων και την έκταση των κτημάτων που καλλιεργούσαν, καταγράφονταν από τους κρατικούς απογραφείς σε κώδικες όλα τα κτήματα και τα ζώα λεπτομερώς. Η φορολογία ρυθμιζόταν σύμφωνα με το είδος παραγωγής, την έκταση, την ετήσια αποδοτικότητα των κτημάτων, των ζώων και των ανθρώπων που χρησιμοποιούσαν οι γαιοκτήμονες.

Στην περιοχή των Σερρών καλλιεργούσαν κυρίως δημητριακά και αμπέλια. Υπήρχαν ανεπτυγμένη κτηνοτροφία και αξιόλογα μεταλλεία διαφόρων μεταλλευμάτων και μάρμαρα καλής ποιότητας. Δυστυχώς όμως οι πλουτοπαραγωγικές αυτές εκτάσεις συγκεντρώθηκαν στα χέρια των λίγων γαιοκτημόνων.

Το εμπόριο της περιοχής των Σερρών διεξάγετο από την ξηρά, διότι εκτός από το εγκαταλελειμμένο σε πρωτόγονη κατάσταση λιμάνι της Ηιόνας δεν υπήρχε άλλο ανεπτυγμένο λιμάνι στην περιοχή του νομού Σερρών για να αναπτυχθεί το διαμετακομιστικό εμπόριο διά θαλάσσης με τα βαλκανικά

¹¹⁶ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 320, αρ. 546 και τ. Γ, σ. 53-60.

κράτη προς το βορρά και την ανατολή.

Στα τέλη του 10^{ου} αιώνα μ.Χ. ο Βασίλειος Β΄ απάλλαξε τους φτωχούς γεωργούς από τους φόρους και επέβαλε βάρη μόνο στους μεγάλους γαιοκτήμονες. Στην εποχή του Λέοντος ΣΤ΄ καταργήθηκε ο νόμος που απαγόρευε στους δημόσιους λειτουργούς να αποκτούν περιουσία. Από τη συγκέντρωση των κτημάτων των φτωχών στους ολίγους αναδείχτηκαν μεγάλοι γαιοκτήμονες στην περιοχή Σερρών.

Σύμφωνα με τα βασιλικά έγγραφα υπήρχαν στην περιοχή Σερρών τον 14^ο αιώνα μεταξύ άλλων οι ακόλουθοι φόροι: α) της σιταρκίας, β) της ορικής, γ) της καστροκτησίας, δ) του εννομίου, ε) της προβατοχοιροδεκαετίας, στ) της τοιχοδεκαετίας, η) της ευρέσεως θησαυρού, ι) του ξυλαχύρου (ξυλεύσεως), ια) οι πορθμιακοί στον Στρυμόνα, ιβ) του διαβατού των ζώων.

Κατά τη Σερβοκρατία οι Σέρβοι ανέπτυξαν στο νομό Σερρών τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την κηπευτική και διατήρησαν τους ίδιους φόρους. Οι ιερές μονές απαλλάσσονταν από μερικούς φόρους.

Στη συνέχεια ακολουθεί μία παρουσίαση των αγροκτημάτων των γαιοκτημόνων και των ιερών μονών, από όπου συνάγεται ότι το μεγαλύτερο μέρος της γης της περιφέρειας των Σερρών ανήκε στους γαιοκτήμονες και στις ιερές μονές. Πολλοί κάτοικοι ήταν δουλοπάροικοι (προσκαθήμενοι) των γαιοκτημόνων και των ιερών μονών. Τα κτήματα αυτά ήταν δωρεές αυτοκρατόρων και αφιερώματα ευσεβών χριστιανών γαιοκτημόνων και απλών ανθρώπων. Τα κτήματα και μετόχια στην πόλη και στην περιφέρεια Σερρών δεν παρέμειναν πάντως διαρκώς στην κυριότητα των γαιοκτημόνων και των ιερών μονών. Υπέστησαν πολλές αλλαγές, αρπαγές από καταπατητές και από τσιφλικούχους Τούρκους. Οι ιδιοκτήτες κατέφευγαν στα τουρκικά δικαστήρια για τα κεκτημένα δικαιώματά τους, χωρίς να δικαιώνονται πάντοτε.

11.2. Γαιοκτήμονες της περιφέρειας Σερρών

11.2.1. Κωνσταντίνος Αχιραΐτης

Σύμφωνα με το χρυσόβουλο του Μαρτίου 1333 μ.Χ. του Ανδρονίκου Γ΄ ο Αχιραΐτης ήταν γαιοκτήμονας στο Θολό: «Εις το χωρίον Θολόν πλησίον των δικαίων της γης του Πανσεβάστου σεβαστού οικείου τη βασιλεία μου Κύρου Κωνσταντίνου Αχιραΐτου». Σε έγγραφο του πρώτου μισού του 12^{ου} αιώνα αναφέρονται και άλλοι της οικογένειας των Αχιραϊτών: οι Νικήτας, Ιωννάκος, Κωνσταντίνος Λέοντας και Μαρία.

11.2.2. Βατάτζης Φωκόπουλος

Σε δύο έγγραφα του Β΄ αρχαίου Κώδικα της Μονής Τιμίου Προδρόμου (σ. 41-42) αναφέρεται ως οικείος του αυτοκράτορα και πανευγενέστατος γαιοκτήμονας. Αφιέρωσε στη μονή οικία, εργαστήρια και εκτάσεις γης με τον όρο

να του δίδουν το σιτηρέσιο της χρονιάς¹¹⁷.

11.2.3. Αλέξιος Δυπλοβατάτζης

Ήταν στρατιωτικός από μεγάλη οικογένεια στρατιωτικών και γαιοκτημόνων. Χαρακτηριζόταν ως «Πανσέβαστος, σεβαστός, οικείος, κριτής, του θεοφρούρητου φουσάτου (στρατού)». Με χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Β΄, το Σεπτέμβριο του 1307, του δόθηκε από τον αυτοκράτορα έκταση χιλίων μοδίων (στρεμμάτων) στην παραστρυμόνιο Ζαβαλτία Πολορήγιο για τις στρατιωτικές υπηρεσίες που προσέφερε ως προνοιάριος.

11.2.4. Κωνσταντίνος Δούκας

Ήταν γιος του αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ΄ και της Μαρίας της Αλάνης. Η Άννα Κομνηνή τον ονομάζει «Πορφυρογέννητο». Πρέπει να ήταν μνηστήρας της. Είχε ένα μεγάλο αγρόκτημα με πολυτελή έπαυλη στο προάστιο Άγιος Ιωάννης των Σερρών. Όταν πέρασε ο αυτοκράτορας Κομνηνός από τις Σέρρες για κάποια εκστρατεία, ο Κωνσταντίνος Δούκας τον συνόδευσε και τον κάλεσε να τον φιλοξενήσει στα πολυτελή οικήματα της επαύλεως που ήταν στη μαγευτική τοποθεσία Κρύα Νερά με τα πολλά πόσιμα νερά, στον Άγιο Ιωάννη. Ο αυτοκράτορας Κομνηνός δέχθηκε. Λούστηκε, καθάρισε το σώμα από τη σκόνη της οδοιπορίας και έμεινε μέχρι που συνήλθε από την κούραση¹¹⁸.

11.2.5. Ιάκωβος μοναχός

Για τη μεγάλη του αφοσίωση στον αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ΄ και την πίστη που επέδειξε με διαρκή σταθερότητα σε όλα τα χρόνια της ζωής του προς τη βασιλεία τού παραχωρήθηκε δωρεά το μοναστήρι της Θεοτόκου Οστρινής που βρισκόταν έξω από το Κάστρο της Ζίχνης. Στο χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Γ΄, το Μάρτιο του 1333 μ.Χ., αναγράφονται τα εξής: «Επεί ο μοναχός Ιάκωβος έδειξε κατά τον παρόντα καιρόν πίστην και υπόληψιν καθαρά εις την βασιλείαν μου διά των έργων ων εποίησε και εκρατήθη ολοσχερώς του παραχωρείται το εκτός του κάστρου [Ζίχνης] μονύδριο Θεομήτορος το επικεκλημένον Οστρηνης συν τοις έκεισε».

11.2.6. Καλίδης

Σε αποσπάσματα του αυτοκράτορα των ετών 1339-1342 μ.Χ. αναφέρεται ότι μέσα στο κάστρο των Σερρών βρισκόνταν οικήματα του εταιρειάρχου Καλί-

¹¹⁷ Χριστοφόρου, *Προσκυνητάριον*, σ. 33.

¹¹⁸ Κομνηνή, *Αλεξιάς*, Θ.4.

δη και της αδελφής του Φωκαίνης¹¹⁹.

11.2.7. Ιωάννης Καντακουζηνός

Ο γνωστός από τον εμφύλιο πόλεμο των Βυζαντινών Ιωάννης Καντακουζηνός είχε πολλούς και μεγάλους τίτλους στο βυζαντινό κράτος πριν γίνει αυτοκράτορας το 1347-1354 μ.Χ. Ήταν μέγας παπίας, μέγας δομέστικος και ύπαρχος Θράκης. Το 1325 μ.Χ. ορίστηκε από τον κτήτορα της Μονής Τιμίου Προδρόμου Ιωακείμ έφορος της μονής για να εποπτεύει και να φροντίζει για τη βελτίωσή της. Αναγράφεται στο Τυπικό της ιεράς μονής από τον ως άνω κτήτορα ότι παραδίδει στο μεγάλο δομέστικο, του κραταιού και αγίου αυθέντου και βασιλέως Ιωάννη Καντακουζηνό όλα τα πράγματα της μονής. Τον κάνει κύριο των πάντων και του αναθέτει τα πάντα.

Ο ίδιος ο Καντακουζηνός αναφέρει ότι κατείχε πολύ μεγάλη περιουσία και εκτάσεις στις Σέρρες και σε άλλες πόλεις. Είχε πολλά σιτηρά, δένδρα και καρπούς. Είχε 5.000 αγελάδες, 1.000 ζευγάρια βόδια για οργώματα, 2.500 φοράδες, 200 καμήλες, 300 μουλάρια, 500 γαϊδούρια, 500 γουρούνια και 70.000 πρόβατα, τα οποία τον καιρό του πολέμου, το 1341 μ.Χ., λεηλατήθηκαν και πουλήθηκαν όλα από το διοικητή των Σερρών Συργή Ντελενουζία. Η συνοικία Κατακονόζι πήρε από αυτόν το όνομά της, επειδή ήταν κτήμα του. Είχε στις Σέρρες 40 σπίτια, καταγώγια και ανώγεια, εργαστήρια, φούρνους κ.λπ. Δυστυχώς ενεπλάκη στον δυναστικό εμφύλιο πόλεμο με πολλές περιπέτειες και απώλειες για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

11.2.8. Λασκαραίοι

Η οικογένεια των Λασκαραίων κατείχε τεράστια έκταση γης στη Στραστριβίτσα δυτικά της πόλεως Σερρών μεταξύ των χωριών Γαστιλέγκους (Χριστός) και Κρεβασμούντο, που ήταν εντός «της οδού της εξερχομένης από του κάστρου των Σερρών και επαγούσης εις το κάπεστον της γης του Λάσκαρη και του ρυάκος»¹²⁰. Είχαν και άλλα κτήματα βορειανατολικά του Μελεγκισίου, στο χωριό Λεγγίνι και στο Λασκάρεβο, με 130 κατοίκους χριστιανούς, κοντά στο Μελένικο. Είχαν επίσης κτήματα και ΒΔ του Νεοχωρίου, στην περιοχή που λέγεται Λάσκαρη.

11.2.9. Λυζικοί

Οι Λυζικοί ήταν μεγάλη βυζαντινή στρατιωτική οικογένεια από τη Βέροια. Ο Γεώργιος Λυζικός ήταν εξάιρετος στρατηγός του Ανδρονίκου Β΄ το 1328 μ.Χ.

¹¹⁹ Miklosich-Muller, *ό.π.*, τ. 5, σ. 123, αρ. 25.

¹²⁰ Miklosich-Muller, *ό.π.*, τ. 5, σ. 121, αρ. 23.

Ο αδελφός του, Μιχαήλ Λυζικός, ήταν μεγάλος γαιοκτήμονας στην περιοχή της Βέροιας. Ο γιος του, Μιχαήλ Λυζικός ή Λυζακός, παρέδωσε τη Βέροια στο σουλτάνο Βαγιαζήτ Α΄ και έγινε γαιοκτήμονας στη Ζίχνη, όπου εγκαταστάθηκε ως προνοιάριος.

11.2.10. Γεώργιος Λογοθέτης

Ο Δουσάν τον αποκαλεί οικείο και τον προστάζει το Φεβρουάριο του 1352 μ.Χ. να μην ενοχλεί το παλαιοχώριο Οστρινή, διότι ανήκει στη Μονή της Αγίας Αναστασίας της Ζίχνης.

11.2.11. Μανουήλ Άγγελος

Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ του δώρισε το μεγάλο ζευγηλατείο της Πτελέας, 6.600 μόδια στην περιοχή της Νιγρίτης.

11.2.12. Μαργαρίτης

Το όνομα αυτό αναφέρεται τον Οκτώβριο του 1342 μ.Χ. στον ορισμό του αυτοκράτορα Ιωάννου ΣΤ΄ ή Ε΄. Ο Μαργαρίτης ονομάζεται σε αυτό οικείος της βασιλείας τού αυτοκράτορα και ορίζεται στην απογραφή που έκαναν ο Ιωάννης και ο Κωνσταντίνος Βατάτζης στις Σέρρες ότι ήταν κύριος εκτάσεως γης και αμπελιών¹²¹. Στη Μονή Τιμίου Προδρόμου υπήρχε ένας πολύ δραστήριος μοναχός που μετονομάστηκε από Μαργαρίτης σε Ιωάσαφ και δώρισε στη μονή πολλά κτήματα και αμπέλια. Αυτός προείδε την προέλαση του σουλτάνου Οσμάν και πήγε με αντιπροσωπεία της μονής στην έδρα του. Τον παρακάλεσε να προστατεύσει το μοναστήρι από τις λεηλασίες των Τούρκων, όταν θα καταλάμβανε τη Μακεδονία. Κολακεύτηκε ο Οσμάν και έκανε δεκτό το αίτημα της μονής. Ο διάδοχός του, Μουράτ Α΄, εξέδωσε τον Ιούλιο του 1372 φερμάνι με το οποίο εγγυόταν την ασφάλεια του «Μαργαρίτη μοναστήρ».

Στο *Προσκυνητάριον* του μοναχού Χριστοφόρου (σ. 34) αναφέρεται ότι ο λαϊκός γαιοκτήμονας Μαργαρίτης δώρισε στα γεράματά του όλα τα κτήματά του στο μοναστήρι και έγινε μοναχός σε αυτό με το όνομα Ιωάσαφ. Προνόησε για την ασφάλεια της μονής με την έκδοση ενός φερμανιού από το σουλτάνο. Όταν έδειχναν οι μοναχοί το φερμάνι στους Τούρκους επιδρομείς σταματούσαν τις κακές τους προθέσεις.

11.2.13. Θεόδωρος Μετοχίτης

Πρόκειται για μεγάλη προσωπικότητα των γραμμάτων και των τεχνών της εποχής του 1260 μ.Χ. Συνδεόταν στενά με τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ τον

---

¹²¹ Miklosich-Muller, *ό.π.*, τ. 5, σ. 110, αρ. 15.

Πρεσβύτερο. Ήταν στενός σύμβουλος και συνεργάτης του και γι' αυτό τον προήγαγε σε μέγα λογοθέτη. Ήταν εξαιρετικός διπλωμάτης, πολιτικός, θεολόγος, φιλόσοφος, αστρονόμος, ποιητής και ζωγράφος. Αυτός ζωγράφησε το 1315-1320 μ.Χ. στη Μονή του Ζωοδότου Χριστού της χώρας, στο σημερινό Κεχριέ τζαμί της Κωνσταντινούπολης, τις περίφημες ψηφιδωτές εικόνες. Ο Μετοχίτης είχε το μετόχι Χριστός (Γαστιλέγκους) δυτικά των Σερρών, έκτασης γης 400 στρεμμάτων (περιοχή του χωριού Χριστός). Το δώρισε στη μονή με χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Β' τον Ιανουάριο του 1329 μ.Χ. Υπάρχει εκδοχή και για τα χωριά Άνω και Κάτω Μετόχι, 7 χιλιόμετρα ΒΑ των Σερρών, ότι ήταν κτήματα του Μετοχίτη. Πιθανόν να αναμείχθηκε στην κατασκευή των ψηφιδωτών της Θείας Κοινωνίας των Αποστόλων στην κόγχη του Αγίου Βήματος του Ναού των Αγίων Θεοδώρων, όταν έμεινε ως γαιοκτήμονας στις Σέρρες¹²². Όταν έγινε αυτοκράτορας ο Ανδρόνικος Γ' εκτόπισε τον παππού του και τον Μετοχίτη στο Διδυμότειχο και άφησε να λεηλατήσουν το σπίτι του στην Κωνσταντινούπολη.

11.2.14. Μονομάχος Μιχαήλ

Διατέλεσε έπαρχος και στρατηγός του Ανδρονίκου Γ' το 1328 μ.Χ. και διοικητής της Θεσσαλονίκης το 1333 μ.Χ. Εισέπραττε κάθε χρόνο 50 υπέρπυρα από την αλιεία, 15,5 από τις ψαρόβαρκες του παραλιμνίου πλησίον της Αμφίπολης χωριού Χάνδακα και 18 από τους ψαράδες των γύρω χωριών.

11.2.15. Νικηφόρος Μαρτίνος

Ο Νικηφόρος Μαρτίνος ήταν στρατιώτης χαρακτηριζόμενος «οικείος πανσέβαστος» στο βασιλιά. Είχε 20 σπίτια και κατοικούσαν μέχρι το 1938 και μία καλλιεργήσιμη έκταση γης κοντά στη μονή, στο δρόμο από τις Σέρρες. Στο κέντρο του οικισμού ήταν ο Ναός του Αγίου Τρύφωνος, ο οποίος καταστράφηκε. Ήταν κτήμα του Μαρτίνου με ετήσιο εισόδημα είκοσι τέσσερα υπέρπυρα το 1317 μ.Χ.¹²³

11.2.16. Πακουριανοί αδελφοί Απάσιος, Γεώργιος και Σαμβάτιος

α) Ο Απάσιος Πακουριανός αναδείχθηκε μάγιστρος του 11^{ου} αιώνα μ.Χ. Για τις πολλές υπηρεσίες του στο κράτος του παραχωρήθηκαν μεγάλες εκτάσεις γης στη Μακεδονία. Στη διαθήκη του φαίνεται η λειτουργία του μεγάλου γαιοκτητικού συστήματος του Βυζαντίου.

¹²² Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 328.

¹²³ Περισσότερα για το Ναό του Αγίου Τρύφωνος και το Νικηφόρο Μαρτίνο, βλ. παρακάτω, ενότητα 11.3.6.8.

β) Ο Γεώργιος Πακουριανός ήταν αρχιστράτηγος των αυτοκρατορικών δυνάμεων στο στρατό και στρατηγός της αυτοκρατορικής φρουράς, δηλαδή μεγάλος δομέστικος της Δύσεως και των Σχολών. Ίδρυσε τη Μονή της Θεοτόκου της Πετριτζιωτίσσης στο Πετριτζό ή Μπάτσκοβο κοντά στη Στενήμαχο, η οποία είχε κτήματα στο Βάνδο της Ζαβαλτίας.

γ) Ο Συμβάτιος Πακουριανός είχε στην ιδιοκτησία του εκτάσεις γης με πέντε χωριά, τα οποία κληροδότησε στη γυναίκα του Καλή Βασιλακίνα το 1098 μ.Χ. Παραχώρησε επίσης και 3.000 μοδίους σίτου για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Η γυναίκα του με τη σειρά της χάρισε την αγροτική γη που είχε στην κοινότητα του Ροδολίβους στη Μονή Ιβήρων. Επίσης χάρισε 294 λίτρες χρυσού στους ανθρώπους της υπηρεσίας της, στους δούλους της. Διέθετε για φιλανθρωπίες κάθε χρόνο 200 μοδίους σιτάρι και 20 πρόβατα.

11.2.17. Αλέξιος Παλαιολόγος

Στο χρυσόβουλο του Μαρτίου 1333 μ.Χ. του Ανδρονίκου Γ' αναφέρεται ότι πλησίον του χωριού Θολός της Ζίχνης υπήρχε μεγάλη έκταση γης του Παλαιολόγου Κύρου Αλεξίου. Ο Αλέξιος ήταν στενός συγγενής των Ανδρονίκων. Είχε πολυτελή έπαυλη στον Θολό και έκταση γης μέχρι τη λίμνη Αχινού. Η περιουσία αυτή περιήλθε στους Ανδρονίκους. Ο Ανδρόνικος Β' χάρισε τη μισή περιουσία του Αλέξιου στην επισκοπή της Ζίχνης και την άλλη μισή στη νύφη του Ειρήνη Χούμναινα¹²⁴.

11.2.18. Ιωάννης Πανάρετος, απογραφέας

Το 1312 μ.Χ. έκανε απογραφική εξίσωση και αποκατάσταση του θέματος Βολερού, Μοσυνοπόλεως-Σερρών και Στρυμόνος. Στο χρυσόβουλο του Μαρτίου 1313 μ.Χ. ο Ανδρόνικος Β' τον αποκαλεί πανσέβαστο, σεβαστό, οικείο της βασιλείας του εταιρειάρχη και του δίνει την εξουσία να κατέχει και να νέμεται ανενόχλητος την περιοχή γύρω από το κάστρο της Ζίχνης. Εκδόθηκε πρόσταγμα της βασιλείας του που καθόριζε την αξία της Κάτω Ούσκας (Δαφνούδι) σε τριάντα υπέρπυρα¹²⁵.

11.2.19. Πρεακόντζελος

Έπαιρνε από το μοναστήρι των Ασωμάτων της Ζίχνης επτά υπέρπυρα το χρόνο, αλλά ο Ανδρόνικος Γ' με πρόσταγμα του Ιουλίου 1333 μ.Χ. απάλλαξε το μοναστήρι από αυτή την καταβολή και διέταξε το δομέστικο των θεμάτων Βολερού, Μοσυνοπόλεως-Σερρών και Στρυμόνος Μακρηνό να παραδώσει

¹²⁴ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 94.

¹²⁵ Σάθας, *ό.π.*, σ. 240. Miklosich-Muller, *ό.π.*, τ. 5, σ. 109.

στον Πρεακόντζελο επτά υπέρπυρα από το ταμείο της υπηρεσίας του¹²⁶.

11.2.20. Αλέξιος Ραούλ

Ο Γ. Οστρογκόρσκι χαρακτηρίζει τον Ραούλ μεγάλη προσωπικότητα. Ο Δουσάν τον αποκαλεί πεφλημένο του σερβικού κράτους των Σερρών. Σε πρόσταγμα του Ανδρονίκου Γ' (1329-41) αποκαλείται επίσης οικείος, πεφλημένος συγγενής του αυτοκράτορα και μέγας δομέστικος. Ο Ραούλ ήταν κάτοχος ενός μεγάλου κτήματος γης στο χωριό Ζελίχοβα. Το μισό από το κτήμα αυτό το αφιέρωσε με εκδοτήριο γράμμα στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών για τη σωτηρία της ψυχής του. Σύμφωνα με πληροφορία εγγράφου του Ιουλίου 1366 μ.Χ. του καθολικού κριτή Δερμοκαΐτη, ο Ραούλ βρισκόταν σε δίκη με το φίλο του Στέφανο Καλοθέτη το 1366. Αναφέρεται από τον Παπαγεωργίου ένας Ιωάννης Ραούλ πρωτοβεστιάριος, σύζυγος από δεύτερο γάμο της Θεοδώρας Καντακουζηνής Παλαιολογίνας, ο οποίος θα μπορούσε να είναι συγγενής του Αλέξιου Ραούλ.

11.2.21. Σαρακινοί

Η οικογένεια των Σαρακινών αναφέρεται ως ευκατάστατη σε πολλές ιστορικές πηγές. Κατείχε ένα ναό χωριού και μεγάλες εκτάσεις γης στην περιοχή Σερρών και Δράμας. Αναφέρονται από τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο οι πολλές απαλλαγές των Σαρακινών από φορολογίες. Λέγεται από την Αλεξία Κομνηνή ότι ο Σαρακινός που έγινε φρούραρχος της Περιοχής Μογλενών (Πέλλας) το 1082 μ.Χ. ήταν πρόγονος της οικογένειας των Σαρακινών.

Στο χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Β' τον Απρίλιο του 1325 μ.Χ. αναφέρεται ότι στις Σέρρες κατοικούσε κάποιος Σαρακινός, του οποίου η γυναίκα είχε μεγάλη περιουσία σε χρυσά νομίσματα κατασκευασμένα από καθαρό χρυσάφι 20-21 καρατιών.

Ο Ναός των Τριών Παίδων και του Αγίου Γεωργίου δίπλα από την παλαιά μητρόπολη των Αγίων Θεοδώρων Σερρών, σε αφιερωτήριο γράμμα της Θεοδώρας Παλαιολογίνας Αγγελίνας Καντακουζηνής προς τη Μονή Κουτλουμουσίου, προσδιορίζεται ότι βρισκόταν εντός της θεοσώστου πόλεως των Σερρών στη γειτονιά του Αγίου Γεωργίου του Σαρακινού. Σε έγγραφο της ίδιας μονής αναγράφεται ότι ο παραπάνω ναός στις Σέρρες έφερε το όνομα ο Άγιος Γεώργιος ο Σαρακινόπολιτης. Σε κώδικα της Μονής Προδρόμου αναγράφεται ότι ο Θεόδωρος γιος του Ιωάννου Σαρακινού αφιέρωσε στη μονή τα κτήματά του και έγινε μοναχός σ' αυτήν το 1329 μ.Χ. Οι πλούσιοι που γίνονταν μοναχοί στη μονή προσέφεραν τα κτήματά τους¹²⁷.

¹²⁶ Guillou An., *Les Archives de Saint-Zean-Prodrome sur le mont Ménécée*, Presses universitaires de France, Paris 1955, σ. 36, αρ. 29.

¹²⁷ Χριστόφορου, *Προσκυνητάριον*, σ. 31-32. Β' αρχαίος Κώδικας 54, 74 και 75.

11.2.22. Συναδηνός πρωτοστάτωρ

Ο Συναδηνός ήταν κάτοχος του χωριού Έξοβα (Δάφνη Βισαλτίας) με όλες τις γύρω εκτάσεις γης. Σε ιδιόγραφο γράμμα του 1349 μ.Χ. αναφέρει ότι από τα κτήματα που είχε στο χωριό της Έξοβας, από ελεημοσύνη του αγίου αυθέντου του βασιλέως, αφιερώνει στη Μονή Αλυπίου οχτακόσια μόδια γης και δύο μονύδρια¹²⁸.

11.2.23. Τζαμπλάκωνες

Ήταν μεγάλη και ισχυρή βυζαντινή οικογένεια εμπόρων και γαιοκτημόνων. Είχαν το 14^ο αιώνα τεράστιες αγροτικές εκτάσεις στην περιοχή Χριστουπόλεως Σερρών και Θεσσαλονίκης. Ο Αλέξιος Τζαμπλάκων ήταν μεγάλος παπίας και διοικητής των κάστρων της Ποπολίας (Αμφιπόλεως) Χώρας. Το 1327 ήταν υπερασπιστής του κάστρου της Χριστούπολης (Καβάλας) με το μέρος του Ανδρονίκου Β΄ Πρεσβυτέρου, αλλά συνέπραξε με τον εγγονό Ανδρόνικο Γ΄ και ήταν παρών όταν παραδόθηκε στις 5 Ιανουαρίου 1328 το κάστρο της Ζίχνης στον Καντακουζηνό. Διενεργούσαν εμπόριο με τους Ραγουζαίους (Ραγούζα, το σημερινό Ντουμπρόβνικ). Ένας Αλέξιος Τζαμπλάκων Καβαλλάριος είχε κληρονομήσει από τον πατέρα του κήπο στη Βέροια. Αυτός ήταν συγκλητικός στην Κωνσταντινούπολη και ανήκε σε οικογένεια γενουατικής καταγωγής¹²⁹.

11.2.24. Γεώργιος Τρουλινός

Όπως φαίνεται από το χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Β΄ το Νοέμβριο του 1318, ήταν οικείος τού αυτοκράτορα και είχε στην περιφέρεια Σερρών πολλά κτήματα, περί τα 1.600 μόδια (στρέμματα) σε δύο μέρη. Είχε τα 1.200 στρέμματα στον Άγιο Γεώργιο τον Κρυνερίτη και άλλα 400 σε άλλη τοποθεσία. Είχε την απόλυτη κυριότητα στα κτήματά του και απαλλασσόταν από τη φορολογία. Με ορισμό του Ανδρονίκου Β΄ διατάσσονται πάντως οι απογραφείς Γεώργιος Στρατηγός και Νικόλαος Θεολογίτης να διορθώσουν το πρακτικό, διότι ο Τρουλινός επεδίωξε να καταγραφούν για δική του γη 300 μόδια περισσότερα. Αυτά ήταν βεβαιωμένα με χρυσόβουλα και με δικαστική απόφαση ότι ανήκαν στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Βρίσκονται στην τοποθεσία Λιβαδίων με τα εκεί μυλοτόπια.

11.2.25. Γεώργιος Φωκόπουλος

Ο Φωκόπουλος είχε κτήματα στις Σέρρες, κατοικία στους μυλώνες και ένα

¹²⁸ Αρχείο Μονής Κουτλουμουσίου.

¹²⁹ Χιονίδης Γ., *Ιστορία της Βέροιας, της πόλεως και της περιοχής*, Βέροια 1960, σ. 135.

εργαστήριο. Ο Δουσάν του αναγνώρισε ότι κατείχε οικήματα εντός της θεοσώστου πόλεως Σερρών και τους εκτός της πόλεως υδρομύλους και αμπέλια εξ αγοράς και οικείων κόπων και αναλωμάτων. Είχε ακόμη ζευγολατείο στη Λιάστιανη και ένα κτήμα των τριακοσίων στρεμμάτων στην Τούμπα.

Τα παιδιά του Διπλοβατάτζη διεκδικούσαν την περιουσία του και τον ενοχλούσαν. Ο διοικητής των Σερρών Μιχαήλ Αβραμπάκης έκρινε στο δικαστήριο την υπόθεση και δικαίωσε τον Φωκόπουλο να κτίσει στην οικία του μύλο και άλλο εργαστήριο. Ο κράλης Δουσάν με πρόσταγμα τον Απρίλιο του 1346 μ.Χ. επικύρωσε το κρισιμόγραφο του Αβραμπάκη. Ο Δουσάν το Μάιο του 1352 αναγνωρίζει την περιουσία του Φωκόπουλου βεβαιώνοντας ότι την κατείχε εξ αγοράς και οικείων κόπων και αναλωμάτων.

11.2.26. Χαρίτων

Ο Χαρίτων ήταν πρωτονοβελίσμος της πόλεως των Σερρών. Είχε πάρα πολλά αστικά και αγροτικά ακίνητα. Είχε ένα μεγάλο οικόπεδο δίπλα από την Κλοποτίτσα μέσα στις Σέρρες, ένα φούρνο και δύο ανώγειες κατοικίες, καθώς και άλλη έκταση γης στην Κόσνα. Τα αγόρασε ο μοναχός Κοσμάς, ο πρώην Πάγκαλος, με 660 άσπρα από τον Χαρίτων. Σε αυτό το οικόπεδο έκτισε τη Μονή της Θεοτόκου της Ελεούσας. Αυτά τα κτήματα τα δώρισε αργότερα ο Κοσμάς στη Μονή Παντοκράτορος της Κωνσταντινουπόλεως με εκδοτήριο γράμμα το Φεβρουάριο του 1373 μ.Χ. Από τη Μονή Παντοκράτορος τα αγόρασε η Θεοδώρα Παλαιολογίνα Αγγελίνα Καντακουζηνή και με εκδοτήριο γράμμα τον Οκτώβριο τα δώρισε στη Μονή Κουτλουμουσίου. Κήκε ο ναός της Θεοτόκου Ελεούσας το 1913 και απέμεινε σε ανάμνηση σήμερα μόνο ένα προσκυνητάρι¹³⁰.

11.2.27. Χούμνοι

Οι Χούμνοι ήταν μεγάλη και γνωστή στο νομό Σερρών βυζαντινή οικογένεια προερχόμενη πιθανόν από την Κωνσταντινούπολη. Πρώτος απ' αυτήν αναφέρεται ο Νικηφόρος Χούμνος. Ήταν συγγραφέας και ρήτορας. Διατέλεσε μαθητής του πατριάρχη Γρηγορίου Β' από την Κύπρο. Ο Ανδρόνικος Β' τον διόρισε σφραγιδοφύλακα, μέγα στρατοπεδάρχη (πρωθυπουργό) και διοικητή της Θεσσαλονίκης. Ήταν ιδιοκτήτης του χωριού Χούμνος, του σημερινού Χουμνικού Νιγρίτας, με μεγάλες εκτάσεις γης στην περιοχή. Στην περιοχή Καλύβια του Νεοχωρίου Σερρών σώζεται σε ένα λόφο, που ήταν κτήμα του, το τοπωνύμιο Χούμκος. Στα γεράματά του το 1320 μ.Χ. έγινε μοναχός σε μοναστήρι με το όνομα Ναθαναήλ. Ως μοναχός έγραψε θρησκευτικά, φιλοσοφικά, νομικά και φιλολογικά έργα, στα οποία αντιπροσωπεύονταν οι αριστοκρα-

¹³⁰ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Γ, σ. 32-33, σημ. 137.

Γέφυρα του χωριού Χουμνικό (από τα κτήματα που είχε ο Χούμνος) με δύο χρονολογίες, 1120 και 1251 μ.Χ.

τικές τάσεις της εποχής του.

Η θυγατέρα του Ειρήνη παντρεύτηκε τον Ιωάννη, γιο του Ανδρονίκου Β΄ που τον είχε από το γάμο του με την Γιολάνδα του Βονιφάτιου Μομφερατικού. Η Ειρήνη ήταν εξαδέλφη του Ανδρονίκου. Κατά τα αυτοκρατορικά έθιμα επιτρέπονταν οι γάμοι μεταξύ των συγγενών. Ο πεθερός της της δώρισε το μισό της έπαυλης του χωριού Θολός Σερρών. Ήταν κτήμα 2.000 περίπου στρεμμάτων. Απ' αυτά, τα 1.000 στρέμματα τα δώρισαν στην επισκοπή Ζίχνης.

Το 1306 μ.Χ. η Ειρήνη αφιέρωσε στη Μονή Τιμίου Προδρόμου το ναό και το προαύλιο αυτού που ήταν 24 στρέμματα. Αργότερα, όταν αρρώστησε, δώρισε και τα υπόλοιπα στρέμματα: «δέδωκε και το πλέον της μερίδας αυτής με τα πάσης της νομής της περιοχής αυτού»¹³¹.

11.3. Κτήματα της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου του Μενοικίου Σερρών

11.3.1. Συνοπτική ιστορία

Η Ιερά Μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών είναι εφάμιλλη με τις ιερές μονές του Αγίου Όρους από άποψη ιστορίας, κειμηλίων και τοποθεσίας. Κητορές της υπήρξαν οι δύο Σερραίοι μοναχοί θείος και ανεψιός, Ιωαννίκιος και Ιωακείμ. Ο πρώτος μόναζε στο Άγιον Όρος. Επειδή όμως ο διετής ανεψιός του

¹³¹ Χριστοφόρου, *Προσκυνητάριον*, σ. 24, 33.

έμεινε ορφανός από πατέρα και μητέρα, ήλθε στις Σέρρες, παρέλαβε τον ανεψιό του και εγκαταστάθηκε ως ασκητής στον Ιερό Ναό των Αγίων Αναργύρων στο Χιονοχώρι, το 1260 μ.Χ. Η φήμη του προσείλκυσε και άλλους μοναχούς και γι' αυτό αναζήτησε το 1270 μ.Χ. ερημικότερο μέρος στο βάθος της χαράδρας του Μενουικίου όρους, στη σημερινή τοποθεσία της ιεράς μονής.

Πρώτος υπήρξε ο μικρός ναός που σώζεται μέχρι σήμερα ανατολικά του κεντρικού ναού προς τιμήν των γενεθλίων του Τιμίου Προδρόμου.

Ο Ιωαννίκιος έγινε επίσκοπος Εζεβών με έδρα τη Δάφνη της Βισαλτίας το 1290 μ.Χ. και πέθανε σε ηλικία 75 ετών το 1300 μ.Χ. Τάφηκε στο προαύλιο του μοναστηριού, εκεί όπου σήμερα είναι το Μεσονυκτικό.

Ο Ιωακείμ, αντάξιος του θείου του, το 1278 έγινε επίσκοπος της Παλαιάς Ζίχνης και το 1329 μητροπολίτης. Συγχρόνως φρόντιζε από της θέσεώς του εκείνης για την Ιερά Μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Το 1300 έκτισε τον καθολικό ναό, τον πύργο, την τραπεζαρία, τα τείχη, τα νέα κελιά και επεξέτεινε το χώρο της ιεράς μονής. Φρόντισε για την πνευματική καλλιέργεια των μοναχών. Συνέγραψε τις κτητορικές διατάξεις της κοινοβιακής ζωής σε 23 άρθρα-κεφάλαια.

Συνδέθηκε φιλικά με τους Παλαιολόγους αυτοκράτορες Ανδρόνικο Β' και Γ' και απέσπασε με αυτοκρατορικά χρυσόβουλα κτηματική περιουσία και προνόμια για τη μονή. Παραιτήθηκε από μητροπολίτης και έγινε μεγαλόσχημος μοναχός. Πέθανε το 1333 και τάφηκε δίπλα στο θείο του, στο Μεσονυκτικό του καθολικού ναού.

Το 1505 επί πατριάρχου Παχωμίου ανακηρύχθηκε άγιος με το όνομα Ιωάννης, που είχε πάρει ως μεγαλόσχημος μοναχός. Γιορτάζεται στις 12 Δεκεμβρίου.

11.3.2. Η φήμη της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου παγκοσμίως

Η Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών αναφέρεται σε πολλά επίσημα βυζαντινά έγγραφα ως σεβάσμια, αγία, θεία. Ο πρώτος μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως Οικουμενικός Πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος, όταν παραιτήθηκε, προτίμησε να περάσει τα τελευταία χρόνια της ζωής του σ' αυτήν. Εκεί έγραψε πολλά από τα συγγράμματά του και εκεί πέθανε και τάφηκε το 1472. Ο τάφος του Γενναδίου σώζεται στο Μεσονυκτικό με την ενεπίγραφη πλάκα που φέρει σε αρχαϊζουσα γλώσσα τους στίχους του ποιητή Ταλιαντίδη.

Ένας Άραβας ιστορικός αναφέρει ότι η μονή φημιζόταν για τις φιλοσοφικές κατά Χριστόν μελέτες των μοναχών της.

Πολλά αυτοκρατορικά χρυσόβουλα, πατριαρχικά σιγίλλια και φερμάνια σουλτάνων εκδόθηκαν κατά καιρούς για την κατοχύρωση της περιουσίας της ιεράς μονής. Την σεβάστηκαν ακόμη και οι κατακτητές, Σέρβοι και Τούρκοι. Η διατήρησή της για επτά και πλέον αιώνες, παρόλες τις επιδρομές και τις λεηλασίες τις οποίες υπέστη, οφείλεται στα πνευματικά της προσόντα. Ήταν

πάντοτε ένθεου ζήλου, μελέτης των Αγίων Γραφών και πατερικών κειμένων. Ήταν και συνεχίζει να είναι εργαστήριο χριστιανικής, πνευματικής άσκησης στην αρετή, καταφύγιο θερμών δεήσεων, δοξολογιών και ευχαριστιών στο Θεό. Ήταν και είναι μια πνευματική όαση, κέντρο αναγέννησης και σωτηρίας των ψυχών, κλίμακα ανάβασης του ανθρώπινου πνεύματος από τη γη στον ουρανό. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ήταν εστία πνευματικής και εθνικής στήριξης των κατοίκων της περιοχής. Οι μοναχοί μετέβαιναν για ιεραποστολές ως ιερείς, πνευματικοί, κήρυκες, δάσκαλοι και εμπυχωτές του καταδυναστευόμενου από τους Τούρκους λαού της περιοχής. Η μονή αντιμετώπισε κατά καιρούς πολλές περιπέτειες. Πολλές φορές κινδύνευσε να ερημωθεί για λόγους οικονομικούς, λόγω των επιθέσεων των εχθρών ή λόγω των εξοριών των μοναχών.

Οι μοναχοί της μονής έλαβαν μέρος σε όλες τις ελληνικές επαναστάσεις. Στον 20^ο αιώνα εξαιτίας των δύο παγκοσμίων πολέμων και της εισβολής των Βουλγάρων κλονίστηκαν πάρα πολύ. Στο Μακεδονικό Αγώνα καταδιώχθηκαν. Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εξορίστηκαν από τους Βουλγάρους. Στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι Βούλγαροι εγκαταστάθηκαν σαν νοικοκυραίοι και ανέλαβαν τη διοίκηση της μονής διώχνοντας τους Έλληνες μοναχούς.

11.3.3. Μετατροπή της ανδρώας μονής σε γυναικεία

Ύστερα από τόσα δυστυχήματα και τόσα δεινά επόμενο ήταν, λόγω ελλείψεως οικονομικών, να μην προσέρχονται σ' αυτή νέοι μοναχοί. Μεταπολεμικώς οι υπερήλικες μοναχοί της μονής εκοιμήθησαν και έμεινε τελευταία ένας και μόνο μοναχός, που εκτελούσε όλα τα καθήκοντα: ηγούμενος, ιερέας, νεωκόρος, μάγειρας, υπεύθυνος της καθαριότητας κ.λπ. Κινδύνευαν να κλαπούν τα κειμήλια της μονής από τους αρχαιοκάπηλους που παραμόνευαν μέρα και νύκτα.

Έγινε έκκληση σε πολλές ανδρικές μοναστικές αδελφότητες για να επανδρωθεί το μοναστήρι, αλλά δυστυχώς δεν υπήρξε τέτοια δυνατότητα. Γυναικείες αδελφότητες μοναχών υπήρχαν πολλές, αλλά το δίλημμα ήταν σοβαρό, καθόσον το μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου, όπως και όλα τα μοναστήρια του Αγίου Όρους, ήταν άβατο για τις γυναίκες μέχρι το 1945. Έπρεπε να επιλεγεί μία από τις δύο λύσεις: ή η ερήμωση και η ολοκληρωτική καταστροφή του μοναστηριού ή η μετατροπή του σε γυναικείο μοναστήρι.

Δύο ολόκληρα χρόνια προβληματιζόταν ο νέος τότε σεβασμιότατος μητροπολίτης Σερρών και Νιγρίτης κ. Μάξιμος. Έστρεψε με πολύ ενδιαφέρον την προσοχή του στο μοναστήρι. Συγκρότησε συμβουλευτική επιτροπή και αγνόηστηκε με κάθε τρόπο να αποφευχθεί μία ολοκληρωτική καταστροφή. Φρόντισε με τη συνεργασία της αρχαιολογικής υπηρεσίας για τη στήριξη και τη στεγανοποίηση των ετοιμόρροπων κτισμάτων του, για τη διαφύλαξη από τη φθορά και τους αρχαιοκάπηλους των κειμηλίων και προ πάντων για την

επάνδρωση του μοναστηριού. Στην επιτροπή της ανασυγκρότησης της μονής διατέλεσα γραμματέας και γνωρίζω εκ του πλησίον όλες τις δυσκολίες και τους αγώνες για τη σωτηρία της μονής από την ερήμωση και την ερείπωση.

Κατόπιν πολλών συσκέψεων, προσευχών και προσπαθειών, αφού εξαντλήθηκαν όλες οι δυνατότητες εξευρέσεως ανδρικής αδελφότητας, αποφασίστηκε η μετατροπή της μονής σε γυναικεία, όπως έγινε και με πολλά άλλα ανδρικά μοναστήρια.

Από το μοναστήρι της Παναγίας Οδηγήτριας στην Πορταριά του Βόλου, με την ευλογία της γερόντισσας Μακρίνας αποσπάστηκαν τέσσερις μοναχές και αποτέλεσαν τη νέα γυναικεία αδελφότητα της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Σιγά-σιγά έγιναν τριάντα. Ο Κύριος ευλόγησε το έργο.

Η παρουσία της γυναικείας αδελφότητας έγινε αμέσως αισθητή. Το μοναστήρι καθαρίστηκε, ευπρεπίστηκε και αναδιοργανώθηκε. Άρχισε μια νέα ιστορική εποχή γι' αυτό. Επικρατεί το πνεύμα της αναδημιουργίας, της ανακαινίσεως, της αναστηλώσεως και της νοικοκυροσύνης. Η επισκευή του μοναστηριού γίνεται συστηματικά. Όλα ανακαινίζονται χωρίς να αλλοιώνεται η βυζαντινή αρχιτεκτονική μορφή τους. Γίνεται το κόσμημα και το πνευματικό θρησκευτικό κέντρο του νομού Σερρών.

11.3.4. Κτίσματα της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου

11.3.4.1. Ο κεντρικός ναός

Κτίστηκε το 1300. Είναι λιθόκτιστος, άλλοτε ήταν μολυβδοσκεπάστος, ενώ σήμερα είναι με πλάκες. Είναι πρωτότυπος στον κατά μήκος διαχωρισμό του. Εκτός του εξωτερικού νάρθηκα, που είναι μεταγενέστερο κτίσμα του 1848, έχει άλλους δύο νάρθηκες, ο πρώτος λέγεται Εννάτη και ο δεύτερος Μεσουνηκτικό. Ο κύριος ναός είναι μονόκλιτος, καλύπτεται με τρούλο. Στηρίζεται σε τόξα που είναι προσκολλημένα στις πλευρές του τετραγώνου.

Η τοιχογραφία του ναού είναι τριών περιόδων. Από την πρώτη περίοδο, την εποχή του κτήτορος 1330-1333, σώζονται στην Εννάτη ο Ιησούς μετά του κτήτορος, οι Τεσσεράκοντα Μάρτυρες και άλλες εικονογραφίες. Στον υπόλοιπο ναό σώζονται εικόνες της δεύτερης περιόδου μετά το θάνατο του κτήτορα. Από την τρίτη περίοδο, επί Σερβοκρατίας, σώζονται μερικές αγιογραφίες στο παρεκκλήσι του Αγίου Νικολάου.

Οι αξιολογότερες εικόνες είναι στην Εννάτη, ενώ όλες οι άλλες είναι μεταγενέστερες και υστερούν ως προς την τέχνη. Αξία προσοχής εικονογραφία είναι η του Μακρυναρικού στη νότιο πλευρά του ναού, έργο του 1630. Το τμήμα αυτό κτίστηκε επειδή δεν χωρούσαν οι μοναχοί στον κυρίως ναό. Επάνω στην εξώθυρά του εικονίζονται ο Γεννάδιος Σχολάριος και ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β', έργο του 1876.

Ναός Ιεράς Μονής Τίμιου Προδρόμου

Στη βόρεια πλευρά του ναού υπάρχουν δύο διαδοχικά παρεκκλήσια, του Αγίου Σπυρίδωνος και του κτήτορα Ιωάννου, ανεγερθέντα το 1761. Από το κωδωνοστάσιο του 1849 με τις πολλές και μεγάλες καμπάνες και το μεγάλο ωρολόγιο ανεβαίνουμε πάνω από την Εννάτη στο παρεκκλήσι του Αγίου Νικολάου με εικονογραφίες της εποχής της Σερβοκρατίας.

Το τέμπλο του Καθολικού, που αποτελεί έργο του 1805, είναι χειροποίητο

ξυλόγλυπτο με αξιόλογες παραστάσεις από την Αγία Γραφή. Τα βημόθυρά του είναι από το παλαιό τέμπλο του ναού του 1555.

Μεγάλης αξίας είναι οι φορητές εικόνες του τέμπλου και οι παραπλεύρως τοποθετημένες του Κ.Η.Ι. Χριστού, της Παναγίας, του Τιμίου Προδρόμου, έργα του 16ου αιώνα. Το σκευοφυλάκιο της μονής βρίσκεται στη νοτιοανατολική γωνία του ναού.

11.3.4.2. Παρεκκλήσια εντός της μονής

Στη μονή βρίσκονται τα ακόλουθα παρεκκλήσια:

α) Των Ταξιαρχών, ανάμεσα στα νότια κελιά των μοναχών. Κτίστηκε το 1634 με έξοδα του τότε ηγουμένου Γαλατίου.

β) Του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, ανατολικά του πύργου. Κτίστηκε με έξοδα του ηγουμένου Θεοδοσίου. Οι τοιχογραφίες του έχουν ως θέμα στίχους από τον Ακάθιστο Ύμνο, κλίμαξ επουράνιος, δένδρον αγλαόμορφον, όρος αλατόμητον κ.λπ.

γ) Του Γενέθλιο του Προδρόμου, πίσω από την κόγχη του κεντρικού ναού. Είναι το αρχαιότερο κτίσμα. Το ονομάζουν «Προδρομούδι». Οι τοιχογραφίες του: Μήτηρ Θεού και ο Εμμανουήλ, οι άγιοι Νικόλαος, Χρυσόστομος με τον Χριστό στο μέσον ως νήπιο και άλλες. Είναι ωραιότατες. Συντηρήθηκε από την Αρχαιολογική Υπηρεσία.

δ) Του Αγίου Νικολάου πάνω από την Εννάτη.

11.3.4.3. Εξωκλήσια

Η μονή έχει αρκετά εξωκλήσια που κτίστηκαν κυρίως για τον εκκλησιασμό των γυναικών. Ειδικότερα όταν ήταν άβατος ο ναός για τις γυναίκες γινόταν σ' αυτά ο εκκλησιασμός τους. Αυτά είναι:

α) Της Αγίας Παρασκευής. Βρίσκεται βορείως της μονής πέντε λεπτά της ώρας μέσα στη χαράδρα. Κτίστηκε το 1629.

β) Του Ταξιάρχου Μιχαήλ. Στο νάρθηκα βρίσκεται η εικόνα του Ταξιάρχου Μιχαήλ του 1637, που έχει πολύ μεγάλο μέγεθος. Κτίστηκε με έξοδα του Χατζημανώλη Τερζή από τις Σέρρες.

γ) Των Αγίων Αναργύρων. Βρίσκεται στο βουνό. Μια εικονογραφία της προσκομιδής φέρει τη χρονολογία 1763.

δ) Της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Βρίσκεται στους κήπους της μονής. Κτίστηκε το 1634 και επισκευάστηκε το 1837. Ερειπώθηκε και επισκευάστηκε ξανά. Είναι τοιχογραφημένος.

11.3.4.4. Άλλα κτίσματα

Τα κελιά της μονής είναι πάρα πολλά. Μερικά από αυτά κήκαν το 1820

και ξανακτίστηκαν το 1858. Επισκευάσθηκαν τα απαραίτητα μόνο κελιά για την εγκατάσταση των μοναχών. Το Αρχονταρίκι, όπου υποδέχονταν τους επισκέπτες, ανακαινίσθηκε το 1795 και ζωγραφίστηκε από τον ζωγράφο Νέδελκο, αλλά κήκε μαζί με όλη σχεδόν τη νότια πτέρυγα των κελιών στις 13-12-2010. Τελευταία επιδιορθώθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ η βόρεια πτέρυγα των κελιών.

Οι κτήτορες φρόντισαν από το 1300 να οικοδομήσουν στη βόρεια πλευρά το μαγειρείο και την τραπεζαρία. Πάνω από την τραπεζαρία ήταν το παλιό Αρχονταρίκι όπου υποδέχονταν τους επισκέπτες. Όταν λειτουργούσε η Ιερατική Σχολή το 1870-1883 και το 1925-1926 χρησιμοποιήθηκε ως διδακτήριο.

Δυτικότερα του μαγειρείου είναι το βυζαντινό ελαιοτριβείο, το οποίο αναστηλώθηκε ως λαογραφικό μουσείο και έκθεση των προϊόντων της μονής.

Γενικά, όλα τα σκεύη του μαγειρείου, του αρτοποιείου, της οινοποιίας και τα άλλα είναι πολύ μεγάλα και αποτελούν σήμερα λαογραφικά κειμήλια μεγάλης αξίας για το νομό μας. Αξιοποιήθηκαν ως λαογραφικό μουσείο.

Βορειώς του πύργου σώζεται το νοσοκομείο της μονής, του Σερραίου μοναχού Χαραλάμπους από το 1876.

Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου

11.3.4.5. Η βιβλιοθήκη

Αξιόλογη είναι η βιβλιοθήκη της μονής, με πολλούς χειρόγραφους κώδικες από μεμβράνες και πάπυρο, με πολλά παλαιά βιβλία και άλλα κειμήλια αξίας. Αυτά όλα φυλάσσονταν στον πύργο της μονής. Χρησιμοποιούνταν από τους μοναχούς της, οι οποίοι ασχολούνταν με φιλοσοφικές μελέτες. Φημίζονταν για τη μόρφωσή τους και την αυστηρή μοναχική ζωή τους.

Από τη βιβλιοθήκη άρπαξαν οι Βούλγαροι το 1916: α) εκατό χειρόγραφους κώδικες σε μεμβράνη, β) διακόσιους χειρόγραφους τόμους βιβλίων σε πάπυρο ή σε παλιό χαρτί, γ) χίλια πεντακόσια άλλα βιβλία μεγάλης αξίας και πολλά κειμήλια. Επίσης άρπαξαν τέσσερα αυτοκρατορικά χρυσόβουλα, πέντε πατριαρχικά σιγίλλια και τέσσερις κώδικες που είχαν τα πρακτικά της μονής. Το 1941-1944 ξεγύμνωσαν τη μονή από όλα τα έπιπλα και τα κειμήλιά της.

11.3.4.6. Βρύσες

Η ιερά μονή είχε πάντοτε είχε άφθονο νερό. Συνεχώς έτρεχε το νερό από τις καλλιμάρμαρες βρύσες. Η βρύση έξω από την ιερά μονή έγινε το 1857. Στην πλαγιά του βουνού μέσα από τα βράχια πηγάζει άφθονο νερό. Προέρχεται από έναν υπόγειο ποταμό. Σε απόσταση δύο ώρες με τα πόδια, κοντά στο κατεστραμμένο χωριό Λάκκος, ακούγεται από μια τρύπα ο θόρυβος του υπογείου ποταμού. Τα καλοκαίρια διοχετεύουν από αυτή και το επιφανειακό νερό της χαράδρας του Μενοικίου όρους. Κάνει πολλούς κύκλους και στροφές ο υπόγειος ποταμός. Από αυτόν κινείται το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο της ΔΕΗ που βρίσκεται δίπλα στο μοναστήρι ως μουσείο σήμερα.

Στα κτίσματα της μονής ανήκει και το σιντριβάνι, ένα μαρμάρινο κομψό έργο που βρίσκεται στο μέσον της αυλής έξω από το Ηγουμενείο. Κτίστηκε το 1854. Το 1900 γράφηκε το επίγραμμα που υπάρχει σ' αυτό.

11.3.5. Κτίσματα της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου στις Σέρρες

Η ιερά μονή είχε και άλλα πολλά κτήματα στις Σέρρες και διάφορα μετόχια. Ο Ναός του Αγίου Γεωργίου του Κρυονερίτου ανατολικά της πόλεως των Σερρών ανήκει στην ιερά μονή από δωρεά του 1339 της μοναχής Υπομονής. Επίσης, ο Ναός του Τιμίου Προδρόμου (το Προδρομούδι των Σερρών) ανήκει στην ιερά μονή από δωρεά του Κωνσταντίνου Χολεβιάρη. Επισκευάστηκε με έξοδα της μονής. Πριν την πυρπόληση της πόλεως των Σερρών από τους Βουλγάρους το 1913 η μονή είχε πολλά καταστήματα, πανδοχεία, υδρόμυλους και κατοικίες που τα ενοικίαζε αποκομίζοντας έσοδα. Είχε ακόμη πολλά μετόχια και μεγάλες εκτάσεις γης και αγροκτήματα στην Οινούσα και το Ψυχικό, τα οποία απαλλοτριώθηκαν. Σήμερα έχουν παραμείνει στην κυριότητα της μονής ελάχιστα μόνο άγονα κτήματα.

11.3.6. Απολεσθέντα μετόχια, μονύδρια, κτήματα της ιεράς μονής

Στην 3^η σημείωση της 27ης σελίδας του *Προσκυνηταρίου* του ηγουμένου της μονής Χριστοφόρου αναφέρονται από τους κώδικες της Μονής (Β' αρχαίο Κώδικα, φύλλα 1-3 και 152-153) τα κτήματα και τα μετόχια της Μονής Τιμίου Προδρόμου στο νομό Σερρών τα οποία καταπατήθηκαν. Τα εναπομείναντα απαλλοτριώθηκαν κατά το διάστημα του μεσοπολέμου¹³².

11.3.6.1. Μονή Ιωάννου του Προδρόμου στην Ακρόπολη των Σερρών

Η Μονή του Ιωάννου του Προδρόμου στις Σέρρες ιδρύθηκε σε τοποθεσία του Μενοικίου όρους από τον κτήτορα Ιωακείμ το 1318.

Ο Ιωακείμ γράφει στο Τυπικό της ως άνω μονής (σ. 207) τα εξής: «εντός της πόλεως Σερρών ετέραν ήγειρα Μονήν, ναόν τε εκ θεμελίων αυτών εις όνομα και αυτήν του θείου Προδρόμου και Βαπτιστού, ομοίως και Τράπεζαν και προ πάντων τειχίω ταύτην περικυκλώσας –καταγώνιον ανδρών αγίων». Την μονή αυτή ο κτήτορας Ιωακείμ την έκανε μετόχι της Μονής Προδρόμου του Μενοικέως το 1318 με κοινή διοίκηση και μοναχική αδελφότητα, σαν καταφύγιο για τους προετοιμαζόμενους για το μοναχισμό νέους. Διοικούνταν από τον ηγούμενο της Μονής Προδρόμου του Μενοικέως και λειτουργούσαν οι δύο μονές ως μια μοναχική κοινότητα. Η μονή αυτή αναφέρεται στα χρυσόβουλα του αυτοκράτορα Ανδρονίκου του νεότερου το 1329 και του κράλη της Σερβίας Δουσάν το 1345, καθώς και στο σιγίλλιο του πατριάρχη Καλλινίκου Β' το 1698 (*Προσκυνητάριον*, 23). Υποθέτουμε από μια σημείωση σε ένα μηνιαίο εκκλησιαστικό βιβλίο ενός Σέρβου ιερέως του παλατιού του κράλη Δουσάν (1345-1355) ότι η μονή που έκτισε ο Ιωακείμ στις Σέρρες βρισκόταν στην Ακρόπολη των Σερρών. Στην αφιέρωση του μηνολογίου του Φεβρουαρίου που έκανε προς τη Μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών ο Σέρβος ιερέας έγραψε: «ανετέθη εν τη καθ' ημάς σεβασμία Μονή του Τιμίου Προδρόμου τη κειμένη εις τον των Σερρών κουλάν χάριν μνήμης αυτού». Μας πληροφορεί δηλαδή ότι η μονή που έκτισε ο Ιωακείμ βρισκόταν στην Ακρόπολη των Σερρών. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την επίσκεψη του Γάλλου καπουτσίνου Robert Oreux το 1668 στις Σέρρες, κατά την οποία αναφέρει ότι ανάμεσα στα ερείπια της Ακρόπολης παρατήρησε και δύο κατεστραμμένους ναούς, χωρίς να διευκρινίζει σε ποιους αγίους ήταν αφιερωμένοι. Ο ένας ήταν του Αγίου Νικολάου και ο άλλος πιθανόν του Βαπτιστού Προδρόμου που ίδρυσε ο Ιωακείμ.

¹³² Πασχαλίδη Σ.-Στράτη Δ., *Τα μοναστήρια της Μακεδονίας. Τ. Α' Ανατολική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 245-422. Παπακυριάκου Κ., *Συνοπτική ιστορία του Νομού Σερρών και της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου*, Σέρρες 1995, βλ. κεφ. Τα απολεσθέντα μετόχια της ως άνω ιεράς Μονής.

11.3.6.2. Μονή του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου

Σε υπόμνημα της Μονής του Τιμίου Προδρόμου του 1339 αναφέρεται ότι ο Ιωαννίκιος Καλούδης έκτισε προ του 1290 στις Σέρρες ιερά μονή προς τιμήν του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου. Όταν ο κτήτορας της Μονής Προδρόμου του Μενοικέως Ιωαννίκιος έγινε επίσκοπος Εζεβών, με τη συγκατάθεση του ιδίου και του ανεψιού του εξελέγη ηγούμενος της ως άνω Μονής Προδρόμου ο ιδρυτής της Μονής Χρυσοστόμου στις Σέρρες Ιωαννίκιος Καλούδης (1290-1306).

Στον Β' αρχαίο Κώδικα 1-2 της μονής και στο *Προσκυνητάριον*, σ. 27, αναφέρεται ότι «Ηγούμενος της Μονής Προδρόμου κατέστη ομώνυμος εις αυτό ο εκ Σερρών Ιωαννίκιος με το όνομα, επονομαζόμενος Καλούδης, κτίτωρ ετέρας Μονής εν Σέρραις επ' ονόματι του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, πλησίον παρά την πόλιν χειμάρρου». Η τελευταία φράση «πλησίον παρά την πόλιν χειμάρρου» δεν προσδιορίζει ακριβώς τον τόπο της Μονής του Ιωάννου Χρυσοστόμου, διότι χείμαρροι υπάρχουν ανατολικά και δυτικά της πόλεως των Σερρών. Σύμφωνα με τους ιστορικούς, βρισκόταν στο ανατολικό μέρος της πόλεως Σερρών μεταξύ του χειμάρρου των Αγίων Αναργύρων και του προαστίου της πόλεως Σερρών Αγίου Ιωάννη (*Προσκυνητάριον*, 27).

Η μονή αυτή μνημονεύεται και σε ένα αχρονολόγητο χρυσόβουλο του κράλη της Σερβίας Στεφάνου Δουσάν. Καθορίζονται σ' αυτό τα δικαιώματα της Μονής Ιωάννου του Χρυσοστόμου ως εξής: «Περί τας Σέρρας μετόχιον εις όνομα τιμώνμενον του εν Αγίοις πατρός ημών Ιωάννου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως του Χρυσοστόμου μετά πάντων των δικαίων και προνομίων αυτού και τοπίον πλησίον αυτού ενώ προσκάθηνται και τινες πτωχοί ξένοι και ελεύθεροι»¹³³.

Από τον ίδιο κώδικα (Β' αρχαίο Κώδικα, φύλλο 141) της μονής του έτους 1339 πληροφορούμεθα για τη Μονή Ιωάννου του Χρυσοστόμου στις Σέρρες ότι «προ αιώνων όμως αυτή κατεστράφη ουδέ πού έκείτο υπάρχει γνωστόν».

11.3.6.3. Μονή της Θεοτόκου Βοριτζίου στις Σέρρες

Μονή ανδρώα στο όνομα της Υπεραγίας Θεοτόκου Βοριτζίου, σε ακαθόριστη τοποθεσία γύρω από την πόλη των Σερρών, αναφέρεται σε έγγραφο ως μετόχι της Μονής του Τιμίου Προδρόμου το 1290. Αναφέρεται και στο χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β' του 1309 ως εξής: «Μετόχιον έτερο περί την αυτήν πόλιν των Σερρών διακείμενον εις όνομα τιμώνμενον και αυτό της υπεραγίας Θεοτόκου· και επικεκλημένον του Βουρουτζίου»¹³⁴.

¹³³ Miklosich-Muller, *ό.π.*, τ. 5, σ. 123.

¹³⁴ Miklosich-Muller, *ό.π.*, τ. 5, σ. 91. Σάθας, *ό.π.*, τ. Α, σ. 213. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 299. Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 87. Καφταντζή, *ό.π.*, σ. 203.

Μετά από το θάνατον του μητροπολίτη Σερρών Νήφωνα οι μοναχοί της Μονής Προδρόμου εγκατέλειψαν τη Μονή της Θεοτόκου Βοριτζούς. Κατά την περίοδο της τοποτηρητείας της μητροπόλεως Σερρών από τον επίσκοπο Ζιχνών Ιωαννίκιο περιήλθε στη δικαιοδοσία του επισκόπου Ζιχνών, ο οποίος και τη μεταβίβασε στην επισκοπή του.

Με την πατριαρχική συνοδική απόφαση του Ησαΐα στις 2 Σεπτεμβρίου 1327 αποδόθηκε η μονή και πάλι στο μητροπολίτη Σερρών Νικόλαο και κατόπιν στη Μονή Προδρόμου¹³⁵.

11.3.6.4. Η Μονή της Πέτρας

Αναφέρεται στον Β΄ αρχαίο Κώδικα (φύλλα 152-153) της Μονής του Τιμίου Προδρόμου, χωρίς κανένα άλλο ιστορικό και τοπογραφικό στοιχείο. Κατά τον Απ. Guillou, μνημονεύονται οι Πετριώτες μοναχοί στο Χαλκούν Αλώνιον, στην περιοχή του Θολού, όπου είχαν 368 μόδια γης. Στο χρυσόβουλο των Ανδρονίκων Β΄ και Γ΄ τον Ιούνιο του 1321 γίνεται λόγος για ένα πωλητήριο έγγραφο ενός αμπελιού έξι μοδιών πλησίον του Γεροντίτζη της Πέτρας. Αναφέρεται η ύπαρξή της και σε γράμμα της μητρόπολης Σερρών το Δεκέμβριο του 1335.

11.3.6.5. Μονή Ταξιαρχών

Από αιώνων υπήρχαν στις Σέρρες τρεις ναοί προς τιμήν των Ταξιαρχών¹³⁶: α) ο Άνω Ταξιάρχης με την Παναγία Αρμενοκρατούσα, βορειοανατολικά των Αγίων Θεοδώρων, β) ο καμμένος Ταξιάρχης και γ) ο σημερινός μητροπολιτικός ναός των Μεγάλων Ταξιαρχών, ο οποίος βρισκόταν έξω από τα τείχη της πόλεως Σερρών. Λέγεται ότι ήταν αρχικά η γυναικεία Μονή των Ταξιαρχών. Πληροφορείται κανείς γι' αυτόν από τα πωλητήρια έγγραφα που είναι αντιγραμμένα στα υπ' αριθμ. 1-3 φύλλα του Β΄ κτητορικού Κώδικα της Μονής Προδρόμου.

11.3.6.6. Μονή των Αγίων Αναργύρων Κεράνιτσας στο Χιονοχώρι

Η Μονή των Αγίων Αναργύρων βρίσκεται στο Χιονοχώρι. Ταυτίζεται με το βυζαντινό παρεκκλήσι στο λαξευμένο βράχο δίπλα από τον εξωνάρθηκα του ναού.

Στην τοποθεσία Κεράνιτσα, μεταξύ Χιονοχωρίου και Νέου Σουλίου, εγκαταστάθηκε στην αρχή ως ασκητής ο Ιωαννίκιος μαζί με τον ανειψιό του Ιωακείμ. Βρήκε δίπλα από το ναό των Αγίων Αναργύρων του Χιονοχωρίου ένα εγκατα-

¹³⁵ Miklosich-Muller, *ό.π.*, τ. 1, σ. 144-145.

¹³⁶ Παπακυριάκου Κ., *Ιεροί ναοί της πόλεως Σερρών καταστραφέντες και μη επανεγερθέντες*, Μητρόπολη Σερρών και Νιγρίτης, Σέρρες 2006, σ. 20.

λελειμμένο απεριποίητο κελί, το διόρθωσε και εγκαταστάθηκε με τον ανεψιό του σ' αυτό.

Ζούσε αφιερωμένος εξ ολοκλήρου στο Θεό με εγκράτεια και αγρυπνία υποτάσσοντας το σώμα και τους λογισμούς του. Προσείλκυσε και άλλους μοναχούς, για τους οποίους έκτισε κελιά.

Κατά το χρυσόβουλο του Μιχαήλ Παλαιολόγου του 1310, η Μονή των Αγίων Αναργύρων ήταν μετόχι της Μονής Ιβήρων του Αγίου Όρους. Φαίνεται ότι θα προέκυψε κάποιο θέμα ιδιοκτησίας. Ο Ιωαννίκιος παραχώρησε την ηγουμενία της μονής σε κάποιο γέροντα ασκητή και εγκαταστάθηκε στα βράχια, στο ονομαζόμενο «σπήλαιο του κτήτορος». Κατά τη γνώμη άλλων μετά εγκαταστάθηκε βορειοδυτικά τη σημερινής Μονής Προδρόμου στο μεγάλο λαξευτό σπήλαιο, όπου είναι το παρεκκλήσιο της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος.

Στην αρχή οι δύο νεοσύστατες μονές είχαν περιουσιακές διαφορές. Για την εκδίκαση των διαφορών το Σεπτέμβριο του 1322 ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β' εξέδωσε πρόσταγμα. Διέταζε το διοικητή του θέματος Βολερού και Μοσυνοπόλεως-Σερρών και Στρυμόνος Ανδρόνικο Καντακουζηνό να εξετάσουν το θέμα μαζί με τους εκκλησιαστικούς και τους έγκριτους λαϊκούς άρχοντες της πόλεως των Σερρών και να αποφασίσουν σύμφωνα με τις απογραφικές καταστάσεις σε ποιον ανήκουν τα κτήματα της Κεράνιτσας (Χιονοχωρίου). Αποφάσισαν ότι ανήκαν στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου. Το παραπάνω πρόσταγμα αναφέρει ότι η Μονή Ιβήρων είχε μοναστήριον των Αγίων Αναργύρων στο όρος Μενοίκιο, στην τοποθεσία Κεράνιτσα. Ομοίως και το πρόσταγμα του Οκτωβρίου του 1328-1331 του Ανδρονίκου Γ' αναφέρει ότι «των μοναχών Ιβήρων εχόντων μετόχιον εις το όρος του Μενοικέως»¹³⁷.

Σύμφωνα με το σιγγιλιώδες γράμμα του Απριλίου του 1341 του Ιωάννη Βατάτζη η Μονή των Αγίων Αναργύρων είχε δύο νερόμυλους και 450 μόδια γης στην Τρεβέσιανη (Οινούσα), τα οποία καταγράφονται στη Μονή Ιβήρων. Το ίδιο επαναλαμβάνεται και στα χρυσόβουλα του Στεφάνου Δουσάν τον Ιανουάριο του 1346.

Οι τοιχογραφίες των δύο αυτών ναών, των Αγίων Αναργύρων της Κεράνιτσας και το Προδρομούδι, εικάζεται ότι αγιογραφήθηκαν από τον ίδιο αγιογράφο.

Έπαυσε να μνημονεύεται το μετόχι των Αγίων Αναργύρων στα οθωμανικά έγγραφα, διότι καταπατήθηκαν τα κτήματά του από τους τσιφλικάδες Τούρκους και αφαιρέθηκαν για πάντα από τη μονή¹³⁸.

¹³⁷ Miklosich-Muller, *ό.π.*, τ. 5, σ. 128, αρ. 30.

¹³⁸ Πασχαλίδη-Στράτη, *Τα μοναστήρια*, σ. 261-264.

11.3.6.7. Μετόχι της Θεοτόκου του Δοχήνος, πλησίον της Μονής του Τιμίου Προδρόμου

Το μετόχι της Υπεραγίας Θεοτόκου του Δοχήνος με τα κτήματα και τους ελαιώνες ήταν κοντά στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου, αριστερά του δρόμου που έρχεται από τις Σέρρες. Ήταν μέσα σε μία μικρή καταπράσινη κοιλάδα στην τοποθεσία Βυρό, όπου ποτίζονταν και αναπαύονταν τα ζώα (αιγοπρόβατα και γελάδια) της μονής τα μεσημέρια του καλοκαιριού. Ο κτήτορας της Μονής Δοχήνος εκάρη μοναχός και το δώρισε στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου.

Ήταν το αρχαιότερο μετόχι της Μονής Προδρόμου. Αναφέρεται ως κτήμα της στο χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου τον Ιούλιο του 1309.

Οι μικρές αυτές μονές, του Γαστιλέγκους Χριστού, της Παναγίας Βοριτζούς και της Παναγίας της Δοχήνος ήταν μετόχια της Μονής Προδρόμου, αλλά στα δύσκολα χρόνια της οικονομικής κρίσεως τα εγκατέλειψαν οι μοναχοί. Ο επίσκοπος Ζιχνών Ιωακείμ, ως τοποτηρητής της μητροπόλεως Σερρών, τα μεταβίβασε στην επισκοπή των Ζιχνών ως εγκαταλελειμμένα¹³⁹.

Ο μητροπολίτης Σερρών Μακάριος τα διεκδίκησε από το μητροπολίτη Ζιχνών Ιωακείμ, στο πατριαρχικό συνοδικό δικαστήριο της Κωνσταντινούπολεως το Σεπτέμβριο του 1327. Η συνοδική απόφαση δικαίωσε τον Μακάριο και έδωσε τα μετόχια στη μητρόπολη Σερρών¹⁴⁰. Στην απόφαση της 2ας Σεπτεμβρίου 1327 του Ησαΐα αναφέρεται ότι αποδόθηκε το μετόχι της Θεομήτορος της Δοχιανής στη μητρόπολη Σερρών.

Στα τέλη του 14^{ου} αιώνα οι μοναχοί μελέτησαν το χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Β΄, που κατοχύρωνε το μετόχι της Παναγίας Δοχιανής στη Μονή Προδρόμου και το διεκδίκησαν από το μητροπολίτη Σερρών. Ο τότε μητροπολίτης Κάλλιστος δεν προτίθετο να το επιστρέψει στη μονή, επειδή το βρήκε από τους προκατόχους του. Όταν όμως επισκέφθηκε τις Σέρρες ο από Δράμας πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ με πέντε αρχιερείς το 1500 μ.Χ., οι μοναχοί της Μονής Προδρόμου του παρουσίασαν το χρυσόβουλο και τα σχετικά έγγραφα ιδιοκτησίας της Μονής της Θεοτόκου Δοχιανής και με

¹³⁹ Miklosich-Muller, *ό.π.*, τ. 1, σ. 144-145.

¹⁴⁰ «Ο υπ' αυτού θεοφιλέστατος επίσκοπος Ζιχνών έσχε μεν αιτήσας παρά του μητροπολίτου Σερρών κυρ Νίφωνος εκείνου μονύδριον τι της μητροπόλεως, εις όνομα τιμώνμενον του δεσπότης Σωτήρος Χριστού και επικεκλημένου της Γαστελέγκου μετά μέντοι την εκείνου επιβίωσιν έσχε και εκ παραδόσεως των αυτής κληρικών μονύδρια δύο, το μεν εις όνομα τιμώνμενον της υπεράγνου δεσποίνης και θεομήτορος και επικεκλημένου Βοριτζούς, το έτερον δε επ' όνοματι τετιμημένον και αυτό της υπεράγνου δεσποίνης και θεομήτορος και επικεκλημένον ούτω πως του Δοχήνος». Miklosich-Muller, *ό.π.*

πατριαρχική απόφαση επανέκτησαν αυτό. Το έγγραφο της πατριαρχικής αποφάσεως και το γράμμα του μητροπολίτη Σερρών Καλλίστου για το ως άνω θέμα καταχωρήθηκαν στον Β΄ αρχαίο Κώδικα της Μονής Προδρόμου¹⁴¹.

11.3.6.8. Μετόχι Μονόσπιτο, πλησίον της Μονής Τιμίου Προδρόμου

Για να αυξηθούν τα έσοδα της μονής ζητήθηκε με αίτηση το 1317 να παραχωρηθεί το μετόχι Μονόσπιτο στη Μονή Προδρόμου. Ήταν μια καλλιεργήσιμη έκταση γης κοντά στη μονή, στο δρόμο από τις Σέρρες. Είχε 20 σπίτια και κατοικούνταν μέχρι το 1938. Κέντρο του οικισμού ήταν ο Ναός του Αγίου Τρύφωνος, ο οποίος καταστράφηκε. Ήταν κτήμα του Νικηφόρου Μαρτίνου με ετήσιο εισόδημα είκοσι τέσσερα υπέρπυρα το 1317. Οι εφοριακοί των Σερρών Γεώργιος Στρατηγός και Νικόλαος Θεολογίτης, απουσιάζοντας του Μαρτίνου, κατόπιν αιτήσεως της εφόρου της μονής πριγκίπισσας Ελένης, παρέδωσαν το Μονόσπιτο με χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Β΄ στη Μονή Προδρόμου Σερρών¹⁴².

Ο Μαρτίνος λόγω της εμπόλεμης κατάστασης δεν ζήτησε άμεσα να του επιστρέψουν το αγρόκτημα. Μετά από ένα διάστημα ενήργησε και του επέστρεψαν το Μονόσπιτο κατόπιν επεμβάσεως του Καλλίστου Παλαιολόγου, καλογέρου θείου του αυτοκράτορα, με εκδοτήριο γράμμα του αυτοκράτορα. Για να το ξαναπάρει πίσω η Μονή του Προδρόμου εκδόθηκαν άλλα δύο προτάγματα του Ανδρονίκου Β΄. Το πρώτο πρόσταγμα του Απριλίου του 1325 διέταζε τον Θεόδωρο Παλαιολόγο να δώσει στον Μαρτίνο 30 υπέρπυρα από το κρατικό ταμείο των Σερρών και το δεύτερο του Νοεμβρίου του 1325 διέταζε τον Ιωάννη Τραχανειώτη να παραδώσει το αγρόκτημα στη Μονή Προδρόμου. Σε περίπτωση που ο Μαρτίνος αρνιόταν να δώσει στη μονή το Μονόσπιτο θα το στερούνταν υποχρεωτικά. Τον Αύγουστο του 1327 διατάχθηκε ο Ανδρέας Καντακουζηνός με πρόσταγμα του Ανδρονίκου Γ΄ να τακτοποιήσει τη διαφορά της μονής με τον Μαρτίνο. Το Μονόσπιτο ως μοναστικό τιμάριο είχε 20 κατοικίες¹⁴³.

¹⁴¹ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 37. Β΄ Κώδικας Μονής Προδρόμου, σ. 213-216. Γεδεών Μ.Ι., *Πατριαρχικοί Πίνακες: Ειδήσεις ιστορικοί βιογραφικοί περί των Πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως: από Ανδρέου του Πρωτοκλήτου μέχρι Ιωακείμ Γ΄ του από Θεσσαλονίκης 36-1884*, Κωνσταντινουπόλεως 1885-1890, σ. 493-4. Βουρουτζίδης Χ., «Προσθήκες και αλλαγές στον επισκοπικό κατάλογο Σερρών ως το ΙΕ΄ αιώνα», *Σερραϊκά Χρονικά* 15 (2004), 103-104.

¹⁴² Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 8, σημ. 38.

¹⁴³ Guillou, *Les Archives*, σ. 51, 59, 71. Παπασυναδινού, *Το Χρονικόν των Σερρών*, σ. 98-99.

11.3.6.9. Λάκκος, Κεράνιτσα, Τοπόλσκον

Στα όρια δικαιοδοσίας της περιουσίας της Μονής του Τιμίου Προδρόμου, όπως αυτά διαγράφονται στα επίσημα πρακτικά και στα αυτοκρατορικά χρυσόβουλα και διατάγματα, περιλαμβάνονταν και τα γύρω χωριά Λάκκος, Κεράνιτσα, Τοπόλσκον και Μονόσπιτο, εκτός της Ραχωβίτσας, με όλα τα κτήματα και τους δουλοπαροίκους κατοίκους αυτών. Επιβεβαιώνεται τούτο και από το χρυσόβουλο του κράλη Στεφάνου Δουσάν.

Οι κάτοικοι του Λάκκου και της Μπάνιτσας αντέδρασαν το 1750 και θέλησαν να οικειοποιηθούν τις εκτάσεις της Μονής του Τιμίου Προδρόμου. Ξύλευαν από το δάσος της και έβοσκαν τα ζώα τους στα βοσκοτόπια της. Έδιωξαν το φύλακα και τα ζώα της μονής από τα κτήματά της. Οι μοναχοί αφού εξάντλησαν όλα τα όρια της φιλικής συνεννόησης προσέφυγαν στα δικαστήρια. Έγιναν έξι δίκες, δύο στο Πρωτοδικείο Σερρών και τέσσερις στο Ανώτερο Ακυρωτικό δικαστήριο της Κωνσταντινουπόλεως. Δικαιώθηκαν οι μοναχοί, αλλά υποβλήθηκαν σε πολλά έξοδα εισιτηρίων, διατροφής και διαμονής των αντιπροσώπων των για να παραβρεθούν στις δίκες¹⁴⁴. Το χωριό Λάκκος μετά την απελευθέρωση του 1913 εγκαταλείφθηκε.

Η Κεράνιτσα βρισκόταν ψηλότερα από το Χιονοχώρι. Το εγκαταλελειμμένο χωριό Τοπόλσκο βρισκόταν πίσω από το ύψωμα 1032 στην περιοχή της Βροντούς σε απόσταση τριών ωρών με τα πόδια από τη Μονή του Προδρόμου. Από τα χωριά αυτά είχε καλά έσοδα η μονή αλλά με την αλλαγή του ιδιοκτησιακού και του τιμαριωτικού καθεστώτος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η μονή απώλεσε την ιδιοκτησία των χωριών αυτών και άλλων. Στο βασιλικό διάταγμα της 26^{ης} Απριλίου 1460 του Μωάμεθ Β΄ του Πορθητή εξαιρούνται τα χωριά αυτά από το μοναστηριακό τιμάριο της Μονής του Τιμίου Προδρόμου.

11.3.6.10. Έπαυλη Δερβέσιανης στην Οινούσα

Σε μικρή απόσταση νότια από τη Μονή Προδρόμου ήταν η έπαυλη της Δερβέσιανης, της σημερινής Οινούσας. Δωρήθηκε στη Μονή Προδρόμου το 14^ο αιώνα. Κάποιος ισχυρός Οθωμανός κατέλαβε το αγρόκτημα με τη δικαιολογία ότι το αγόρασε από τους αποθανόντες καλογέρους και το πούλησε σε τρίτον χωρίς να υπάρχουν επίσημα πωλητήρια έγγραφα. Οι αγοραστές αρνούνταν να το επιστρέψουν. Η μονή κατέφυγε στα δικαστήρια των Σερρών και δικαιώθηκε με σουλτανικό φερμάνι του 1718, αλλά δεν της επιστρεφόταν το κτήμα. Το επανέκτησε με δεύτερη δίκη, με δεύτερο σουλτανικό φερμάνι του 1724. Συμπλήρωσαν το κτήμα αγοράζοντας ακόμη 232 στρέμματα το 1878 και άλλα 250 το 1883. Είχε δύο οικίες των δεκαέξι δωματίων, όλων των ειδών τις

¹⁴⁴ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 30, 33, 36, 46. Κώδικες της Μονής, Β.87 και 89, ΚΑ, σ. 150-153.

αποθήκες και στάβλους, όπου συντηρούσαν πολλά και πολλών ειδών ζώα¹⁴⁵. Η έπαυλη της Δερβέσιανης απαλλοτριώθηκε από το κράτος στο διάστημα το μεσοπολέμου.

11.3.6.11. Μονύδρια των Αγίου Δημητρίου και Προφήτη Ηλία στο Ζιλί

Στο χριστιανικό χωριό Ζιλί, που βρισκόταν τρία περίπου χιλιόμετρα νοτίως της κοινότητας Αγίου Πνεύματος, κατά τη μαρτυρία του μοναχού Γαβριήλ Κουντιάδου υπήρχαν δύο βυζαντινά μοναστηράκια προς τιμήν του Αγίου Δημητρίου και του Προφήτη Ηλία. Αυτά ήταν μετόχια της Μονής του Τιμίου Προδρόμου με 300 στρέμματα χωράφια από δωρεά του μοναχού Πολυκάρπου Σαρμουσακλιώτη. Υπήρχε κατοικία επτά δωματίων με πολλές αποθήκες και στάβλους. Σώθηκαν σε κάτοικο του χωριού Αγίου Πνεύματος δύο αποδείξεις ενοικιάσεως των αγροκτημάτων του 1870 με τη σφραγίδα του Ναού του Αγίου Δημητρίου.

11.3.6.12. Μονή της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριας στη Ζίχνη

Βρισκόταν βορειοανατολικά έξω από το φρούριο της Ζίχνης, στο χωριό Αναστασιά. Η ιστορία της μονής συνδέεται με τον ιερομόναχο ηγούμενο Ιάκωβο. Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄, το Μάρτιο του 1333, του δώρισε με χρυσόβουλο σιγίλλιο τη Μονή της Θεοτόκου Οστρινής και διακόσια μόδια γης στον Θολό. Ο κράλης των Σέρβων Στέφανος Δουσάν με προστάγματα του 1345-1346 και του 1352-1353 κατοχύρωσε τη δωρεά της περιουσίας των κληρικών της Ζίχνης αδελφών Δημητρίου και Γεωργίου Κυριαύλων στη Μονή της Αγίας Αναστασίας και την απήλλαξε από το φόρο. Τα μετόχια της Αγίας Αναστασίας και της Θεοτόκου με όλα τα κτήματά τους τα δώρισε ο κτήτοράς των ηγούμενος Ιάκωβος στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου. Η δωρεά επικυρώθηκε και από τον Στέφανο Δουσάν. Οι μονές αυτές καταστράφηκαν και έμεινε μόνο ο τρουλαίος ναός της Αγίας Αναστασίας στο ομώνυμο χωριό. Ο ναός επεκτάθηκε το 1905, αλλά κάηκε το 1976. Ξανακτίστηκε μεγαλύτερος το 1978¹⁴⁶.

11.3.6.13. Μονή της Υπεραγίας Θεοτόκου Οστρινής στη Ζίχνη

Το παλαιοχώρι Οστρινή βρισκόταν βορειοδυτικά έξω από το κάστρο της Ζίχνης. Στο χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Γ΄ το Μάρτιο του 1333 γράφει τα

¹⁴⁵ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 45, 59. Κουντιάδου Γαβριήλ ιερομονάχου, *Ιστορία και περιγραφή της ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου*, 1922, σ. 41.

¹⁴⁶ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 33. Παπαγεωργίου, *Αι Σέρραι*, σ. 298. Πασχαλίδη-Στράτη, *ό.π.*, σ. 177.

εξής: «Επει ο μοναχός Ιάκωβος έδειξε κατά τον παρόντα καιρόν πίστην και υπόληψιν καθαρά εις την βασιλείαν μου διά των έργων ων εποίησε και εκρατήθη ολοσχερώς του παραχωρείται: το εκτός του κάστρου [Ζίχνης] μονύδριο Θεομήτορος το επικεκλημένον Οστρινής συν τοις έκεισε».

Ως κτήτορας είχε το δικαίωμα να το δωρίσει μετά θάνατον όπου θα ήθελε. Το δώρισε το 1346 στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου και επικύρωσε τη δωρεά ο Δουσάν το Φεβρουάριο του 1352. Στα υπ' αριθμ. 129-231 φύλλα του Β' κτητορικού Κώδικα της Μονής του Τιμίου Προδρόμου σημειώνεται ότι κατόπιν δωρεάς του μοναχού Ιακώβου προσαρτήθηκαν σ' αυτήν οι ναοί και τα κτήματα των μονών Αγίας Αναστασίας και της Θεοτόκου Οστρινής. Ο ναός της Θεοτόκου Οστρινής ταυτίζεται με το ναό της Αγίας Μαρίνης ή Μαρίας στα τουρκικά έγγραφα. Κατά τον Χρήστο Θεολόγο βρισκόταν στη θέση «Αλατζιά εκκλησία» νοτιοδυτικά της κοινότητας Αναστασίας στο δρόμο προς τον Άγιο Χριστόφορο¹⁴⁷.

11.3.6.14. Μονή των Ασωμάτων στη Ζίχνη

Η Ιερά Μονή Ταξιάρχου Μιχαήλ ή Ασωμάτων βρισκόταν στο φρούριο της Παλαιάς Ζίχνης. Είχε και άλλους τρεις ναούς, δύο προς τιμήν του Αγίου Γεωργίου και έναν του Τιμίου Προδρόμου. Το μετόχι Ασώματος περιήλθε στη δικαιοδοσία της Μονής του Τιμίου Προδρόμου. Στον Β' κτητορικό Κώδικα της Μονής Προδρόμου (φύλλα 87-95) αναφέρεται ότι «εξουσίαζε δε η ιερά Μονή και την έπαυλιν των Ασωμάτων όπου συνέστησε μετόχιον Κοσμάς τις Ιερομόναχος» (*Προσκυνητάριον*, σ. 33).

Στο χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Β' τον Ιούνιο του 1321 καταγράφονται στην περιουσία της Μονής των Ασωμάτων τρεις υδρόμυλοι και ο Ναός του Αγίου Γεωργίου.

Ο μέγας δομέστικος Αλέξιος Ραούλ δώρισε έκταση γης στο μετόχι των Ασωμάτων, που επικυρώνεται με το χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Γ' το 1329.

Το χρυσόβουλο του Στεφάνου Δουσάν τον Οκτώβριο του 1345 αναφέρει ότι το «μετόχιον ο Ασώματος όπερ έχει γην εν διαφόροις τόποις εξ αγοράς και προσενέξεως και απογραφικής αποκαταστάσεως μετά των εκεί τριών μυλώνων και προσκαθήμμενων». Από το μετόχι Ασώματος σώζεται μόνο το όνομα σε ένα ρέμα μεταξύ Νέας Ζίχνης και Θολού¹⁴⁸.

11.3.6.15. Μονύδριο του Αγίου Αχιλλείου στη Ζίχνη

Η Μονή του Αγίου Αχιλλείου βρισκόταν κοντά στο Ναό της Αγίας Αναστασίας στον καζά της Ζίχνης. Σύμφωνα με το αφιερωτήριο γράμμα του μητρο-

¹⁴⁷ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 32-33. Πασχαλίδη-Στράτη, *ό.π.*, σ. 201.

¹⁴⁸ Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 298 και 300. Πασχαλίδη-Στράτη, *ό.π.*, σ. 232.

πολίτη Ζιχνών Καλλίστου (ή Νεοφύτου) και των κληρικών και προκρίτων της μητροπόλεως, που περιέχεται στο Β΄ κτητορικό Κώδικα της Μονής Προδρόμου μεταξύ των φύλλων 215-220, αναφέρεται ότι η Μονή του Αγίου Αχιλλείου στη Ζίχνη προσαρτήθηκε στη Μονή Προδρόμου με όλη την κινητή και ακίνητη περιουσία της στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Βρισκόταν στη τοποθεσία «Ελαιώνας» νοτιοδυτικά της κοινότητας Αναστασίας. Τις ελιές τις φύτεψαν οι μοναχοί. Εγκαταλείφθηκε εξ αιτίας του φόνου ενός φύλακα μοναχού. Ο ελαιώνας σήμερα είναι στην ιδιοκτησία του δημοτικού σχολείου του χωριού¹⁴⁹.

11.3.6.16. Μονύδριο Σωτήρος Χριστού του Γαστιλέγκου στο χωριό Χριστός Σερρών

Το μονύδριο του Σωτήρος Χριστού βρισκόταν στο σημερινό χωριό Χριστός. Αναφέρεται ως κτήμα προσκυρούμενο στη Μονή Προδρόμου στο χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου το 1309. Με αυτοκρατορικό χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Γ΄ του 1329 ο Θεόδωρος Μετοχίτης δώρισε στη Μονή του Σωτήρος Χριστού και τα γύρω κτήματα¹⁵⁰.

Τις Ιερές Μονές Γαστιλέγκους στο χωριό Χριστός, Θεομήτορος Βοριτζούς στις Σέρρες και Θεομήτορος Δοχήνος στο Μενοίκιο όρος τις εγκατέλειψαν οι μοναχοί της Μονής Προδρόμου όταν πέθανε ο μητροπολίτης Σερρών Νήφων. Ο επίσκοπος Ζιχνών, ως επιτηρητής της μητροπόλεως Σερρών, επειδή τις βρήκε εγκαταλελειμμένες τις μεταβίβασε στην επισκοπή Ζιχνών¹⁵¹.

Αποδόθηκαν οι μονές και πάλι στη Μονή Προδρόμου με την πατριαρχική συνοδική απόφαση του Ησαΐα (1323-1334) στις 2 Σεπτεμβρίου 1327. Με την ως άνω απόφαση ρυθμίστηκαν και οι διαφορές μεταξύ της μητροπόλεως Σερρών και του επισκόπου Ζιχνών. Το 1770 κάποιος ισχυρός Οθωμανός σφετερίσθηκε τη Μονή Χριστού Γαστιλέγκους με τα κτήματά της και τούτη απολέσθηκε για πάντα, παρότι η Μονή Τιμίου Προδρόμου κατέφυγε σε δικαστικά μέτρα και δικαιώθηκε με δύο φερμάνια¹⁵².

11.3.6.17. Μετόχι του Σωτήρος Χριστού στον Θολό

Στο χρυσόβουλο του Μαρτίου 1333 του Ανδρονίκου Γ΄ Παλαιολόγου αναφέρεται ότι πλησίον του χωριού Θολός της Ζίχνης υπήρχε έκταση γης του Παλαιολόγου Κύρου Αλεξίου. Ο Αλέξιος ήταν στενός συγγενής των Ανδρονίκων. Είχε πολυτελή έπαυλη στον Θολό σε έκταση που έφθανε μέχρι τη λίμνη Αχινού. Η περιουσία του αυτή περιήλθε στους Ανδρονίκους. Ο Ανδρόνικος Β΄

¹⁴⁹ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 38. Πασχαλίδη-Στράτη, *ό.π.*, σ. 183.

¹⁵⁰ Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 328.

¹⁵¹ Miklosich-Muller, *ό.π.*, τ. 1, σ. 144-145.

¹⁵² Miklosich-Muller, *ό.π.* Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 30, 46.

χάρισε τη μισή περιουσία στην επισκοπή της Ζίχνης και την άλλη μισή στη νύφη του Ειρήνη Χούμναινα.

Η Ειρήνη Χούμναινα Παλαιολογίνα, θυγατέρα του Νικηφόρου Χούμνου, απέκτησε από δωρεά του πεθερού της Ανδρονίκου Β΄, ως γυναίκα του γιου του Ιωάννη που προερχόταν από το γάμο του με την Γιολάνδα του Βονιφάτιου Μομφερατικού, χίλια στρέμματα γης με ένα ναό του Σωτήρα στον Θολό. Απ' αυτή τη δωρεά η Ειρήνη δώρισε στη Μονή του Προδρόμου το 1306 το Ναό του Σωτήρος με 24 στρέμματα προαύλιο.

Αργότερα, όταν αρρώστησε η Ειρήνη παραχώρησε στη Μονή Προδρόμου και το υπόλοιπο κτήμα με όλα τα δικαιώματα της περιουσίας της στην περιοχή Θολού¹⁵³. Το κατείχε η Μονή Προδρόμου μέχρι τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας. Το 1527 η μοναστική περιουσία υπέστη πολλές καταπατήσεις από τους κατοίκους του εκεί χωριού. Οι λόγοι της απώλειας του κτήματος από τη μονή παραμένουν άγνωστοι¹⁵⁴.

11.3.6.18. Μετόχι του Αγίου Μοδέστου Τουμβίτσας στο Νέο Σκοπό

Ένα αξιόλογο κτήμα με το Ναό του Αγίου Μοδέστου είχε η Μονή Προδρόμου πλησίον της κοίτης του Στρυμόνα. Η Τουμβίτσα είναι ένας στενόμακρος λόφος στα νοτιοδυτικά της κωμόπολης Νέου Σκοπού. Όλος ο κάμπος του Νέου Σκοπού πριν την απαλλοτρίωση των μοναστηριακών κτημάτων ήταν ιδιοκτησία (μετόχι) της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών και λεγόταν στα τουρκικά Κεσιζλίκ (Καλογερικό). Είχε 60 κατοίκους. Στα τουρκικά έγγραφα του 1460 μ.Χ. η περιοχή αυτή αναφέρεται ως Τουμβίτσα.

Ο λόφος είχε φυσική οχύρωση, διότι βρεχόταν από το ποταμάκι του Αγίου Ιωάννου από τις τρεις πλευρές. Επειδή ήταν βαλτώδης με οργιώδη βλάστηση και δύσβατη περιοχή εξασφάλιζε την άμυνα της αρχαίας πόλεως Βέργης. Πρόσφατα βρέθηκαν πολλές αρχαιότητες της πόλεως της αρχαίας Βέργης. Σώζονται ακόμη θεμέλια του τείχους της βόρειας πλευράς και το ρωμαϊκό νεκροταφείο κάτω από το βυζαντινό.

Ο ποταμός Στρυμόνας πλημμύριζε τακτικά τα κτήματα της Τουμβίτσας. Το 1854 απομακρύνθηκε η κοίτη του Στρυμόνα μόνη της περίπου πέντε χιλιόμετρα νοτιότερα και απαλλάχθηκε το κτήμα της Τουμβίτσας από τις τακτικές πλημμύρες. Έκτοτε η παραγωγή του αυξήθηκε.

Το 1558-9 η μονή γκρέμισε τον παλαιό αποσαθρωμένο μικρό Ναό του Αγίου Μοδέστου και έκτισε μεγαλύτερο λιθόκτιστο στη θέση του. Είχε μεγάλη κατοικία 14 δωματίων και άλλες σαράντα μικρές κατοικίες ορταξήδων, με σταύλους και αποθήκες σιτηρών, καπνού, χόρτου και αχύρου. Η μονή αγόρα-

¹⁵³ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 24-33.

¹⁵⁴ Β' αρχαίος Κώδικας της Μονής Προδρόμου, φύλλα 151-152. Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 24, 33, 39.

σε ακόμη 614 στρέμματα γης από τα γειτονικά τσιφλίκια του Νεοχωρίου και της Κακαράσκας¹⁵⁵.

Το κτήμα αυτό το σφετερίσθηκαν δύο τσιφλικάδες Οθωμανοί. Έγινε δικαστήριο στην Κωνσταντινούπολη και με τις ενέργειες του πατριάρχη Κυρίλλου κατοχυρώθηκε με φερμάνι στη Μονή του Προδρόμου.

Η Τουμβίτσα απαλλοτριώθηκε μετά από την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Ονομάστηκε Νέος Σκοπός, επειδή εγκαταστάθηκαν εκεί οι πρόσφυγες του χωριού Σκοπός της Ανατολικής Θράκης¹⁵⁶.

11.3.6.19. Μετόχι Αγίας Βαρβάρας-Έπαυλη Εσφαγμένου στο Παραλίμνιο

Το ζευγηλατείο (μετόχι) του Εσφαγμένου της Μονής Προδρόμου βρισκόταν στην παραλίμνια περιοχή του Στρυμόνα μεταξύ Παραλιμνίου και Πεθελινού.

Λεγόταν Εσφαγμένου από παραφθορά του ονόματος της Μονής Εσφιγμένου του Αγίου Όρους, της οποίας τα κτήματα επεκτεινόταν από το χωριό Βρασανά μέχρι τα ανατολικά παράλια της αποξηρανθείσης λίμνης του Αχινού. Οι μοναχοί της Μονής του Τιμίου Προδρόμου ζήτησαν το 1304 από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο να τους παραχωρηθεί ο Ναός της Αγίας Βαρβάρας της Βερνάρης (Παραλιμνίου) ως ευκτήριος οίκος. Ο ναός βρισκόταν στην παραλίμνια περιοχή της λίμνης Αχινού, στο χωριό Βερνάρι (Παραλίμνιο), που είχε τότε 40 αθιγγάνους χριστιανούς. Ο αυτοκράτορας τους παραχώρησε το ναό με το πρόσταγμα του 1304 και επικύρωσε την παραχώρηση με το χρυσόβουλο του Ιουνίου του 1309. Στο χρυσόβουλο του Ιουνίου του 1321 μνημονεύεται ο ναός με όλα τα κτήματα και τους επιβλέποντας μοναχούς ως μονύδριο και μετόχι της Μονής του Τιμίου Προδρόμου.

Το 1305 ο Συμεών Μανδαρίδης αφιέρωσε 200 στρέμματα γης στη Μονή Προδρόμου. Αργότερα ο Μανδαρίτης Συμεών από ευγνωμοσύνη παραχώρησε άλλα 400 στρέμματα της έπαυλης Εσφαγμένου υπό όρους. Το 1310 η Μονή του Προδρόμου αγόρασε και το υπόλοιπο κτήμα του Εσφαγμένου με 200 δουκάτα¹⁵⁷. Ο κράλης της Σερβίας Στέφανος Δουσάν υπέγραψε επικυρωτικό χρυσόβουλο για το μετόχι αυτό τον Οκτώβριο του 1345.

Ο Ναός της Αγίας Βαρβάρας καταστράφηκε εντελώς από βομβαρδισμούς στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και κτίστηκε το 1927 προς τιμήν της Αγίας Μαρίνας. Βελτιώθηκε το 1966.

11.3.6.20. Μονή του Αγίου Δημητρίου Κερδυλίων

Η Μονή του Αγίου Δημητρίου βρίσκεται στους ανατολικούς πρόποδες του

¹⁵⁵ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 59, 62.

¹⁵⁶ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 37, 45, 54, 56.

¹⁵⁷ Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 300. Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 24, 28-29. Χρυσόβουλο Στεφάνου Δουσάν Οκτώβριος 1345 και Β΄ αρχαίος Κώδικας, φύλλα 22-23.

Κερδυλίου όρους, δύο περίπου χιλιόμετρα βορείως της κοινότητας των Νέων Κερδυλίων κοντά στα Παλαιά Κερδύλια.

Όταν απεβίωσαν οι κτήτορες της Μονής του Αγίου Δημητρίου, οι ιερείς της Άνω Κρούσοβας παρέδωσαν εκουσίως τη Μονή του Αγίου Δημητρίου με όλη την περιουσία της στη μητρόπολη Σερρών. Παραχωρήθηκε ως μετόχι στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου και επανδρώθηκε απ' αυτήν¹⁵⁸.

Οι ιερείς των Κερδυλίων αθέτησαν τη συμφωνία τους και έδιωξαν τους μοναχούς της Μονής του Τιμίου Προδρόμου. Ζητούσαν από τη μητρόπολη Σερρών να τους επιστραφεί η μονή και ανέθεσαν τη διοίκηση της Μονής του Αγίου Δημητρίου στον ιερομόναχο Μάρκο.

Ο μητροπολίτης Σερρών Δανιήλ με τον αρχιεπίσκοπο Κασανδρείας Σισώη συνεκάλεσαν σε συσκεψη τους ιερείς, τους μοναχούς και τους προεστούς των Κερδυλίων για τη διευθέτηση του θέματος της μονής και των εξόδων που έγιναν. Απεφάσισαν να παραμείνει η μονή στη δικαιοδοσία της μητρόπολης Σερρών χωρίς να ανήκει στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου. Οι ιερείς της Άνω Κρούσοβας κατέβαλαν από το ποσό των δαπανών, που ανερχόταν σε 24.860 άσπρα, εφάπαξ τα 12.000 άσπρα και συμφώνησαν να ξεπληρώσουν τα υπόλοιπα στέλνοντας κάθε χρόνο στη μητρόπολη ένα ποσό σε είδος από αλιεία.

11.3.6.21. Μετόχι Χωροβίστας

Συμφωνα με τις πληροφορίες του Χατζηκυριάκου, στη Χωροβίστα υπήρχε μετόχι της Μονής Προδρόμου με ένα ναό, με ιδιαίτερο οίκημα 6 δωματίων, δάσος κατεστραμμένο, ελαιώνα και καλλιεργήσιμη έκταση γης.

11.4. Απωλεσθέντα μετόχια-μονύδρια των ιερών μονών του Αγίου Όρους στο νομό Σερρών

11.4.1. Μετόχια Μονής Χιλανδαρίου

11.4.1.1. Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου Καμενίκαιας στις Σέρρες

Στο προάστιο των Σερρών στην Άνω Καμενίκαια στο λόφο πίσω από το στρατόπεδο της 10ης μεραρχίας υπήρχε η Ιερά Μονή του Αγίου Νικολάου. Η Άνω και η Κάτω Καμενίκαια επί Τουρκοκρατίας ήταν αξιόλογα προάστια στο δυτικό άκρο της πόλεως των Σερρών. Βρίσκονταν σε απόσταση περίπου τριών χιλιομέτρων από την Πυλη του «Φόρου», από την οποία συνέχιζε η λεγομένη «Βασιλική οδός» (πιθανόν η σημερινή Βενιζέλου) που περνούσε ανάμεσα από τα δύο προάστια με κατεύθυνση προς το Σιδηρόκαστρο (Δεμίρ ισάρ).

Τα σπίτια της Άνω Καμενίκαιας ήταν κτισμένα αμφιθεατρικά στη νότια πλευρά του λόφου σε υψόμετρο περίπου 135 μέτρων. Μερικά απ' αυτά διατηρούνται ακόμη στην παραδοσιακή τους μορφή. Επειδή πολλοί κάτοικοί της

¹⁵⁸ Έγγραφο του 1632 στο Κώδικα της μητροπόλεως Σερρών.

ασχολούνταν με την ξυλουργία, την ονόμαζαν στα τουρκικά «Ντιουλγκέρ μαχαλεσί» (συνοικία των ξυλουργών)¹⁵⁹. Τα δύο προάστια συνεργάζονταν στον πολιτιστικό τομέα.

Στην Άνω Καμενίκαια, βορείως του στρατοπέδου της 10ης μεραρχίας, στο λόφο 121, σώζονται τα ερείπια της Μονής του Αγίου Νικολάου Καμενίκαιας. Την ύπαρξή της την πληροφορούμεθα από τα προστάγματα των βυζαντινών αυτοκρατόρων Ανδρονίκου Β΄ και Μιχαήλ Θ΄ στις αρχές του 14^{ου} αιώνα¹⁶⁰. Η μονή απείχε από τη βυζαντινή «Βασιλική οδό» περίπου τετρακόσια μέτρα. Κτήτορας αυτής ήταν ο Θεοδόσιος Μελισσηνός. Αναφέρεται στα αυτοκρατορικά προστάγματα ότι «εξ ιδίων κόπων και αναλωμάτων ανήγειρε αυτήν εκ θεμελίων».

Για την καταγωγή της μεγάλης οικογένειας των Μελισσηνών από τη Μελετινή της Μικράς Ασίας κάνει λόγο ο Γεώργιος Φραντζής και άλλοι ιστορικοί συγγραφείς¹⁶¹. Στις Σέρρες μνημονεύονται Μελισσηνοί, ένας γαιοκτήμονας πριν το 1345 και ένας πρωτέκδικος το 1375 που πιθανώς να ήταν συγγενικά πρόσωπα του Θεοδοσίου. Το Σεπτέμβριο του 1321 ο ογδοηκοντούτης Θεοδόσιος παρέδωσε την ηγουμενία της μονής στον ιερομόναχο Καλλίνικο.

Τη μονή την έκτισε ο Θεοδόσιος στην ακμή της ηλικίας του, δηλαδή το τελευταίο τέταρτο του 13^{ου} αιώνα, στην αρχή της βασιλείας του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β΄, τότε που ήκμαζε ο μοναχισμός. Στα χρόνια της ηγουμενίας του Θεοδοσίου η μονή είχε «περί τον αυτόν τόπον των Σερρών» τρία μεγάλα μετόχια με ελευθέρους χωρικούς (προσκαθημένους) για την καλλιέργεια των κτημάτων τους, του Αγίου Γεωργίου, της Αναλήψεως και της Θεοτόκου Βοδίτσας. Το χωριό Μετόχι ίσως να φέρει το όνομα αυτό επειδή ήταν κάποτε μετόχι της Μονής του Αγίου Νικολάου¹⁶².

Το απογραφικό σιγίλλιο του Ιωάννου Παναρέτου αναφέρει ότι με τις ενέργειες του ηγουμένου Θεοδοσίου εκδόθηκαν αυτοκρατορικά προστάγματα και τίτλοι κυριότητας και κατοχύρωσης της περιουσίας της μονής από τους αυτοκράτορες Ανδρόνικο Β΄ το Σεπτέμβριο του 1304, Μιχαήλ Θ΄ τον Οκτώβριο του 1313 και Ανδρόνικο Γ΄ το 1320. Η μονή βρισκόταν κάτω από την προστασία των Παλαιολόγων.

Ο διάδοχός του Καλλίνικος, Σέρβος μοναχός της Μονής Χιλανδαρίου, επωφελήθηκε τον εμφύλιο πόλεμο των Ανδρονίκων Β΄ και Γ΄. Μεσολάβησε μια μυστική συμφωνία μεταξύ του Στεφάνου Ουρέση Β΄ Μιλούτιν και του Ανδρο-

¹⁵⁹ Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 65.

¹⁶⁰ Petit L.-Korable B., «Actes de Chilandar. Προστάγματα των Βυζαντινών αυτοκρατόρων Παλαιολόγων», *Βυζαντινά Χρονικά* 17 (1911), 20.3 και 103.3. Σαμσάρης Π., «Άγνωστο βυζαντινό μετόχι της Μονής Χιλανδαρίου στις Σέρρες. Η μονή του Αγίου Νικολάου Καμενικαίας», *Μακεδονικά* 26 (1987-1988), 191-219.

¹⁶¹ Φραντζή Γεωργίου, *Χρονικό της Άλωσης*, Βόννη 1838.

¹⁶² Σαμσάρης, «Άγνωστο βυζαντινό μετόχι», *ό.π.*

νίκου Γ', αλλά ταυτόχρονα και με τον Ανδρόνικο Β'. Διαπραγματεύθηκε την επιστροφή των δύο χιλιάδων Κουμάνων που έδωσε ο Στέφανος στους Βυζαντινούς για να αντιμετωπίσουν τον περσικό κίνδυνο. Με την ανάμειξή του στην πολιτική και τη διπλωματία απέκτησε την εύνοια του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ'.

Η Μονή του Αγίου Νικολάου κατόρθωσε να ανεξαρτητοποιηθεί από το μητροπολίτη Σερρών με αυτοκρατορικό πρόσταγμα τον Ιούνιο του 1321 και να απαλλαγεί από τους φόρους του δημοσίου και της μητρόπολης. Τον Οκτώβριο του 1323 χορηγήθηκε ακόμη το δικαίωμα στο μοναχό Καλλίνικο να κληροδοτήσει την ως άνω μονή με όλα τα κτήματά της στη σερβική Μονή Χιλανδαρίου του Αγίου Όρους. Αναγνώριστηκε η κληροδότηση από τον Ανδρόνικο Β' το 1327.

Η Μονή Χιλανδαρίου το 1323 αγόρασε 70 στρέμματα γης από την οικογένεια του Φίλιππου Φιλιπποπολίτη και ένα αμπέλι από τον Ιωάννη Μελίκη για λογαριασμό της Μονής Αγίου Νικολάου.

Είχε και πολλές αφιερώσεις κτημάτων από τους κατοίκους της περιοχής. Καλλιεργούσε πολλά χωράφια, αμπέλια και κήπους με ελευθέρους πτωχούς (προσκαθημένους). Πολλά ποιμνιά της έβοσκαν στα βοσκοτόπια της. Λειτουργούσαν το χειμώνα και την άνοιξη τέσσερις νερόμυλοι της στις όχθες του χειμάρρου «Τσάι», δυτικά της Καμενίκαιας. Τα ίχνη της τοιχοδομίας των νερομύλων από κροκάλες πέτρες σώζονται ακόμη στις όχθες του ως άνω χειμάρρου.

Ο Ανδρόνικος Β' απάλλαξε το 1327 τους προσκαθημένους της από τους φόρους, τον κεφαλικό, της σιταρκίας, της καστροκτησίας κ.λπ.

Η μονή υπήγετο ως μετόχι στο Χιλανδάρι με επιστάτη, χωρίς να έχει ηγούμενο. Οι χιλανδαρινοί επιστάτες μοναχοί δεν γνώριζαν τις ιδιοκτησίες της Μονής του Αγίου Νικολάου και τις σφετερίστηκαν καταπατητές. Η Μονή Χιλανδαρίου ζήτησε από τον τότε Σέρβο μητροπολίτη Σερρών Ιάκωβο να της αποδοθούν τα καταπατηθέντα και σφετερισθέντα κτήματα το Νοέμβριο του 1360. Συγκροτήθηκε γι' αυτό στις Σέρρες τοπικό καθολικό δικαστήριο και εξήτασε διαφόρους μάρτυρες και το παλαιό απογραφικό κτηματογραφικό σιγίλλιο του Ιωάννου Παναρέτου. Διαπιστώθηκαν οι καταπατητές και αποδόθηκαν τα αρπαγέντα κτήματα στη Μονή του Αγίου Νικολάου. Καθορίστηκε μάλιστα και ο τρόπος αποδόσεως του δικαίου στη μονή αν τα ξαναρπάξουν. Η Μονή του Αγίου Νικολάου ως μετόχι της σερβικής Μονής Χιλανδαρίου έτυχε ιδιαίτερης εύνοιας στα χρόνια της Σερβοκρατίας. Ο Στέφανος Δουσάν μεσολάβησε τον Ιούλιο του 1351 στον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ιωάννη Ε' Παλαιολόγο να επανεγκρίνει με χρυσόβουλο την παραχωρηση στη Μονή Χιλανδαρίου το «περί το κάστρον των Σερρών, έτερον μονύδριον εις όνομα του εν ιεράρχαις παμμάκαρος Αγίου Νικολάου».

Στα χρόνια της Σερβοκρατίας η μονή διατηρούνταν και ήκμαζε. Ομοίως και μετά την κατάληψη της πόλεως των Σερρών από τους Τούρκους. Ο κατακτητής

αυτής γαζη-Εβρενός φέρθηκε διαλλακτικά προς τους χριστιανούς. Δεν μετέτρεψε τους ναούς και τις μονές τους σε τζαμιά.

Η χρονολογία της ολοκληρωτικής καταστροφής και η εξαφάνιση της μονής δεν μας είναι γνωστή. Πρέπει να έγινε κατά το 1571, μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου, όταν επαναστάτησε η πόλη των Σερρών κατά των Τούρκων και επακολούθησαν σφαγές και αιχμαλωσίες των χριστιανών και καταστροφή των μονών και των ναών αυτής. Οι Τούρκοι ήταν εξαγριωμένοι κατά των μονών και πριν την επανάσταση. Στις 27 Ιανουαρίου 1570 οι ιεροσπουδαστές (σοφτάδες) της Ισλαμικής Σχολής καταπάτησαν τη μοναστική ασυλία της Μονής Προδρόμου Σερρών και σκότωσαν ένα μοναχό. Μετά την επανάσταση εξαγριώθηκαν περισσότερο οι δερβίσηδες του γειτονικού στη Μονή του Αγίου Νικολάου τεκέ «Κοτζά Μουσταφά-πασά» και εξεδήλωσαν το μένος τους σ' αυτήν. Τη λεηλάτησαν και τη μετέτρεψαν σε δικό τους μοναστήρι, σε τεκέ¹⁶³.

Ο Εβλιά Τζελεμπί κατά την επίσκεψή του στις Σέρρες το 1630 βρήκε στον τόπο της μονής ένα τάφο σεΐχη (ηγουμένου τεκέ) και μια πηγή που το νερό της θεωρούνταν από την παράδοση θαυματουργό αγίασμα, γεγονός που μας βάζουν τη σκέψη ότι η μονή μετά την κατάληψή της μετατράπηκε σε ισλαμικό τεκέ. Την ιστορική αλήθεια θα μας την επιβεβαιώσει μόνο η αρχαιολογική σκαπάνη.

11.4.1.2. Άλλα μετόχια

Ως ανήκοντα στην Μονή Χιλανδαρίου αναφέρονται ακόμη το μετόχι-κελλύδριο Θεοτόκου της Βοδίτζας στο Μικρό Σούλι, καθώς και το μετόχι του Αγίου Νικολάου στον Στρυμόνα.

11.4.2. Μονή Βατοπεδίου

Στη Μονή Βατοπεδίου ανήκαν:

- α) Το μετόχι του Αγίου Δημητρίου εκτός του κάστρου των Σερρών.
- β) Το μετόχι της Θεοτόκου της Οδηγήτριας εντός του κάστρου των Σερρών.
- γ) Το κελλύδριο της Θεοτόκου της Βοδίτζας στο Μικρό Σούλι¹⁶⁴.

11.4.3. Μονή Εσφιγμένου

Στη Μονή Εσφιγμένου ανήκαν:

- α) Το μετόχι των Αγίων Αναργύρων στο Αχλαδοχώρι (Κρούσοβο).
- β) Το μετόχι-μονύδριο του Αγίου Γεωργίου στο Κερδύλιο όρος, στα Στεφα-

¹⁶³ Σαμσάρης, «Άγνωστο βυζαντινό μετόχι», *ό.π.*

¹⁶⁴ Στο Πασχαλίδη-Στράτη, *ό.π.*, τ. Α, σ. 207 και 497, το κελλύδριο της Θεοτόκου αναφέρεται ότι ανήκε τόσο στη Μονή Βατοπεδίου όσο και στη Μονή Χιλανδαρίου.

νινά.

γ) Το μετόχι–μονύδριο του Αγίου Γεωργίου του Παριάκου. Βρισκόταν τρία χιλιόμετρα ανατολικά από το χωριό Αχινός.

δ) Το μετόχι της Θεομήτορος στο Λαιμήν στον Αχινό.

11.4.4. Μονή Ζωγράφου

Στη Μονή Ζωγράφου ανήκαν:

α) Το μετόχι του του Αγίου Θεοδώρου στο Πηλορύγιο κοντα στο, ποταμό Στρυμόνα.

β) Το μετόχι του Αγίου Νικολάου στο Πηλορύγιο στην περιοχή της μεγάλης βάλας του ποταμού Στρυμόνα στο μέρος της αλιείας¹⁶⁵.

γ) Η Μονή Θεοτόκου της Κρανιωτίσσης.

11.4.5. Μονή Ιβήρων

Στη Μονή Ιβήρων ανήκαν:

α) Το μετόχι–μονύδριο των Αγίων Αναργύρων στο Χιονοχώρι¹⁶⁶.

β) Το μετόχι–μονύδριο της Αγίας Άννης στη Δάφνη Βισαλτίας.

γ) Το μετόχι–Μονή Θεοτόκου του Σπηλαίου στη Δάφνη Βισαλτίας.

δ) Το μετόχι–μονύδριο του Αγίου Γεωργίου του Βορίσκου στο Ροδολίβος.

ε) Το μετόχι Θεοτόκου της Σπηλιώτισσας στο Ροδολίβος.

στ) Η Μονή της Αγίας Κυριακής στο Ροδολίβος.

ζ) Το μετόχι της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτριάς στον Δόμηρο.

η) Το μετόχι του Αγίου Νικολάου Μελίτζιανης.

θ) Το μετόχι του Αγίου Γεωργίου στο Κουβούκλιο Σερρών.

ι) Το μετόχι–μονύδριο της Θεοτόκου στη Σκοπιά.

11.4.6. Μονή Καρακάλλου

Στη Μονή Καρακάλλου ανήκαν:

α) Η Μονή Αγίου Δημητρίου στα Κερδύλια.

β) Το μετόχι της Θεοτόκου της Παγκαλιωτίσσης στη Δεκαλίστα στον Στρυμόνα.

γ) Το μετόχι του Αγίου Νικολάου στον Στρυμόνα, επονομαζόμενο και Κρύο Νερό.

11.4.7. Μονή Κασταμονίτου

Στη Μονή Κασταμονίτου ανήκε το μετόχι–Μονή του Προφήτη Ηλία ή Αγίου

¹⁶⁵ Καφταντζή, ό.π., τ. Β. σ. 25, σημ. 17/3.

¹⁶⁶ Βλ. στα μετόχια της Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Οι δύο μονές διεκδικούσαν το μετόχι δικαστικά.

Νικολάου στη Δάφνη Βισαλτίας.

11.4.8. Μονή Κουτλουμουσίου

11.4.8.1. Η Θεοτόκος η Ελεούσα ή Αγία Λεχούσα

Στη βορειοδυτική γωνία της διασταύρωσης των οδών Λ. Παπαπαύλου και Λαζάρου Κούση Σερρών, όπισθεν του Α΄ γυμνασίου, υπάρχει σε ένα μικρό κενό οικοπέδο ένα προσκυνητάρι προς τιμήν της Θεοτόκου της Ελεούσας. Είναι το τελευταίο ίχνος (απομεινάρι) της Μονής της Αγίας Ελεούσας, η οποία από το 1338 ήταν μετόχι της Μονής Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους. Οι Σερραίοι αποκαλούσαν το ναό της από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα Ναό της Αγίας Λεχούσας, δηλαδή της προστάτιδας των εγκύων γυναικών. Η μεταγενεστέρα πολιούχος εικόνα στο τέμπλο του ναού ήταν προς τιμήν της Υπεραγίας Θεοτόκου Ελεούσας ή Λεχούσας. Εικονογραφήθηκε «διά συνδρομής και δαπάνης του πανοσιολογιωτάτου πρωτοσυγγέλου Κυρίου Θεοδοσίου Κουτλουμουσιανού εις μνημόσυνον αυτού και των γονέων αωλβ΄ [1832] φεβρουαρίου κδ΄»¹⁶⁷.

Ήταν ναός σύγχρονος με τον καθολικό ναό της Μονής του Τιμίου Προδρόμου. Κτίστηκε με τα δέκα οικήματα κατά το δεύτερο ήμισυ του 13^{ου} αιώνα από το μοναχό Κοσμά Πάγκαλο, ο οποίος το Φεβρουάριο του 1313 τα αφιέρωσε όλα με εκδοτήριο γράμμα στη Μονή Παντοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως. Σ΄ αυτό γράφει ο ίδιος για την ίδρυση της Μονής Ελεούσας τα εξής: «Επειδή συνελλαβόμην από την αγίαν Μητρόπολιν Σερρών εκκλησιότοπον, και συνήγειρα τούτω εκ βάρων εις εκκλησίαν, θυσιαστήριον καθιδρύσας, και ιεράν λειτουργίαν δομησάμενος γύρωθεν οικήματα δέκα και τράπεζαν, καταφυτεύσας και περιβόλια δύο, έτι δε και έτερον περιβόλιον και αμπέλια». Είχε αξιόλογη κινητή και ακίνητη περιουσία. Πλήρωνε στη μητρόπολη Σερρών ετήσιο φόρο έξι βασιλικά νομίσματα. Τα κτήματα αυτά το 1338 τα αγόρασε από τη Μονή Παντοκράτορος η Θεοδώρα Παλαιολογίνα Αγγελίνα Καντακουζηνή και τα δώρισε με αφιερωτήριο γράμμα τον Οκτώβριο του 1338 στην Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους, η οποία και τα διατήρησε ως μετόχι της μέχρι το 1913¹⁶⁸.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αναγνώρισε το μετόχι ως σταυροπηγιακό και με έγγραφό του ο πατριάρχης Ιωακείμ Α΄ προς τη Μονή Κουτλουμουσίου τον Ιούλιο του 1503 το απάλλαξε «ίνα εΐη ελεύθερον πάσης δόσεως το υμέτερον σταυροπήγιον το εις τας Σέρρας το εις όνομα τιμώνμενον της υπεράγνου δεσποίνης ημών Θεοτόκου και αιιπαρθένου Μαρίας και επικεκλημένης Ελεούσης». Ο πατριάρχης Ιερεμίας Α΄ στην τρίτη πατριαρχία του απευθύνθηκε εγγράφως το Μάρτιο του 1544 προς το μητροπολίτη Σερρών και του

¹⁶⁷ Πασχαλίδη-Στράτη, *ό.π.*, σ 311-316.

¹⁶⁸ Αρχείο Μονής Κουτλουμουσίου Αγίου Όρους.

ζήτησε να επιτρέψει στον ιερομόναχο του Κουτλουμουσίου να ιερούργει και να τελεί τις αγιαστικές πράξεις στην ενορία του. Γι' αυτό και ο Παπασυναδινός δεν το αναφέρει στο *Χρονικόν* του.

Ένα φιρμάνι και μία απόφαση του ιεροδικείου Θεσσαλονίκης του 1569, που σώζονται στο αρχείο της Μονής Κουτλουμουσίου, πιστοποιούν την κυριότητά της στα κτήματα της Μονής Ελεούσας Σερρών. Σε «ενυπόγραφον και εμάρτυρον γράμμα» της 24ης Νοεμβρίου 1795 προς τον προηγούμενον Γεδεών αναφέρεται ότι ο Χατζηγεώργης, γιος του Γιαννάκη και της Χρυσαφένιας, αφιέρωσε ένα αμπέλι στη Μονή Ελεούσας Σερρών. Επί της αρχιερατείας του Χρυσάνθου στις Σέρρες (1811-1824) η Μονή της Ελεούσας βάζοντας ως ενέχυρο το ναό της δανείστηκε ένδεκα χιλιάδες γρόσια από τον Θεσσαλονικιοπάσα Μεχμέτ μπέη, αλλά η επιτροπή των Αγίων Θεοδώρων τη βοήθησε για την εξόφληση του χρέους και απάλλαξε το ναό της από το ενέχυρο.

Προϊστάμενοι του μετοχίου συνήθως γίνονταν οι προηγούμενοι της Μονής Κουτλουμουσίου. Αυτοί αναλάμβαναν τις ανακαινίσεις του μετοχίου, όπως ο «ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΤΛ [κουτλουμουσιανός] 1789 ΦΕΒΡ 10» έκτισε με δαπάνες του τη βρύση της αυλής της μονής και τοποθέτησε την ως άνω επιγραφή. Μια πλάκα στον ανατολικό τοίχο του ναού έφερε την εξής επιγραφή: «Ανεκαινίσθη ο θείος ούτος και πάνσεπτος Ναός της υπεραγίας Θεοτόκου Αγίας Ελεούσης δι' επιμελίας και εξόδων του Πανοσιωτάτου προηγούμενου Κυρρίλλου Κουτλουμουσιανού και τινων ευσεβών χριστιανών συνδρομή των εν έτει αωλε' [1835] μήνα Μάρτιον»¹⁶⁹. Ο κουτλουμουσιανός προηγούμενος Αθανάσιος ενοικίασε με έγγραφο συμφωνητικό στις 26-10-1842 αντί τεσσάρων χιλιάδων γροσίων ετησίως τη Μονή της Ελεούσας Σερρών για επτά χρόνια με την υποχρέωση να τη συντηρεί με δικά του έξοδα.

Στη μεγάλη πυρκαγιά των Σερρών στις 29-6-1849 αποτεφρώθηκε ολόκληρο το μετόχι της Ελεούσας, αλλά εντός τριακονταετίας αναστηλώθηκαν τα πάντα. Οι αγιογραφίες της Πλατυτέρας με τους έξι ιεράρχες στην κόγχη του Αγίου Βήματος¹⁷⁰ «εζωγραφήθησαν δι' επιμελείας παρά του Κυρίου Λεοντίου Αρχιμανδρίτου εις μνημόσυνον αιώνιον αυτού έτει 1878 Ιούν. 20».

Η βουλγαρική καταστροφή στις 28-6-1913 επέφερε την οριστική εξαφάνιση της μονής. Ο ναός και τα είκοσι οκτώ κελιά της κήκαν. Κοστολογήθηκαν προς αποζημίωση 6.000 χρυσές λίρες¹⁷¹. Τα ερείπια του μετοχίου αγνοήθηκαν κατά την ανοικοδόμηση της πόλεως των Σερρών. Κατεδαφίστηκαν και οικοπεδοποιήθηκαν.

Κατά τη διαμόρφωση της οδού Λαζάρου Κούση για ασφαλτόστρωση, το 1989, αποκαλύφθηκε καμαροσκεπής τάφος (3,10X2,55 μ.) πλησίον της οδού

¹⁶⁹ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 201, αρ. 295, 296, 297 και τ. Γ, σ. 79. Του ίδιου, *Οι Σέρρες άλλοτε και τώρα*, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 203-207.

¹⁷⁰ Μητροπολιτικός Κώδικας Σερρών, σ. 354. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 32.

¹⁷¹ Πέννα, «Η εκκλησία των Σερρών», σ. 483.

Λ. Παπαπαύλου. Εξ ιδίας αυτοψίας διεπίστωσα ότι χρησιμοποιήθηκε ως οστεοφυλάκιο της ως άνω μονής. Περιείχε εκτός των οστών χάλκινους σταυρούς και γυάλινα αντικείμενα της μεταβυζαντινής περιόδου¹⁷².

11.4.8.2. Άλλα μετόχια

Στη Μονή Κουτλουμουσίου ανήκαν και τα παρακάτω μετόχια:

- α) Μετόχι–μονύδριο του Αγίου Δημητρίου στη Δάφνη.
- β) Μετόχι–μονύδριο της Αγίας Παρασκευής στη Δάφνη.
- γ) Μετόχι Εισοδείων της Θεοτόκου στο Αϊδονοχώρι.
- δ) Μετοχι του Αγίου Γεωργίου, το επονομαζόμενο Πτελέα, στον Στρυμόνα.
- ε) Μετόχι Σωτήρος Χριστού του Λατόμου ή του Λυπηναρίου στις Σέρρες.

11.4.9. Μονή Μεγίστης Λαύρας

Στη Μονή Μεγίστης Λαύρας ανήκαν:

- α) Το μετόχι του Αγίου Νικολάου στα Ρουσάλια της Ζίχνης.
- β) Το μετόχι των Αγίων Πάντων, πιθανόν βόρεια των Σερρών σε απροσδιόριστο μέρος.

11.4.10. Μονή Ξενοφώντος

Στη Μονή Ξενοφώντος ανήκε το μετόχι της Αγίας Κυριακής στον Στρυμόνα.

11.4.11. Μονή Παντοκράτορος

Στη Μονή Παντοκράτος ανήκε:

- α) Το μετόχι Αγιασματος κοντά στην Αμφίπολη, στα σύνορα του χωριού Μαρμαρά.
- β) Το μετόχι Μαρμάτ κοντά στην Αμφίπολη.
- γ) Το μετόχι (ανώνυμο) στη σημερινή Παλαικώμη.

11.4.12. Μονή Φιλοθέου

Στη Μονή Φιλοθέου ανήκαν:

- α) Το μετόχι του Αγίου Βλασίου στον Θολό.
- β) Το μετόχι του Αγίου Βλασίου στα Καλά Δένδρα.
- γ) Το μετόχι του Αγίου Γεωργίου του Βοβάση περί τας Σέρρας.
- δ) Το μετόχι του Ταξιάρχου Μιχαήλ εντός του κάστρου της Ζίχνης.

¹⁷² Δαδάκη Στ., «Σέρρες. Οδός Λαζάρου Κούση», *Αρχαιολογικό Δελτίο* 44 (1989), Β2 σ. 385.

- ε) Το μετόχι του Τιμίου Σταυρού στη Ζιλιάχοβα, Παλαιά Ζίχνη.
 στ) Το μετόχι του Τζαίνου στον Στρυμόνα.

12. Τα βυζαντινά νεκροταφεία των Σερρών¹⁷³

12.1. Το νεκροταφείο του Αγίου Παντελεήμονος

Το ρωμαϊκό νεκροταφείο συνέχισε να χρησιμοποιείται και στη βυζαντινή εποχή από τους χριστιανούς. Επεκτάθηκε εκατέρωθεν κατά μήκος του χειμάρρου της Κλοποτίτσας μέχρι το Ναό των Ταξιαρχών. Ο Π. Παπαγεωργίου, από τα ευρήματα των τάφων και τα αγγεία που βρέθηκαν στο χώρο δυτικά του τείχους των Σερρών καθώς και από μία επιτύμβια πλάκα μέσα στο Ναό του Αγίου Παντελεήμονα με την επιγραφή «ΜΝΗΣΘΙΤΗ-ΚΡ ΤΩΝ ΔΟΥΛ-ΩΝ ΣΟΥ ΛΑΖΑΡΟΝ ΠΤΡ» (Μνήσθητι Κύριε τον δούλον σου πατέρα ή πρεσβύτερο Λάζαρον) συμπεραίνει ότι «ουδεμία αμφιβολία υπολείπεται ότι το Βυζαντιακόν νεκροταφείον εξετίετο και έξω του τείχους κατά τας δυτικάς κλιτύας» και μάλιστα «πέραν του χειμάρρου» (της Κλοποτίτσας)¹⁷⁴.

Τούτο επαληθεύτηκε με την αποκάλυψη των οκτώ τάφων στη θεμελίωση του νέου επισκοπικού μεγάρου της Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης το 1974. Στη σωστική ανασκαφή διαπιστώθηκε ότι υπήρχαν δύο λακκοειδείς τάφοι με καλυπτήριες λίθινες πλάκες, τρεις καλυβίτες και τρεις καμαροσκεπείς.

Οι δύο λακκοειδείς τάφοι ήταν σκαμμένοι στον ημίβραχο σε ορθογώνιο σχήμα διαστάσεων 1,80Χ0,40 μ. και καλυμμένοι με λίθινες πλάκες. Υπήρχαν μέσα δύο σκελετοί νεκρών που έβλεπαν προς ανατολάς, προς τον νοητό ήλιο της δικαιοσύνης τον Ιησού Χριστού, χωρίς κανένα κτέρισμα.

Οι τρεις καλυβίτες τάφοι, διαστάσεων 0,70Χ0,40 μ., ήταν μικρών παιδιών. Καλύπτονταν με κεραμίδια που έσπασαν από το πολύ βάρος.

Οι τρεις καμαροσκεπείς τάφοι, όμοιοι σχεδόν αλλά με διαφορετικό προσανατολισμό, διαστάσεων 2,90Χ2,12Χ2,10 μ., καλύπτονταν με πλίθινη ημικυλινδρική καμάρα και είχαν επιχρισμένους τους τοίχους των με υπόλευκο κονίαμα. Ο ένας απ' αυτούς φέρει τοιχογραφίες παραστάσεως εγχάρακτου σταυρού με βαθυκόκκινο χρώμα μέσα σε δύο ομόκεντρους εγχάρακτους κύκλους. Από την τοιχογραφία αυτή οι τάφοι χρονολογούνται στην πρώιμη παλαιοχριστιανική εποχή¹⁷⁵.

Το 1989 στη διαμόρφωση της συμβολής των οδών Λαζάρου Κούση και Λ. Παπαπαύλου στις Σέρρες αποκαλύφθηκε καμαροσκεπής τάφος διαστάσεων 3,10Χ2,55 μ. γεμάτος με οστά ανθρώπων. Ταυτίστηκε με το οστεοφυλάκιο της ευρισκομένης άλλοτε εκεί Μονής της Θεοτόκου της Ελεούσας. Βρέθηκαν μέσα

¹⁷³ Παπακυριάκου, *Τα νεκροταφεία της πόλης Σερρών*, σ. 20 κ.εξ.

¹⁷⁴ Παπακυριάκου, *ό.π.*, σ. 34.

¹⁷⁵ Πέννα Χ., «Παλαιοχριστιανικοί τάφοι στις Σέρρες», *Σερραϊκά Χρονικά* 7 (1976), 37-48.

στον τάφο μερικοί χάλκινοι σταυροί και γυάλινα αντικείμενα που τον χρονολογούν στη μεταβυζαντινή περίοδο¹⁷⁶. Νοτιοανατολικά του Ναού των Ταξιαρχών στη θεμελίωση οικοδομής βρέθηκε μεγάλο οστεοφυλάκιο.

Με το πέρασμα των αιώνων οι Σέρρες επεκτάθηκαν έξω από τα δυτικά τείχη. Περίορισαν το βυζαντινό νεκροταφείο στη δυτική πλαγιά του λόφου Μηχανικού γύρω από το Ναό του Αγίου Παντελεήμονα.

Το 1936 με απόφαση του Δήμου Σερρών καταργήθηκε το νεκροταφείο του Αγίου Παντελεήμονα, αλλά παρατάθηκε η χρήση του μέχρι το 1945, διότι προ του 1870 λειτουργούσε νέο νεκροταφείο της ελληνικής κοινότητας Σερρών στη συνοικία του Κατακονόζ. Στο χώρο του βυζαντινού νεκροταφείου ανεγέρθηκε το 20^ο δημοτικό σχολείο το 1985.

12.2. Βυζαντινά και μεταβυζαντινά νεκροταφεία στα προαύλια των ναών της πόλεως

Βυζαντινοί τάφοι, σαρκοφάγοι, σταυροί και επιτύμβιες πλάκες αποκαλύφθηκαν και στα προαύλια των ναών της πόλης των Σερρών. Ειδικότερα:

Στο βόρειο Μακρυναρίκι του Ναού των Αγίων Θεοδώρων σώζεται η σαρκοφάγος του πρωτοσπαθαρίου, στρατηγού και σωματοφύλακα του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιωάννου, η οποία στην οριζόντια πλευρά του καλύμματός της φέρει τη μονόστιχη επιγραφή «ΕΚΥΜΗΘΗ Ο ΔΟΥΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΙΩ[ΑΝΝΗΣ] 9ΠΡΩΤΟ)ΣΠΑ[ΘΑΡΙΟΣ] ΚΕ ΣΤΡ[ΑΤΗΓΟΣ] ΙΝΔ[ΚΤΙΟΝΟΣ] Γ'ΕΤΟΥΣ ΣΦΝΗ». Για να ταφεί ο χριστιανός στρατηγός Ιωάννης το 1050 μ.Χ. στο χώρο αυτό σημαίνει ότι ο Ναός των Αγίων Θεοδώρων υπήρχε προ πολλού και δεν κτίστηκε για πρώτη φορά, όπως υποστηρίζεται από ορισμένους ιστορικούς, το 1124 μ.Χ. Συνηθιζόταν πάντοτε πλησίον των ναών να ενταφιάζονται επίσημα πρόσωπα¹⁷⁷.

Στο προαύλιο του Ναού των Αγίων Θεοδώρων ενταφιάστηκε και ο καταγόμενος από την Κύπρο επίσκοπος της επισκοπής Δαφνουσίας Χαρίτων, που υπαγόταν στη μητρόπολη Μελενίκου. Ήταν εγγεγραμμένος στους καταλόγους της Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου και ευεργέτησε τα σχολεία των Σερρών το 1859 με 500 χρυσές λίρες Τουρκίας. Η επιγραφή στην επιτύμβια πλάκα, που αφιερώθηκε από τον ηγούμενο της Μονής Προδρόμου, γράφει:

«ΚΕΙΤΑΙ ΕΝΤΑΥ[ΘΑ] ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ Δ[Α] ΦΝΟΥΣΙΑΣ ΚΥΠΡΙΟΣ ΜΕΛΟ[Σ] ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΚΑΙ ΓΕΝΝΑΙΟΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ [Τ]ΩΝ ΚΟΙΝΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩ[Σ] ΣΕΡΡΩΝ 1872 ΑΙΩΝΙΑ ΑΥΤ[ΟΥ] Η ΜΝΗΜΗ ΔΙΑ ΟΣΙΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΟΥ Τ. ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ»

Συμπτωματικά σώθηκαν μερικές διακοσμημένες με απλοϊκή πρωτόγονη λαϊκή τέχνη επιτύμβιες πλάκες και σταυροί στα προαύλια των ναών: α) του

¹⁷⁶ Δαδάκη, ό.π.

¹⁷⁷ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 115, αρ. 50. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, σ. 484.

δούλου του Θεού Κνήμη του 1676, β) της μακαρίτισσας Θεοδώρας, γ) του Φώτη Δημήτρη, δ) του Αργυρίου Ζάχαρη στις 16 Ιουλίου 1789, ε) της Κρουστάλου στις 26 Νοεμβρίου 1793 που βρίσκεται εκτεθειμένη στο προαύλιο του Ναού των Αγίων Θεοδώρων, στ) του Χατζή Σάββα Κουκλιά στις 20 Νοεμβρίου 1805, ζ) του Αντωνίου Κωνσταντίνου στις 26 Νοεμβρίου 1793 και μερικές άλλες του 19ου αιώνα¹⁷⁸.

Για την αποσυμφόρηση της στενότητας του χώρου του νεκροταφείου δημιουργήθηκαν προσωρινά νεκροταφεία στο Προδρομούδι και στο παλαιό, πρώτο νοσοκομείο των Σερρών, το 1796.

Στη βόρεια αυλή του Ναού του Τιμίου Προδρόμου (το Προδρομούδι) υπήρχε άλλοτε χριστιανικό νεκροταφείο. Βρέθηκαν επιτύμβιοι σταυροί και πλάκες με ανάγλυφες απλοϊκές διακοσμήσεις ανθέων και τρομερά ανορθόγραφες επιγραφές, που δείχνουν την πνευματική κατάπτωση των κατοίκων της εποχής εκείνης. Καταγράφουμε μερικές:

α) Ι. Χ ΝΙ ΚΑ Δό κύτι ο δούλος του Θεού Κόζου Νικολάου. Μα. 21 έτος 1813.

β) Ηδό κήτη Δημητρήου Τρέκος έτος 1816.

γ) Ενθάδε κίτιτε η δούλι του Θεού Ζλάτους Στεφανή έτος 1821.

δ) Εδό κύτιτη ο δούλος του Θεού Ανκυλούσι έτος 1832.

ε) Εδό κύτυ ο δούλος του Θεού Αλεξαντρί. Ηανουαρίου έτος 1832¹⁷⁹.

Η απλότητα των επιτυμβίων πλακών των χριστιανών συντέλεσε στο να παραμεληθούν και να μην διατηρηθούν στο πέρασμα των αιώνων.

Ως νεκροταφείο χρησιμοποιήθηκε και η τοποθεσία έξω από το παλαιότερο (το πρώτο) νοσοκομείο της πόλης των Σερρών, βορειοανατολικά του ναού των Αγίων Μηνά και Κυριακής, όπου ήταν το σιναϊτικό μετόχι του Αγίου Νικολάου. Ο Δ. Μαρούλης αναφέρει το 1879: «Εις δε των κυρίων εφόρων εκαυχήθη ότι αφ' ότου οι εκ του Νοσοκομείου νεκροί, αντί να θάπτονται εν τω κοινώ Νεκροταφείω, θάπτονται κατά συμβουλή του ευθύς προ του Νοσοκομείου επί τινός αδέσποτου οικοπέδου, ο τόπος ούτως εκαλύφθη διά τόσων τάφων των εκ του Νοσοκομείου νεκρών, ώστε έμεινε πλέον αδιαφιλονίκητος του Νοσοκομείου»¹⁸⁰.

Χριστιανικό νεκροταφείο λειτουργούσε για τους φτωχούς δυτικά, έξω από την πόλη των Σερρών, πέραν του χειμάρρου, βορειότερα του εργοστασίου γάλακτος, αριστερά και δίπλα μόλις αρχίζουμε τον ανηφορικό δρόμο για το χωριό Μετόχι, κοντά στο εξωκλήσι της Αγίας Βαρβάρας. Κατά τη διαμόρφωση του δρόμου αυτού αποκαλύφθηκαν τάφοι και κλήθηκα το 1972 ως έκτακτος επιμελητής αρχαιοτήτων Σερρών να αποφανθώ γι' αυτούς. Διαπίστωσα ότι ήταν τάφοι των αρχών του 20^{ου} αιώνα, όπου είχαν ενταφιαστεί κάτοικοι της

¹⁷⁸ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 152, αρ. 137 και σ. 122-126, αρ. 56-73.

¹⁷⁹ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 125.

¹⁸⁰ Μαρούλης Δ., *Τα έργα των εχθρών μου και το έργο μου ενώπιον του Ενεστώτος και μέλλοντος*, Τύποις Διδασκαλείων, Σέρραι 1879, σ. 60.

περιοχής.

Πέρα από τα παραπάνω νεκροταφεία, που ήρθαν στο φως με την ιστορική έρευνα, είναι βέβαια πιθανό να υπήρξαν και άλλα, τα ίχνη των οποίων εξαφανίστηκαν λόγω των αλληπάλληλων καταστροφών, πλημμυρών και προσχώσεων. Σκελετοί ανθρωπίνων οστών βρέθηκαν και βρίσκονται σε πολλά μέρη της πόλεως εντός του Βαροσίου. Προέρχονται προφανώς από κατοίκους που σκοτώθηκαν από επιτιθέμενους επιδρομείς και δεν θάφτηκαν σε κανονικό νεκροταφείο, αλλά παραχώθηκαν κάτω από τα μπάζα των κατοικιών.

12.2.1. Βυζαντινοί χριστιανικοί τάφοι

Οι χριστιανοί αποφεύγουν να τοποθετούν κτερίσματα στον τάφο για να μην προκαλούν τους τυμβωρύχους. Βρέθηκαν σε μερικούς τάφους μαρτύρων τα όργανα του μαρτυρίου τους, σταυροί, αλυσίδες,τσιμπίδες κ.λπ., αλλά και παιχνίδια σε τάφους νηπίων.

Οι τάφοι των χριστιανών ήταν ιδιωτικοί και κοινοτικοί. Αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό τους το γεγονός ότι είναι σκαμμένοι στη γη. Όπου υπήρχε κατάλληλο έδαφος κατασκεύαζαν κατακόμβες, ολόκληρες υπόγειες πολιτείες. Οι περισσότεροι τάφοι ήταν ορθογώνιοι λάκκοι 2Χ1 μ. σκαμμένοι στο έδαφος. Για λόγους ασφαλείας έβαζαν στα τοιχώματα πλάκες, πλίνθους ή έκτιζαν τοίχο. Τον σκέπαζαν πρώτα με μεγάλες πελεκητές πλάκες ή πλίνθους και μετά έριχναν χώμα. Μεγάλοι τάφοι σκάβονταν στο βάθος της γης, αλλά και κτίζονταν θολωτοί με πέτρες και τούβλα. Πάνω από τους τάφους έστηναν επιτύμβιους σταυρούς, στήλες, κίονες και ολόκληρα κτίσματα, τα οποία με το πέρασμα των αιώνων καταστράφηκαν.

Τρεις καμαροσκεπείς τάφοι της παλαιοχριστιανικής εποχής βρέθηκαν το 1974 στη θεμελίωση του επισκοπικού μεγάρου της Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης. Διακοσμούνταν εσωτερικά με χριστιανικά σύμβολα. Ένας άλλος μεγάλος τάφος, όπως αναφέραμε, βρέθηκε στη διασταύρωση των οδών Λαζάρου Κούση και Παπαπαύλου της πόλης των Σερρών το 1992. Ο τελευταίος τάφος έμοιαζε με τον ρωμαϊκό τάφο που αποκαλύφθηκε στην αυλή του 3ου γυμνασίου της πόλης των Σερρών.

Στο Άγιο Βήμα των ναών συνήθιζαν να θάβουν τους μάρτυρες, στους νάρθηκες τους κτήτορες και στις αυλές των ναών και των μοναστηριών τους μεγάλους ευεργέτες. Στην τελευταία αναστήλωση του Ναού των Αγίων Θεοδώρων βρέθηκαν στο Άγιο Βήμα τάφοι. Στην αυλή ήταν για χρόνια η λάρνακα του στρατηγού Ιωάννου του 1150 μ.Χ. αλλά μεταφέρθηκε αργότερα στη συλλογή των βυζαντινών αρχαιοτήτων στο βόρειο Μακρυναρίκι του ναού. Η επιτύμβια πλάκα του επισκόπου Δαφνουσίας Χαρίτωνος βρέθηκε στο νάρθηκα. Το απαγχονισμένο σκήνωμα του νεομάρτυρα Αγίου Νικήτα ενταφιάστηκε στο ναό του Αγίου Νικολάου των Μποσταντζήδων στην πλατεία του ΙΚΑ. Στο υπόγειο του Ναού του Αγίου Νικολάου της Ακρόπολης θάπτονταν οι

στρατιώτες της εκεί φρουράς.

Η πρακτική αυτή απαγορεύθηκε με τις υπ' αρ. 7791/30-10-1857, 1002/13-12-1874 και 2158/31-1-1876 εγκυκλίους της Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και με διάταγμα του κράτους. Η μακρά όμως συνήθεια υπερίσχυσε των εγκυκλίων και των νόμων.

Ο ενταφιασμός του σώματος σε τάφο είναι «ο μόνος φυσικός, ορθός, υγιής, σεμνός και φρόνιμος τρόπος αποσυνθέσεως του σώματος», γράφει ο Κωνσταντίνος Καλλίνικος¹⁸¹. Το νεκρό σώμα του ανθρώπου που αρχίζει να αποσυντίθεται αναζητεί τη γη. Εναποτίθεται ευλαβώς σ' αυτή για να υποστεί τις φυσικοχημικές εκείνες αλλοιώσεις σύμφωνα με τις φράσεις του Κυρίου: «Αμήν λέγω υμίν, εάν μη ο κόκκος του σίτου πεσών εις την γην αποθάνη, αυτός μόνος μένει. Εάν δε αποθάνη πολύν καρπόν φέρει» (Ιωάννου 12, 24).

Πιστεύουμε ότι το ενταφιαζόμενο σώμα σαν σπειρώμενος κόκκος σίτου θα αναζωοποιηθεί στη Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου. Ο Απόστολος Παύλος διερωτάται: «Πώς εγείρονται οι νεκροί; ποίω δέ σώματι έρχονται; άφρων, συ ο σπείρεις ου ζωοποιείται εάν μη αποθάνη. Και ο σπείρεις, ου το σώμα το γενησόμενον σπείρεις, αλλά γυμνόν κόκκον, ει τύχοι σίτου ή τινός των λουπών. Ο δε Θεός δίδωσι αυτώ σώμα καθώς ηθέλησε» (Προς Κορινθίους Α' 15, 35-37).

Η εξήγηση της απορίας μας για την ανάσταση του ενταφιαζομένου σώματος δίνεται με το παράδειγμα των σπειρωμένων σπόρων στη γη. Όπως ο γυμνός κόκκος σπόρου ενταφιαζόμενος στη γη πεθαίνει, διαλύεται και ζωοποιείται, έτσι και το σώμα του ανθρώπου θαπτόμενο διαλύεται, αλλά ο Θεός θα το ζωοποιήσει και θα το αναστήσει στη Δευτέρα Παρουσία.

Ο Χριστιανισμός από την αρχή απέκρουσε την ταρίχωση και την καύση των νεκρών σωμάτων. Ακολούθησε τα έθιμα της Παλαιάς Διαθήκης του ενταφιασμού των νεκρών. Ο από Αριμαθέας Ιωσήφ, παρότι απαγορευόταν η ταφή στους εσταυρωμένους, ζήτησε από τον Πιλάτο να ενταφιάσει το σώμα του Χριστού.

Η αποκάλυψη των αναρίθμητων τάφων από την αρχαιολογική σκαπάνη μας βεβαιώνει ότι οι περισσότεροι λαοί στο μεγαλύτερο διάστημα της ιστορίας ενταφίαζαν τους νεκρούς τους. Το θεωρούσαν έγκλημα ασυγχώρητο να εγκαταλείψουν άταφο το νεκρό. Με τον ενταφιασμό διασώθηκαν οι κατακόμβες και άπειροι τάφοι με χαριτόβρυτα ευωδιάζοντα και θαυματουργούντα ιερά λείψανα μαρτύρων και αγίων.

Ανακινείται κατά καιρούς το θέμα της καύσης των νεκρών, αλλά η λαϊκή παράδοση ενταφιασμού είκοσι αιώνων και η τοποθέτηση της Εκκλησίας σύμφωνα με το χωρίο της Αγίας Γραφής «χους η και εις χουν απελεύσει» που λέγεται στη νεκρώσιμο ακολουθία, δεν αφήνουν περιθώριο για αλλαγή του

---

¹⁸¹ Καλλινίκου Κ., *Ο χριστιανικός ναός και τα τελούμενα εν αυτώ*, Εν Αλεξανδρεία 1921, σ. 599.

ενταφιασμού σε καύση του νεκρού. Η Εκκλησία δεν δεσμεύει την ελευθερία του ανθρώπου στο θέμα αυτό, αλλά διατυπώνει καθαρά τη θέση ότι η καύση των νεκρών αντίκειται στις βασικές της διδασκαλίες, στο πιστεύω της και στη χριστιανική ορθόδοξη παράδοση των είκοσι αιώνων. Η πολιτεία μπορεί να το αποφασίσει, αλλά θα διχάσει το λαό, διότι με τον τρόπο αυτό θα εναντιωθεί στο καθιερωμένο ορθόδοξο έθιμο. Μπορεί σε άλλες περιπτώσεις να επιβάλλεται με διατάγματα και να στερεί τους ζώντες από ορισμένα προνόμια, αλλά στους ετοιμοθάνατους το μόνο που θα κατορθώσει θα είναι να τους στερήσει την τελευταία επιθυμία της ζωής τους να ταφούν κοντά στους προγόνους τους σύμφωνα με την παράδοση ταφής των προπατόρων τους. Οι οικείοι και συγγενείς, γονείς και αδέρφια, δεν θα έχουν κάποιο τάφο να καθίσουν δίπλα του για να εκδηλώσουν την αγάπη αλλά και τον πόνο τους, βρέχοντας τον τάφο με τα δάκρυά τους. Αν στερήσει κανείς τον τάφο του παιδιού από μια χαροκαμένη μάνα θα κάνει το μεγαλύτερο έγκλημα, διότι ο τάφος της δίνει την παρηγοριά ότι επισκέπτεται το παιδί της έστω κι αν είναι νεκρό. Κάθεται δίπλα στον τάφο πιστεύοντας ότι έτσι συντροφεύει το παιδί της και εκτονώνοντας με κλάμα τον αβάστακτο πόνο της. Στην αρχαιότητα για ένα διάστημα έκαιγαν τους νεκρούς αλλά επανήλθαν μόνοι τους στον ενταφιασμό των νεκρών, διότι κατάλαβαν ότι στερούμενοι τον τάφο του νεκρού τους στερούνταν τη δυνατότητα να εκδηλώσουν τα συναισθήματά τους πλησίον του κοιμηθέντος αγαπημένου τους προσώπου.

13. Το Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών

Για πρώτη φορά, την 1η Οκτωβρίου 1970, λειτούργησε στην ακριτική πόλη των Σερρών Αρχαιολογικό Μουσείο. Το γεγονός αυτό είχε και έχει ιδιαίτερη σημασία για το νομό Σερρών, διότι άρχισε επιτέλους να προβάλλεται αρχαιολογικά. Στεγάζεται στο Μπεζεστένι, που βρίσκεται στην Πλατεία Ελευθερίας, στο κέντρο της πόλεως. Είναι ένα θαυμάσιο τουρκικό ορθογώνιο κτήριο με εξωτερικές διαστάσεις 31,45X20,60 μ.

Παρουσιάζει άριστη αρχιτεκτονική γραμμή εξωτερικά και εσωτερικά. Καλύπτεται από έξι σφαιρικούς τυφλούς τρούλους. Έχει τέσσερις πόρτες, καλυμμένες με σίδηρο στις τέσσερις πλευρές. Αριστοτεχνική είναι η κλιμάκωση των τοίχων μέσα και έξω με τη συναρμολόγηση λίθων και κεραμιδιών. Το εσωτερικό δίνει άριστη εντύπωση στον επισκέπτη με τα τεθλασμένα τόξα που στηρίζονται στους δύο μεγάλους τετραγωνικούς στύλους, πεσσούς, διαστάσεων 3,17X3,18 μ., με τη συναρμολόγηση των κεραμιδιών και των κροκάλων, με τα ανακουφιστικά τόξα και τις διάφορες ζώνες από ανάγλυφες παραστάσεις ανθεμίων.

Πολλοί αρχιτέκτονες και ιστορικοί το θεωρούν και το εγκωμιάζουν ως το καλύτερο των οθωμανικών μπεζεστενίων. Ο Τούρκος περιηγητής Εβλιά Τσελεμπή, το 17^ο αιώνα, στο *Οδοιπορικό* του το χαρακτηρίζει «ως θαυμάσιο

λιθόκτιστο μολυβδοσκεπέαστο κτίριο». Είναι το μοναδικό στον τύπο αυτό μπεζεστένι στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια. Είναι από τα πρώτα οικοδομήματα της Τουρκοκρατίας στις Σέρρες. Κτίστηκε στα τέλη του 15^{ου} ή στις αρχές του 16^{ου} μ.Χ. αιώνα μετά από την κατάληψη των Σερρών από τους Τούρκους το 1383. Το χρησιμοποιούσαν ως κλειστή αγορά υφασμάτων. Θέλησαν πολλές φορές να το γκρεμίσουν για να διευρύνουν την Πλατεία Ελευθερίας, αλλά διασώθηκε χάρη στην αρχιτεκτονική του αξία με τις προσπάθειες του αρχαιολόγου Αναστασίου Ορλάνδου. Ανακηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο με Β.Δ. στις 19-1-1938.

Συντηρήθηκε κατ' επανάληψη. Το 1938 έκλεισαν τα κάτω παράθυρα. Το 1955 έστρωσαν το δάπεδο με πλάκες. Το 1968 τοποθέτησαν κεραμίδια στη στέγη, διότι στη βουλγαρική κατοχή της αφαίρεσαν το μολύβι. Το 1969-70 για να στεγάσουν το αρχαιολογικό μουσείο έγιναν πολλές εξωτερικές και εσωτερικές συντηρήσεις και επισκευές. Έκλεισαν τις τρεις πόρτες και άφησαν ανοιχτή μόνο τη νότια. Χρησιμοποιείτο μεταπολεμικώς ως αποθήκη του Δήμου Σερρών. Μετέφεραν σ' αυτό από τα υπόγεια του 1ου γυμνασίου της πόλεως τα συγκεντρωθέντα εκεί από χρόνια λίθινα αρχαιολογικά ευρήματα του νομού Σερρών.

Το 1970 η έφορος αρχαιοτήτων Καβάλας κα Χάιδω Κουκούλη, με βοήθον τον υποφαινόμενο, τότε έκτακτο επιμελητή αρχαιοτήτων Σερρών, εργαστήκαμε επί ένα και πλέον χρόνο για την έναρξη της λειτουργίας του αρχαιολογικού μουσείου. Συγκεντρώθηκαν απ' όλο το νομό Σερρών τα διασκορπισμένα αρχαιολογικά αντικείμενα. Πολλές από τις εκτεθειμένες στο μουσείο αρχαιότητες ήταν διασκορπισμένες στους χώρους της ανευρέσεώς των ή στα κοινοτικά καταστήματα των κοινοτήτων του νομού Σερρών. Προσωπικά, ως έκτακτος άμισθος επιμελητής αρχαιοτήτων του νομού Σερρών, φρόντισα μετά πολλών δυσκολιών και ενίοτε δι' ιδίων εξόδων να τις μεταφέρω στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών και να τις καταγράψω στο ειδικό βιβλίο των αρχαιοτήτων του Μουσείου για να μη χαθούν.

Αυτές, αφού καθαρίστηκαν και συγκολλήθηκαν από ειδικούς τεχνίτες, τοποθετήθηκαν για πρώτη φορά το 1970 σε έκθεση του Μουσείου. Αργότερα, το 1973, η επιμελήτρια των βυζαντινών αρχαιοτήτων κα Ελπίδα Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου μετέφερε από τον παλαιό μητροπολιτικό Ναό των Αγίων Θεοδώρων Σερρών βυζαντινές λίθινες αρχαιότητες και δημιούργησε στη βορειοδυτική γωνία του κτηρίου τμήμα εκθεμάτων βυζαντινών αρχαιοτήτων.

Τα περισσότερα κλασσικά και βυζαντινά εκθέματα είναι λίθινα, μερικά είναι πήλινα τοποθετημένα σε γυάλινες προθήκες και ελάχιστα χάλκινα.

Μια σύντομη γενική ξενάγηση στο Μουσείο, σε ομάδες του κάθε είδους, όπως είναι σήμερα ταξινομημένα τα εκθέματά του ξεκινώντας από τα δεξιά της εισόδου, έχει ως εξής:

13.1. Αγάλματα

Κανένα άγαλμα δεν εκτίθεται άρτιο στο Μουσείο. Υπάρχουν πέντε αγάλματα γυναικών, δύο μεγάλα, δύο μεσαία και ένα μικρότερο. Δύο διασώζουν το αριστερό τους χέρι και ένα το δεξί. Όλα φέρουν ιμάτιο και χιτώνα με ωραίες πτυχώσεις που τους δίνουν μεγάλη χάρη. Αυτό που είναι δεξιά, απέναντι από την είσοδο του Μουσείου, βρέθηκε το 1967 στο Αϊδονοχώρι. Άγνωστη είναι η προέλευση των άλλων. Είναι έργα των τελευταίων χρόνων της ελληνιστικής και των πρώτων της ρωμαϊκής εποχής.

Υπάρχουν τέσσερις κεφαλές αγαλμάτων, μια ανδρική με σγουρά μαλλιά και γένια, μια παιδική μέσα στην προθήκη του πεσσού και δύο γυναικείες, εκ των οποίων η μία έχει σγουρά μαλλιά με τανία ανθέων και η άλλη με καλύπτρα. Άγνωστη είναι η προέλευσή τους.

13.2. Ενεπίγραφα

Πολλές επιγραφές σε μαρμάρινες γκρίζες πλάκες συναντούμε στο Μουσείο. Τα γράμματά τους ποικίλλουν ως προς το μέγεθος, τις αποστάσεις και τη σύνθεσή τους. Άλλα είναι επεξεργασμένα με επιμέλεια και δεξιότητα, ομοιόμορφα στο μέγεθος, με κανονικές αποστάσεις ή με συμπλέγματα γραμμμάτων για εξοικονόμηση χώρου και άλλα κακότεχνα με παραλείψεις και επαναλήψεις. Όλα είναι γραμμένα οριζόντια από τα αριστερά προς τα δεξιά με κεφαλαία γράμματα, χωρίς διαστήματα μεταξύ των λέξεων και των προτάσεων. Εξαίρεση αποτελεί η εικόνα του Χριστού με κάθετη επιγραφή. Δεν λαμβάνονται υπ' όψη οι κανόνες διαχωρισμού των συλλαβών. Από τον τρόπο γραφής των επιγραφών του Μουσείου συμπεραίνουμε ότι τα αρχαιολογικά εκθέματα αυτού είναι έργα μεταξύ του 5^{ου} π.Χ. και του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, τα περισσότερα εκθέματα του Μουσείου Σερρών είναι του τέλους της ελληνιστικής και των αρχών της ρωμαϊκής εποχής.

Γραμμένος πάνω σε ένα λίθινο δοκάρι με τον τρόπο που αναφέραμε είναι ένας στρατιωτικός κανονισμός διαστάσεων 1,45Χ0,20Χ0,40 μ. Βρέθηκε προπολεμικά μέσα στην κοίτη του Στρυμόνα κοντά στις εκβολές από την εταιρεία ULEN. Ήταν μεγάλος κανονισμός, αλλά βρέθηκε μόνο ένα κομμάτι που κάνει αναφορές για εφόδους φρουράς, για ποινές στους κοιμωμένους φρουρούς καθώς και για κάποια «στεγνοποιία». Είναι έργο της ελληνιστικής εποχής.

Μια άλλη επιγραφή σε μαρμάρινη στήλη «ΘΕΑΤΡΟΝ ΔΙΙ ΚΑΙ ΡΩΜΗ», της οποίας η συνέχεια χάθηκε, προέρχεται από την είσοδο κάποιου αρχαίου θεάτρου. Βρέθηκε στον Προβατά. Φαίνεται ότι την έφεραν προς την περιοχή αυτή οι προσχώσεις του Στρυμόνα ή κάποιος χωρικός από το Καλόκαστρο για οικοδομήσιμο υλικό.

Στο νότιο τοίχο είναι εντοιχισμένες δύο ανάγλυφες παραστάσεις πήγασων που τους καταδιώκουν ασπιδοφόροι. Βρέθηκαν στην Αγία Τριάδα της Του-

μπας Σερρών.

Στα δύο άκρα του ιδίου τοίχου βρίσκονται δύο θύρες εισόδου από υπογείους τάφους. Είναι λίθινα ανάγλυφα θυρόφυλλα, ανά δύο σε παράσταση διπλής κανονικής ξύλινης θύρας, κατάλληλα για υπόγειο υγρό τάφο.

Πάνω σ' ένα πεζούλι είναι τοποθετημένες με τη σειρά διάφορες ανάγλυφες παραστάσεις μερικών αρχαίων θεών, όπως:

α) Η Άρτεμη ως κυνηγός που τοξεύει. Συνοδεύεται από ένα ζαρκάδι και ένα σκύλο.

β) Παράσταση θυσίας, όπου ένα ελάφι οδηγείται στο βωμό.

γ) Παράσταση του θεού Πάνα, από την οποία έμεινε μόνο το τραγίσιο πόδι του Πάνα και η επιγραφή «ΘΕΥΔΑΣ ΚΟΥΖΙΛΜΟΡΙΣ, ΕΥΞΑΜΕΝΟΙ ΕΝΕΘΗΚΑΝ ΤΟΝ ΠΑΝΑ». Προέρχεται από τη Γάζωρο.

δ) Η παράσταση του Δία καθισμένου σε θρόνο, σε μια πολύ φθαρμένη ανάγλυφη πλάκα.

ε) Σύνθετη ανάγλυφη παράσταση με τους θεούς του Άδη, Πλούτωνα και Περσεφόνης. Κάθονται σε θρόνους κρατώντας σκήπτρα στο δεξί τους χέρι. Αριστερά του Πλούτωνα είναι μία Άρπις και γυμνός ο ψυχοπομπός Ερμής. Φέρνει έναν άνθρωπο στον Άδη για να τον κρίνουν οι θεοί αυτού. Πάνω έχει αστέρια και δύο μικρές μορφές με την επιγραφή «ΚΥΡΙΩ ΠΛΟΥΤΩΝΙ».

13.3. Τιμητικά ψηφίσματα

Αυτά απονέμουν τιμή και ιδιαίτερα προνόμια σε ορισμένους πολίτες για την αρετή τους και για τις ευεργετικές τους πράξεις προς την πόλη και το λαό αυτής. Το πρωτότυπο του κειμένου του ψηφίσματος γραφόταν σε πάπυρο ή σε ξύλο και φυλαγόταν στο αρχείο του δήμου ή της κοινότητας. Μια παράγραφός του όριζε αντίγραφο αυτού να γραφεί σε μαρμάρινη στήλη, όπως είναι αυτές που εκτίθενται στο Μουσείο. Αυτές τοποθετούνταν σε δημόσιο χώρο, στο ιερό ή στην αγορά, και διαβάζονταν από όλους τους πολίτες.

Δύο τιμητικά ψηφίσματα αυτού του είδους είναι τοποθετημένα, όπως εισερχόμαστε από την είσοδο του Μουσείου, στην αριστερή κολώνα αυτού.

α) Το πρώτο, διαστάσεων 0,79X0,61X0,06 μ., σε 13 στίχους γράφει: η πόλη των Σερρών έστησε το ψήφισμα στην αγορά για να τιμήσει τον αρχιερέα και αγωνοθέτη του Σεβαστού (Αυγούστου) Τιβέριο Κλαύδιο Φλαβιανό Λυσίμαχο, γιο του Διογένη, που ήταν αρχιερέας του Κοινού των Μακεδόνων, δηλαδή της περιοχής αυτής, της οποίας η Αμφίπολη ήταν η πρώτη πόλη. Αυτός ήταν αρχιερέας και αγωνοθέτης στην τοπική λατρεία του αυτοκράτορα στις Σέρρες και έκανε πολλές ευεργεσίες στην πόλη.

β) Το δεύτερο ψήφισμα, διαστάσεων 0,84X0,82X0,10 μ., σε 11 στίχους με πολλά συμπλέγματα στα γράμματά του γράφει: οι νέοι των Σερρών έστησαν το μνημείο αυτό για να τιμήσουν τον Τιβέριο Κλαύδιο του Διογένη, γιο του Κυρίνα Διογένη, που χρημάτισε αρχιερέας και αγωνοθέτης του Κοινού των

Μακεδόνων και της Αμφιπόλεως καθώς και πρώτος αγωνοθέτης της πόλεως των Σιρραίων (Σερραίων). Έγινε δύο φορές γυμνασίαρχος και επωμίσθηκε όλα τα έξοδα των αθλητών. Ως αρχιερέας ήταν ο ανώτερος ιερέας στις ιερές τελετές της θρησκείας. Ως αγωνοθέτης έβαζε σε τάξη τους αγώνες, αλλά κυρίως ήταν κριτής, δικαστής και βραβευτής των αγώνων. Φρόντισε για την πλάκα αυτή ο Κάσσανδρος, γιος του Κασσάνδρου. Το ψήφισμα αυτό έχει μεγάλη αρχαιολογική σημασία για τις Σέρρες, διότι αναφέρει ότι λέγονταν τότε Σίρρα ή Σίρρας και ότι στη ρωμαϊκή εποχή είχαν γυμναστήριο όπου διοργάνωναν αγώνες. Το ψήφισμα είναι του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. και σώθηκε εντοιχισμένο μαζί με το προηγούμενο στο Ναό των Αγίων Θεοδώρων. Πολλοί έγραψαν για τα ψηφίσματα αυτά, όπως ο Δήμιτσας, ο Παπαγεωργίου και άλλοι.

Στην ανατολική πλευρά του Μουσείου, κατά σειρά από δεξιά προς αριστερά, συναντούμε σε ενεπίγραφες πλάκες τιμητικά ψηφίσματα, συμβόλαια αγοραπωλησίας και άλλα.

γ) Πρώτη στη σειρά από δεξιά είναι χαραγμένη σε μια πλάκα παλίμψηστο, σβησμένη και ξαναγραμμένη, μια τιμητική επιγραφή, η οποία, όπως αναφέρει ο αείμνηστος Καφταντζής, στην αρχή ήταν γραμμένη για τον αυτοκράτορα Δομιτιανό, αλλά μετά τη δολοφονία του την έσβησαν και την έγραψαν για τον αυτοκράτορα Τραϊανό που τον ανακήρυξαν θεό. Γράφτηκε περίπου το 100 μ.Χ. και βρέθηκε στο λόφο Ασάρι του Καλοκάστρου Σερρών.

δ) Ακολουθεί στη σειρά ψήφισμα διαστάσεων 1Χ0,33Χ0,085 μ. με 61 στίχους, που ψηφίστηκε από τους Αμφιπολίτες για κάποιο γυμνασίαρχο Φίλιππο τον οποίο τιμούν γιατί με δικά του έξοδα φρόντισε πολλές φορές για τη διοργάνωση δημοσίων γιορτών και αγωνισμάτων. Αυτός φρόντισε για την προπόνηση των αγωνιζομένων, για την τροφή και το μισθό τους κ.λπ. Το είχαν τοποθετήσει στο γυμναστήριο της Αμφιπόλεως. Είναι του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα.

ε) Το τρίτο ψήφισμα, αρκετά κατεστραμμένο, διαστάσεων 0,73Χ0,45Χ0,48 μ., βρέθηκε στο λόφο του Αγίου Αθανασίου Γαζώρου. Αυτό τιμά κάποιο γαιοκτήμονα Ασία, ο οποίος σε εποχή πείνας εξ αιτίας πολέμου ή ανομβρίας διέθεσε όλο το σιτάρι του αντί τεσσάρων διοβολών στο λαό. Οι κάτοικοι της Γαζώρου επικύρωσαν το ψήφισμα, το έστειλαν με τον πρέσβυ στον βασιλέα και αποφάσισαν, πρώτον, να τοποθετήσουν την πλάκα αυτή στο ιερό και, δεύτερον, να στεφανώσουν τον Ασία μπροστά σε όλο το λαό με ανθοστόλιστο στεφάνι. Οι ενέργειες αυτές φανερώνουν το δημοκρατικό πνεύμα και τον προηγμένο πολιτισμό στην περιοχή των Σερρών την εποχή εκείνη.

στ) Ένα συμβόλαιο αγοραπωλησίας χωραφιών στον Δραβίσκο είναι γραμμένο σε ένα κομμάτι σπασμένης ενεπίγραφης πλάκας. Αναφέρονται σ' αυτό τρεις αγοραστές και τρεις εγγυητές. Τα χωράφια είχαν θάμνους. Δεν ξέρουμε αν ήταν του δημοσίου ή ιδιωτικά, επειδή είναι σπασμένη η πλάκα του συμβολαίου στην αρχή. Είναι συμβόλαιο μεταξύ του 5^{ου} και του 2^{ου} π.Χ. αιώνα.

ζ) Σε δυο λίθινα κομμάτια διασώθηκε ένα δυσανάγνωστο τιμητικό ψήφισμα για κάποιον αγορανομέα, ελεγκτή των αγοραπωλησιών. Τον τίμησαν

θέτοντας το αντίγραφο αυτό του ψηφίσματος στο ηρώο. Συμπεραίνουμε απ' αυτό ότι από τότε οι Σέρρες ήταν προηγμένες στο εμπόριο αφού είχαν δημόσια υπηρεσία εμπορίου με αγορανόμους.

η) Δίπλα από την κλειστή θύρα είναι μια μεγάλη στήλη διαστάσεων 1X 0,50X0,30 μ. με 36 στίχους που αναγράφουν 72 κύρια ονόματα ανδρών. Η ανομοιομορφία των γραμμάτων και των διαστάσεων των στίχων φανερώνουν ότι τα ονόματα γράφτηκαν σε διάφορες εποχές. Δεν γνωρίζουμε αν είναι προς τιμήν πεσόντων σε πόλεμο ή ευεργετών της πόλεως. Τελειώνει με τη λέξη «ευτυχείτε». Φέρει χρονολογία τέλη Φεβρουαρίου-αρχές Μαρτίου 187, που αντιστοιχεί με το 39 μ.Χ. Βρέθηκε στις Σέρρες το 1891, 300 μέτρα ανατολικά από το Ναό του Αγίου Μηνά.

13.4. Επιτύμβιες στήλες και πλάκες

Πολλά εκθέματα του Μουσείου Σερρών είναι επιτύμβιες πλάκες και στήλες από τάφους της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής. Έχουν επιτύμβιες επιγραφές σε πεζό λόγο γραμμένες αποκλειστικά για ταφικά οικογενειακά ή ατομικά μνημεία. Στα περισσότερα απ' αυτά αναγράφεται η συγγένεια και το όνομα του συγγενούς που ανήγειρε το μνημείο, καθώς και η φράση «μνείας χάριν». Το όνομα του νεκρού αναφέρεται σε δοτική πτώση. Οι περισσότερες έχουν παράσταση με επιγραφή και είναι τετράγωνες, εκτός από δύο ανεπίγραφες στρόγγυλες και τέσσερις τετράγωνες. Η χρονολογία γράφεται στο μακεδονικό σύστημα με δύο αφετηρίες, μία από τη ναυμαχία του Ακτίου, το φθινόπωρο του 31 π.Χ. και η άλλη από την κατάληψη της Μακεδονίας από τους Ρωμαίους το 148 π.Χ. Όταν συναντούμε δύο χρονολογίες, από εκείνη που γράφει τη λέξη Σεβαστού πρέπει να αφαιρούμε τη χρονολογία της ναυμαχίας του Ακτίου και θα βρούμε τη δική μας χρονολογία. Από τη δεύτερη θα αφαιρέσουμε τη χρονολογία της υποδουλώσεως της Μακεδονίας στους Ρωμαίους το 148 π.Χ. και θα βρούμε τη δική μας χρονολογία, όπως και στην πρώτη. Οι χρονολογίες γράφονται με τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου. Αρχίζουν από τις μονάδες, ακολουθούν οι δεκάδες και μετά οι εκατοντάδες. Η αντιστοιχία των μακεδονικών μηνών με τους σημερινούς μήνες είναι πολύ δύσκολη και δεν είναι του παρόντος να την αναπτύξουμε. Γενικά, το χρονολογικό σύστημα της εποχής εκείνης είναι πολύπλοκο γιατί οι περισσότερες πόλεις δεν δίνουν στοιχεία.

Αρχίζουμε την περιγραφή των επιτύμβιων στηλών από τη στήλη που βρίσκεται έξω αριστερά από την είσοδο του Μουσείου.

α) Η πρώτη είναι μεγάλη διαστάσεων 1X0,75X0,54 μ. και έχει ανάγλυφες τις προτομές του Διοσκουρίδου και της γυναίκας του Στρατονίκης. Γράφει επάνω ότι ο Διοσκουρίδης, γιος του Διονυσίου, έστησε το μνημείο για τη μνήμη της κόρης του Μωμώζλι και συνεχίζει κάτω ότι ο Διοσκουρίδης και η οικογένειά του έκαναν, ενώ ζούσαν, ανάγλυφα των εικόνων τους κατά το έτος

210, δηλαδή (210 μείον 148) το 62 μ.Χ. Βρέθηκε κοντά στο 3ο γυμνάσιο Σερρών, όπου ήταν το ρωμαϊκό νεκροταφείο της πόλεως.

β) Στο εσωτερικό του Μουσείου, δίπλα από την ανατολική κλειστή θύρα, είναι η επιτύμβια στήλη που αφιερώνει ο Ανεμίτης, γιος του Απολλοδότου, στον εαυτό του και τη γυναίκα του ενώ ζούσαν ακόμη καθώς και σε εκείνους που πέθαναν. Έχει δύο χρονολογίες, έτους ηξρ' σεβαστού, δηλαδή (168 μείον 32) το 136 μ.Χ., και δπσ' Αρτεμισίου, δηλαδή (284 μείον 148) τον Απρίλιο του 136 μ.Χ. Οι διαστάσεις της πλάκας είναι 1,22Χ0,62Χ0,24 μ.

γ) Κοντά στη ΒΑ γωνία του Μουσείου είναι η μεγάλη σε διαστάσεις (1,82 Χ0,60Χ0,14 μ.) επιτύμβια στήλη του Διούλα και της οικογενείας του. Έχει αέτωμα και ανάγλυφες κακότεχνες προτομές σε δυο σειρές, επάνω δύο άνδρες και κάτω μια γυναίκα με μαντίλα και ένα σταφύλι δίπλα της. Γράφει ότι στις αρχές Σεπτεμβρίου του 132 μ.Χ. ο Διούλας, η γυναίκα του Κλειώ και τα παιδιά του έστησαν αυτό το μνημείο για να χαίρονται. Βρέθηκε έξω από τη Νέα Ζίχνη, στον παλαιό δημόσιο δρόμο.

δ) Στο βόρειο τοίχο του Μουσείου είναι η προερχόμενη από τα Μέταλλα μεγάλη επιτύμβια στήλη με τις εξής ανάγλυφες παραστάσεις στα τέσσερα χωρίσματα: α) Την αετωματική επάνω επίστεψη με λουλουδι, β) τον έφιππο Θράκα που επιτίθεται σε έναν αγριόχοιρο κοντά σε δέντρο με αναρριχόμενο σ' αυτό φίδι, γ) το νεκρόδειπνο με τον μισοξαπλωμένο στο ανάκλιτρο άνδρα και ένα τραπεζάκι με τροφές δίπλα του, την καθισμένη στο σκαμνί γυναίκα και το όρθιο γυμνό παιδάκι που παίζει με ένα πήλινο περιστέρι και δ) την επιγραφή: Διονύσιε γιε του Διοσκουρίδη Μακαρίτη χαίρετε. Χαίρετε και εσύ περαστικέ διαβάτη. Τη 1η Ιουλίου το 106 μ.Χ. Ο Διοσκουρίδης, ο φυσικός γιος του Παίβου, εσώγαμβρος του Μουκάσου, και η σύζυγός του Σούρα, κόρη του Μουκάσου, αφιερώνουν τη στήλη στον Τόρκο που πέθανε 22 ετών και στον εγγονό τους Διοσκουρίδη, παιδί του Τόρκου, που πέθανε σε ηλικία 5 ετών. Στον μικρό απευθύνεται ο χαιρετισμός «Χαίρε και εσύ περαστικέ διαβάτη».

ε) Δύο στρόγγυλες επιτύμβιες πλάκες ανηρτημένες στον ανατολικό τοίχο λέγονται: Ι Ν Α Γ Ο C Λ Ι Ρ Ι Α Τ Α. Η μεν πρώτη έχει δύο ανάγλυφες σειρές μορφών, τον πατέρα και τη μάνα επάνω και τα παιδιά τους κάτω. Η άλλη σε μία σειρά έχει τον πατέρα, τη μάνα και το παιδί στο μέσον. Όλες οι μορφές είναι σε προτομή και σε μετωπική στάση. Δεν έχουν επιγραφή.

Επιτύμβιες τετράγωνες πλάκες με ανάγλυφες παραστάσεις χωρίς επιγραφές είναι: α) με έναν καβαλάρη που έμεινε μόνο το σώμα του αλόγου και τα πόδια του με δύο μορφές στο κάτω μέρος, β) με πέντε πρόσωπα, γ) με έξι πρόσωπα σε δύο σειρές και δ) με οκτώ πρόσωπα σε δύο σειρές. Όλες είναι οικογενειακά επιτύμβια και θεωρούνται έργα της ρωμαϊκής εποχής. Όλα τα σχέδια των πλακών είναι συμβολικές παραστάσεις και συμβολίζουν τις δοκιμασίες που πρέπει να περάσει ο νεκρός για να αποκτήσει την αθανασία.

Επιτύμβιες πλάκες με την παραπάνω παράσταση έχουμε άλλες δύο. Μία εντοιχισμένη στον τοίχο, στην οποία εικονίζεται καβαλάρης με μεγάλη κινητι-

κότητα του αλόγου, το οποίο πατά μόνο στα πισινά πόδια του, να επιτίθεται ως άλλος Άγιος Γεώργιος εναντίον δράκου, φιδιού. Κρατά σφιχτά τα χαλινάρια, ενώ ο χιτώνας του ανεμίζει προς τα πίσω.

Στην άλλη, ένας καβαλάρης που κινείται προς τα αριστερά, διαστάσεων 0,85Χ0,78 μ., είναι τοποθετημένος στη δυτική πλευρά του δεξιού στύλου καθώς μπαίνουμε στο Μουσείο. Του λείπουν το κεφάλι και το κάτω μέρος του αριστερού ποδιού. Από το άλογο είναι σπασμένα τα μπροστινά πόδια, το πίσω αριστερό, η ουρά και η μούρη της κεφαλής του. Φορά κοντό χιτώνα και χλαμούδα, η οποία εξ αιτίας της μεγάλης ορμής ανεμίζει στον αέρα και σχηματίζει ωραίες πτυχές. Το άλογο είναι εξαγριωμένο σαν να βρίσκεται σε ώρα μάχης. Πρόκειται πιθανώς για επιτύμβιο ανάγλυφο μεγάλης αξίας. Βρέθηκε στον Νέο Σκοπό εκεί όπου ήταν κτισμένη η αρχαία κωμόπολη των Ολδηνών. Όταν το 1935-1936 ο κ. Μπακαλάκης έκαμε ανασκαφές στον Νέο Σκοπό βρήκε πολλές αρχαίες επιτύμβιες επιγραφές και επειδή δεν είχε τότε Μουσείο στις Σέρρες τις μετέφεραν στην Καβάλα και έμειναν εκεί. Υπάρχει και άλλος καβαλάρης σε μια σύνθετη επιτύμβια πλάκα που είναι τοποθετημένη επάνω στο πεζούλι στη βόρεια πλευρά. Και σε αυτή επιτίθεται σε έναν αγριόχοιρο. Η πλάκα διαστάσεων 0,74Χ0,50Χ0,07 μ. χωρίζεται σε τρία μέρη και έχει πάνω αριστερά τον Θράκα καβαλάρη, δεξιά δύο μορφές του Πυρούλα με τα γένια του και της Μομώς με τη μαντίλα, που είναι οι γονείς του εικονιζομένου του μνημείου και κάτω τα δύο αδέρφια, ο Τόκος και ο Μούκωνας και η γυναίκα του η Σπάρκη με περιδέραιο στο λαιμό. Γράφει ότι ο γιος του Πυρούλα ίδρυσε το μνημείο εις μνήμην του πατέρα του, της μητέρας του καθώς και για τα δύο αδέρφια του. Φαίνεται καλοδουλεμένο, άγνωστη όμως είναι η προέλευσή του.

Γύρω από τον δεξιό στύλο, όπως μπαίνουμε στο Μουσείο, είναι τοποθετημένες επιτύμβιες ενεπίγραφες πλάκες, από τις οποίες οι επτά σχεδόν ομοίμορφες, διότι όλες έχουν αετωματική επίστεψη με ροζέτα (λουλούδι) στο μέσον, φολιδωτή διακόσμηση και ένα στεφάνι από το οποίο σε μερικές κρέμεται ένα τσαμπί σταφύλι. Μία είναι νεκρόδειπνο και μία άλλη έχει ανάγλυφο ένα άροτρο χωρίς επιγραφή.

Η πρώτη από αριστερά βρέθηκε στο Μελενικίτσι και γράφει ότι ο Πυρίας και η Θελξιθόη αφιερώνουν την πλάκα στη μνήμη της θυγατέρας τους Συντύχης το 87 μ.Χ.

Η δεύτερη, που βρέθηκε το 1959 στα θεμέλια του Ναού των Ταξιαρχών Σερρών, γράφει ότι το αντρόγυνο Κλαύδιοι αφιερώνουν την πλάκα χάριν μνήμης στη γλυκύτατη θυγατέρα τους Ξανθίλια. Με το γλυκύτατη φανερώνεται η στοργή και η αγάπη των γονέων προς τη νεκρή κόρη τους.

Η τρίτη είναι ένα νεκρόδειπνο, όπου ένας άνδρας είναι μισοξαπλωμένος στο κρεβάτι και δίπλα του δύο γυναίκες καθισμένες. Έχει ρωμαϊκή γραφή και είναι του 3^{ου} αιώνα μ.Χ.

Η τέταρτη με παράσταση όπως και η πρώτη βρέθηκε στο Μελενικίτσι.

Γράφει ότι ο Ίσας χάριν μνήμης αφιερώνει την πλάκα στον Διονύσιο.

Η πέμπτη έχει ανάγλυφο ένα άροτρο χωρίς επιγραφή.

Η έκτη γράφει ότι ο Φιλότειμος χάριν μνήμης την αφιερώνει στη μητέρα του Ενιανή.

Η έβδομη, καλοδουλεμένη πλάκα, αφιερώνεται από τον Διούλα στον πατέρα του. Βρέθηκε τον Οκτώβριο του 1953 στο τέρμα της ασφάλτου του δρόμου του Ιερού Ναού του Αγίου Μηνά Σερρών και δίπλα της ένα πιθάρι με τρία κιλά χάλκινα νομίσματα.

Η όγδοη, όμοια με τις άλλες, φέρει τη χρονολογία 39 μ.Χ. στις 10 Μαρτίου και γράφει ότι χάριν αναμνήσεως αφιερώνουν την πλάκα ο Ούλπιος και ο Ίθαρης στον αδελφό τους Σώσα.

Η ένατη και τελευταία πλάκα, στην οποία μέσα στο στεφάνι φαίνεται κάτι σαν ασπίδα, βρέθηκε στον Ιερό Ναό του Αγίου Παντελεήμονος Σερρών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και την αφιερώνει η Μωμώ χάριν αναμνήσεως στον ανδρα της Διονύσιο. Έχουν γράψει για τις επιτύμβιες πλάκες και στήλες πολλοί μελετητές.

Στη γωνία του στύλου όπου είναι τοποθετημένες οι παραπάνω επιτύμβιες πλάκες, βρίσκεται στο δάπεδο ένα πέτρινο βαρελάκι που χαρακτηρίζεται ως τεφροδόχος. Έχει ανάγλυφα από τη μια πλευρά ένα κεφάλι βοδιού με άνθη σε στεφάνι και από την άλλη ένα παιδί που κρατά αναμμένο και στραμμένο προς τα κάτω δαδί. Εκείνα που φαίνονται σαν φτερά στους ώμους του είναι ταινίες, δηλαδή στεφάνια από λουλούδια.

Στην άλλη γωνία του στύλου είναι τοποθετημένη κάτω μια πέτρινη σπασμένη μικρή λεκάνη που χρησιμοποιήθηκε ως τάφος μικρού κοριτσιού βρεφικής ηλικίας και έχει ανάγλυφα μισοκυκλικά στεφάνια με κορδέλες στα άκρα.

Στη δυτική πλευρά του Μουσείου, εκεί που είναι το χώρισμα των κλασικών από τις βυζαντινές αρχαιότητες, είναι τοποθετημένη ανάγλυφη παράσταση νεκρόδειπνου. Έχει οριζόντια επίστεψη με δυσανάγνωστη γραφή. Στον έγκοιλο παραλληλόγραμμο χώρο εικονίζονται ένας μισοξαπλωμένος άνδρας που κρατάει ένα κύπελλο και προσφέρει το περιεχόμενό του σε ένα φίδι. Κοντά στα πόδια του κάθεται μια γυναίκα και δίπλα του έχει ένα τραπεζάκι με φαγητά. Πίσω από τη γυναίκα είναι όρθιος ένας γενειοφόρος δούλος ολόγυμνος, μετά ένας βωμός και ακολουθεί ένας καβαλάρης με καπέλο στο κεφάλι. Είναι σύνθετο έργο εξαιρετικής τέχνης και εικονίζει μισοξαπλωμένο το θεό της ιατρικής Ασκληπιό και την Υγεία καθισμένη. Άγνωστη η χρονολογία του και η προέλευσή του. Από τη σβησμένη επιγραφή δεν βγαίνει νόημα.

Στο Μουσείο των Σερρών υπάρχει και μια ενεπίγραφη βωμόσχημη στήλη τοποθετημένη μπροστά στον αριστερό στύλο. Είναι σπασμένη στο επάνω μέρος και έτσι λείπει η αρχή της επιγραφής από την οποία θα μαθαίναμε σε ποιο θεό ήταν αφιερωμένη. Επειδή είναι μικρός και αναίμακτος βωμός, δεν θυσιάζαν δηλαδή ζώα επάνω του, φαίνεται ότι ήταν μπροστά σε άγαλμα θεού και έκαιγαν λιβάνι προς τιμήν του. Από το μέρος της επιγραφής μαθαίνουμε

ότι ο βωμός στοιχίζε εκατό δηνάρια. Από τη ρωμαϊκή λέξη «δηνάρια» φαίνεται ότι το έργο είναι της ρωμαϊκής εποχής. Βρέθηκε το 1970 στην περιοχή του χωριού Χριστός Σερρών.

Στη συνέχεια είναι ένα αναθηματικό ανάγλυφο σπασμένο στο δεξιό μέρος, το οποίο εικονίζει μέσα σε πλαίσιο δυο όρθιους γυμνούς πολεμιστές με τα ρούχα ριγμένα στην πλάτη τους. Στέκονται μπροστά στα άλογά τους που τα κρατούν από τα χαλινάρια και με το άλλο χέρι τους κρατούν τα δόρατά τους. Φορούν σκούφο σαν περικεφαλαία. Από τα άλογα φαίνονται μόνο τα κεφάλια και τα μπροστινά πόδια. Στο δεξί σπασμένο μέρος φαίνεται μισοξαπλωμένη γυναίκα και ένα τμήμα από κορμό δέντρου. Από κάτω γράφει «ΣΤΡΥΜΟΝΑ ΚΑΙ ΧΑΡΙΤΕΣ ΘΗΚ» και πιο κάτω ανάγλυφο ένα φίδι. Το ότι αφιερώνεται στον Στρυμόνα έχει μεγάλη σημασία για τον τόπο μας γιατί δείχνει ότι οι κάτοικοι στην περιοχή αυτή λάτρευαν τον ποταμό σαν θεό και είχαν ναό προς τιμήν του στην Αμφίπολη. Έκοψαν δε και νόμισμα με την επιγραφή του. Βρέθηκε το 1932 στην κοίτη του Στρυμόνα κοντά στο λόφο της Αμφιπόλεως. Είναι έργο μεγάλης αξίας και έχουν γράψει πολλοί γι' αυτό.

Τελευταία από τα κλασικά αρχαιολογικά μαρμάρινα αντικείμενα είναι μια αναθηματική επιγραφή στήλη αφιερωμένη στη θεά των βοσκών και της γονιμότητας, των κοπαδιών των προβάτων Πάλης. Η μορφή της είναι ανάγλυφη σε προτομή κατά μέτωπο και φέρει στην πλάτη μια φαρέτρα, καθώς από τον δεξιό ώμο της φαίνονται τα βέλη. Αυτή τη θεά τη γιόρταζαν στη Ρώμη. Την παραπάνω στήλη τη μετέφεραν από τον Προφήτη Ηλία, δυο χιλιόμετρα ΒΑ της Ορεινής, με πολύ κίνδυνο διότι ο δρόμος περνά ανάμεσα από τις χαράδρες.

13.5. Βυζαντινά ανάγλυφα

Στην Ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία η γλυπτική δεν συνεχίζει την παράδοση της αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης γιατί απέφυγε τα αγάλματα που θύμιζαν την ειδωλολατρία. Η Παλαιά Διαθήκη απαγορεύει αυστηρά τα αγάλματα. Γι' αυτό οι πρώτοι χριστιανοί δεν έκαναν αγάλματα για να μη σκανδαλίζονται οι νεοφώτιστοι πιστοί που προήρχοντο από τους ειδωλολάτρες και τους Ιουδαίους.

Χρησιμοποίησαν την τέχνη της γλυπτικής μόνο για τη διακόσμηση των κιονοκράνων, των επιστηλίων, των θωρακίων του τέμπλου, των παραθύρων, του δεσποτικού και του άμβωνα του ναού, καθώς και για μαρμάρινους τάφους. Ανάγλυφες παραστάσεις προσώπων της Αγίας Γραφής άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους μετά από τον 3^ο αιώνα, όταν πλέον εξέλιπε ο κίνδυνος να σκανδαλίζονται οι χριστιανοί.

Πολλά από τα ανάγλυφα πρόσωπα της Αγίας Γραφής καταστράφηκαν από τους εικονομάχους. Πολύ μεγάλη είναι η ποικιλία των ανάγλυφων στα θωράκια των τέμπλων των ναών. Εικονίζουν σχέδια από κισσόφυλλα, ρόμβους

εγγεγραμμένους σε πλαίσια, ρόδακες και περισσότερο σταυρούς με στεφάνια ή με το μονόγραμμα του Ιησού Χριστού. Άλλοτε πάλι διακοσμούσαν τα θωράκια με παραστάσεις αμφορέων, μαιάνδρων, δαντελών, κύκλων και σταυρών μέσα σε πλέγματα. Μετά την Εικονομαχία εικονίζουν και φανταστικά ζώα της Αποκαλύψεως. Αυτά ακριβώς τα είδη της ανάγλυφης βυζαντινής τέχνης συναντούμε στο Μουσείο των Σερρών.

Αρχίζοντας από δεξιά βλέπουμε τρεις ανάγλυφες πλάκες, στις οποίες εικονίζονται τρεις σταυροί: Ο πρώτος ανάμεσα σε δύο κυπαρίσσια, ο δεύτερος δαντελωτός πολύ καλοδουλεμένος που προκαλεί την προσοχή και το θαυμασμό του θεατού και ο τρίτος μέσα σε ρόμβο.

Εκείνο όμως που είναι αξιόλογο έργο τέχνης στο βυζαντινό παράρτημα του Μουσείου είναι η ανάγλυφος εικόνα του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού του Ευεργέτου. Παρουσιάζει τον Ιησού ως Παντοκράτορα που με το αριστερό χέρι του κρατά το ιερό Ευαγγέλιο και με το δεξί ευλογεί. Είναι άξιο ιδιαιτέρας προσοχής εξ αιτίας της απλότητας και της παραστατικότητάς του. Επειδή ο τεχνίτης δεν έχει μεγάλη ελευθερία στην έκφραση των χαρακτηριστικών του προσώπου, εξ αιτίας της ποιότητας του μαρμάρου, το όλο ύφος είναι ξερό και αινιγματικό. Παρόλα αυτά προκαλεί την εντύπωση όλων των θεατών.

Στον άδειο χώρο δίπλα βρίσκουμε γραμμένες σε δύο κάθετες σειρές τις λέξεις «ο Ιησούς Χριστός ο Ευεργέτης». Η εικόνα αυτή είναι έργο του 12^{ου} αιώνα. Πριν από τη μεγάλη πυρκαγιά του 1848 στις Σέρρες ήταν τοποθετημένη σε μια βρύση στη νότια αυλή του Ναού των Αγίων Θεοδώρων. Τρύπησαν ένα μέρος του πώγωνα για να περάσει ο κρουνός, ακριβώς εκεί που φαίνεται κλεισμένο με τσιμεντοκονίαμα. Μετά την τοποθέτησαν πάνω από τη θύρα του οκταγώνου κωδωνοστασίου του ίδιου ναού που καταστράφηκε αργότερα. Από εκεί τη μετέφεραν στο Μουσείο. Ο Παπαγεωργίου έγραψε γι' αυτήν ότι είναι σπάνιο χριστιανικό ανάγλυφο στη Μακεδονία.

Η δεύτερη στον τοίχο εντοιχισμένη εικόνα είναι η μητέρα του Θεού, η Παναγία. Δυστυχώς είναι σπασμένη και δεν μπορούμε να εκφράσουμε γνώμη για την έκφραση του προσώπου της. Από τις πτυχές του ενδύματος φαίνεται αξιόλογο έργο τέχνης. Η εικόνα αυτή ήταν εντοιχισμένη στο Ναό των Αγίων Θεοδώρων. Είναι του 12^{ου} ή του 13^{ου} αιώνα.

Άλλα βυζαντινά ανάγλυφα είναι η πλάκα με τους γύπες, διάφορα κιονόκρανα, επιστήλια, κιονίσκοι κ.λπ. Το Μουσείο των Σερρών από της ιδρύσεώς του παραμένει στάσιμο από άποψη εξελίξεως. Τώρα προγραμματίστηκε και γίνεται προσπάθεια ανεγέρσεως νέου κτηρίου πλησίον του 2ου γυμνασίου Σερρών.

13.6. Αρχαιολογικές ανασκαφές στο νομό Σερρών

Μέσα στις Σέρρες δεν έγιναν προγραμματισμένες αρχαιολογικές ανασκαφές και έρευνες. Έγιναν μόνο μερικές σωστικές εξ ανάγκης, όταν υπήρχαν

υπόνοιες ότι σε χώρο που ανασκάπτονταν για άλλη αιτία βρίσκονταν αρχαία (π.χ. τείχη, ναοί, τάφοι) της κλασικής και της βυζαντινής εποχής. Σωστικές ανασκαφές στην πόλη έγιναν ειδικότερα: α) Κατά τη θεμελίωση του τουριστικού περιπτέρου της Ακροπόλεως, β) κατά την κατεδάφιση του Ναού του Αγίου Γεωργίου και των Τριών Παίδων πλησίον του παλαιού μητροπολιτικού Ναού των Αγίων Θεοδώρων, γ) κατά τη θεμελίωση πολλών πολυκατοικιών και μονοκατοικιών, τη διάνοιξη δρόμων και την εγκατάσταση του δικτύου υδρεύσεως, καθώς και την υπόγεια τοποθέτηση των γραμμών του ΟΤΕ και της ΔΕΗ.

Σε ό,τι αφορά αρχαιολογικές ανασκαφές εκτός Σερρών αξίζει να επισημανθούν οι εξής:

α) Στην Αμφίπολη έγιναν μακροχρόνιες αρχαιολογικές ανασκαφές από τον αείμνηστο Λαζαρίδη, τις οποίες συνέχισε και η κόρη του. Μετά την ίδρυση της Εφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων στο νομό Σερρών οι αρχαιολογικές ανασκαφές στην Αμφίπολη γίνονται πλέον από την έφορο κλασικών αρχαιοτήτων του νομού, την Αικατερίνη Περιστέρα.

β) Στον Νέο Σκοπό έγιναν αρχαιολογικές ανασκαφές από τον Μπακαλάκη το 1935, με την εντύπωση ότι βρέθηκε εκεί η κώμη των Ολδηνών. Κατά τις ανασκαφές του 2007 από την έφορο κλασικών αρχαιοτήτων Αικατερίνη Περιστέρα αποκαλύφθηκε όμως στο λόφο Τουμβίτσα η αρχαία πόλη Βέργη και όχι η κώμη των Ολδηνών.

γ) Στον προϊστορικό οικισμό της Τούμπας Σερρών έγιναν ανασκαφές από τον Κ. Γραμμένο.

δ) Στον προϊστορικό οικισμό και τον μακεδονικό τάφο του Σ.Σ. Αγγίστας έγιναν ανασκαφές από τη Χάιδω Κουκούλη.

ε) Στον ρωμαϊκό οικισμό και τον μακεδονικό τάφο της Τερπνής έγιναν ανασκαφές από τη Μαρία Καραμπέρη.

στ) Στον οικισμό και το νεκροφείο της Βέργης έγιναν τομές από τη Μαρία Καραμπέρη και την Αναστασία Πασιά.

ζ) Στο Αϊδονοχώρι και στη γύρω περιοχή της Ιεράς Μονής Προδρόμου του Αϊδονοχωριού έγιναν εκτενείς ανασκαφές από τη Χάιδω Κουκούλη και αποκαλύφθηκε η αρχαία πόλη Τράγηλος.

η) Στην Άργιλο πλησίον της Ασπροβάλτας έγιναν ανασκαφές από το Καναδικό Ινστιτούτο με τον Ζακ Περό και επικεφαλής τον Ζήση Μπόνια, αρχαιολόγο της ΙΗ΄ Εφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων Καβάλας.

θ) Στον προϊστορικό οικισμό του Προμαχώνος–Τορολίνα έγιναν εκτεταμένες αρχαιολογικές ανασκαφές από την έφορο κλασικών αρχαιοτήτων Χάιδω Κουκούλη σε κοινό πρόγραμμα συνεργασίας των αρχαιολογικών υπηρεσιών Ελλάδας και Βουλγαρίας.

ι) Ανασκαφές έγιναν τέλος και στο βυζαντινό κάστρο του Σιδηροκάστρου.

Οι αρχαιολογικές ανασκαφές στην Αμφίπολη και την Τράγηλο προκάλεσαν το ενδιαφέρον των αρχαιολόγων όλου του κόσμου. Υπάρχει μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον για πολλούς χώρους στο νομό Σερρών διεθνώς. Γι' αυτό και

ιδρύθηκε το 2003 Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων στις Σέρρες. Επί τριάντα χρόνια έγιναν πολλές ενέργειες με υπομνήματα από τον γράφοντα ως πρώην έκτατο επιμελητή αρχαιοτήτων του νομού Σερρών και από τον βουλευτή Σερρών Λεονταρίδη για την ίδρυση της Εφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων στις Σέρρες. Ήταν απαραίτητη μεταξύ άλλων και για τους εξής λόγους:

α) Για την άμεση εποπτεία και συντήρηση, καθώς και για την καλύτερη έρευνα όλων των αρχαιοτήτων του νομού Σερρών.

β) Για την προβολή της ελληνικότητας της Μακεδονίας από τους αρχαίους χρόνους με τα αρχαιολογικά ευρήματα που προήλθαν και θα προέλθουν από τις αρχαιολογικές ανασκαφές στις αρχαίες πόλεις και τους αρχαίους οικισμούς που ήκμασαν στο νομό Σερρών. Η ελληνική ιστορική ταυτότητα της Μακεδονίας προβάλλεται και με τις αρχαιολογικές έρευνες και αποκαλύψεις που γίνονται σ' αυτήν.

γ) Για τη μεταφορά και την έκθεση των μέχρι τώρα ευρεθέντων στο νομό Σερρών αρχαιολογικών ευρημάτων στον τόπο της προελεύσεώς τους, δηλαδή στα μουσεία του νομού Σερρών. Πολλά αρχαιολογικά ευρήματα από το νομό Σερρών βρίσκονται στο Μουσείο Καβάλας. Ο νομός Σερρών αρχαιολογικά ήταν αποικία της Καβάλας.

δ) Για την αποκέντρωση και ελάφρυνση των υπερφορτωμένων Εφορειών Αρχαιοτήτων Καβάλας.

ε) Για τον προγραμματισμό περισσότερων αρχαιολογικών ανασκαφών και ερευνών στο νομό Σερρών.

στ) Για τη δημιουργία πόλων έλξεως τουρισμού στο νομό Σερρών με την αύξηση των αρχαιολογικών χώρων και την καλύτερη οργάνωση των μουσείων της Αμφιπόλεως και των Σερρών.

ζ) Για να υπάρχει μεγαλύτερο κίνητρο αρχαιολογικής και ιστορικής προβολής του νομού Σερρών από Εφορείες αρχαιοτήτων που θα έχουν έδρα τις Σέρρες.

14. Οι Οσμανίδες Τούρκοι

14.1. Η προέλαση των Οσμανίδων Τούρκων στην Ασία μέχρι τη Θράκη

Οι μακροχρόνιοι εμφύλιοι πόλεμοι μεταξύ των Ανδρονίκων, παππού και εγγονού, και του Καντακουζηνού εξασθένησαν σε απεριγράπτο βαθμό τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Το μεγαλύτερο μέρος της αυτοκρατορίας καταλήφθηκε από τους Τούρκους και τους Σέρβους. Το βυζαντινό κράτος περιορίστηκε στις περιοχές της Κωνσταντινουπόλεως και της Θεσσαλονίκης. Οι περισσότερες πόλεις καταλήφθηκαν από τους Σέρβους και τους Τούρκους, που επωφελήθηκαν με κάθε τρόπο από τον εμφύλιο πόλεμο των Βυζαντινών.

Οι Οσμανίδες Τούρκοι το 1330 ήταν το ασθενέστερο κράτος στα μεσημβρινά της Βιθυνίας, ασήμαντοι μπροστά στο Βυζάντιο. Και όμως, επωφελούμενοι από τις αδυναμίες της τρομερής διχόνοιας της αυτοκρατορικής οικογένειας

στο Βυζάντιο, δόμησαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Ο ιδρυτής της δυναστείας των Οσμανίδων, Οσμάν, κατέλαβε το 1326 την Προύσα και στη συνέχεια ο γιος του Ορχάν έγινε ιδρυτής του οσμανικού κράτους. Το οργάνωσε με τον αδελφό του Αλαεδίν με πολλούς θεμελιώδεις νόμους και θεσμούς. Συγκρότησαν μόνιμο στρατό, πρώ=πεζικό, άζαπ=ευζώνους, σιπαχί=τακτικό ιππικό και ακιτζί=άτακτο ιππικό (δρομείς).

Πρωτοήρθαν στο όρος Τήμνος της Βιθυνίας 400 περίπου οικογένειες Οσμανίδων με αρχηγό τον Ερτογλούρ και συγχωνεύθηκαν με τους ομοφύλους τους Τούρκους. Ο Παπαρρηγόπουλος στην *Ιστορία* του γράφει: «Ο Χριστιανισμός επέβη το κυριότατον εργαστήριο εν ω κατεσκευάσθη ούτως ειπείν ο λαός ο απόπως ονομαζόμενος Τούρκος. Ο Χριστιανισμός βρέθηκε σε δύσκολες δυσμενείς συνθήκες, λόγω της Φραγκοκρατίας και των μακροχρονίων εμφυλίων πολέμων του Βυζαντίου, εγκαταλελειμμένος στις εισβολές, στις σφαγές και στις λεηλασίες των Τούρκων. Υποδουλώθηκε σε ένα βάρβαρο κατακτητή και υπέφερε τα πάνδεινα με πολλούς τρόπους βιαιότητας»¹⁸².

Ο Ορχάν μετά από μακροχρόνια πολιορκία κατέλαβε στις 2 Μαρτίου του 1331 τη Νίκαια και έφτασε μέχρι τα παράλια της Βιθυνίας. Με την πολιορκία της Νικομήδειας εξανάγκασε τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ανδρόνικο Γ' να του πληρώνει φόρο. Αργότερα ο Ανδρόνικος Γ' και ο Ιωάννης Καντακουζηνός συμάχησαν με τα τουρκικά εμιράτα και χρησιμοποίησαν τουρκικά στρατεύματα σε διάφορες εκστρατείες και στον μεταξύ τους εμφύλιο πόλεμο. Ο Καντακουζηνός χρησιμοποίησε τουρκικά στρατεύματα του Ομούρ και του Ορχάν.

Οι σύμμαχοι του Καντακουζηνού Τούρκοι τρομοκράτησαν κατ' επανάληψη τους ελληνικούς πληθυσμούς της Θράκης και της Μακεδονίας με τις πολλές καταστρεπτικές λεηλασίες τους. Αυτά ήταν τα αποτελέσματα του εμφυλίου πολέμου. Έφεραν τον εχθρό μέσα στο βυζαντινό κράτος.

Το Μάρτιο του 1354 έγινε ένας τρομερός σεισμός στη Θράκη που γκρέμισε όλα τα τείχη των πόλεων αυτής. Οι κάτοικοι βρέθηκαν ανυπεράσπιστοι έναντι των Τούρκων και εγκατέλειψαν την Καλλίπολη για να γλιτώσουν τον εξανδραποδισμό. Οι Τούρκοι βρήκαν ευκαιρία και κατέλαβαν τη χερσόνησο της Καλλιπόλεως. Ανοικοδόμησαν γρήγορα τις πόλεις με τα τείχη αυτών και εγκατέστησαν στρατιώτες με τις οικογένειές τους. Με την εγκατάσταση των τουρκικών στρατευμάτων στην Ευρώπη άρχισαν και οι συστηματικές τουρκικές επιδρομές στα εδάφη της.

14.2. Προσπάθειες ενώσεως των χριστιανών κατά των Τούρκων

Στην αρχή έγινε προσπάθεια από μέρος του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου να συμμαχήσουν τα βαλκανικά κράτη για να αντιμετω-

¹⁸² Παπαρρηγόπουλου, *Ιστορία*, τ. Ε, σ. 181.

πίσουν από κοινού τους Τούρκους. Στράφηκε πρώτα προς τους Βουλγάρους, αλλά αυτοί ήταν διασπασμένοι σε μικρά κρατίδια, εξαντλημένα οικονομικά και δεν μπορούσαν να βοηθήσουν.

Στη συνέχεια έστρεψε την προσοχή του προς τους Σέρβους. Έστειλε το καλοκαίρι του 1363 τον πατριάρχη Κάλλιστο με βυζαντινή αντιπροσωπεία στις Σέρρες, στη χήρα του κράλη Στεφάνου Δουσάν Ελένη, όπου είχε τη βασιλική της αυλή. Της ζήτησε να συνάψουν ειρήνη μεταξύ τους (Βυζάντιο και Σερβία) και να επιτεθούν από κοινού εναντίον των Τούρκων. Η βαλκανική συμμαχία προτάθηκε από τότε, αλλά εφαρμόστηκε μόνο το 1912. Η χήρα του κράλη Ελένη και οι Σέρβοι άρχοντες τους δέχθηκαν πρόθυμα αλλά σε λίγες ημέρες πέθαναν απρόοπτα στις Σέρρες ο πατριάρχης Κάλλιστος και τα περισσότερα μέλη της πρεσβείας. Οι Βυζαντινοί υποψιάστηκαν ότι τους δηλητηρίασαν οι Σέρβοι και ψυχράνθηκαν οι σχέσεις των δύο κρατών. Οι Βούλγαροι άρχισαν πόλεμο με τους Βυζαντινούς και ναυάγησε η βαλκανική συμμαχία.

Το 1355 ζήτησε Ιωάννης Ε΄ στρατιωτική βοήθεια από τον Πάπα Ιννοκεντίο ΣΤ΄, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Ζήτησε βοήθεια και από τον Πάπα Ουρβανό Ε΄, ο οποίος αφού παρακίνησε διάφορους βασιλιάδες έστειλε το 1366 τον κόμη της Σαβοΐας Αμεδαίο ΣΤ΄ (συγγενή του αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄) και εκδίωξε για λίγο χρόνο τους Τούρκους από την Καλλίπολη. Όταν αυτός έφυγε, οι Τούρκοι ανακατέλαβαν την πόλη.

Το 1362 έγινε σουλτάνος ο Μουράτ Α΄ και έκανε δεύτερη πρωτεύουσα του κράτους του την Αδριανούπολη. Δεν μπόρεσαν οι Τούρκοι να καταλάβουν αμέσως τη Μακεδονία, διότι ο Μανουήλ Β΄, ο δεσπότης της Θεσσαλονίκης, οχύρωσε καλά μερικές από τις πόλεις της. Οι Σέρρες απελευθερώθηκαν από τον Μανουήλ Β΄ το Νοέμβριο του 1371 και κράτησαν άμυνα για δέκα χρόνια. Η ύπαιθρος όμως μαστιζόταν από τις λεηλασίες των Τούρκων.

14.3. Πολιορκία και κατάληψη της Προβίστας (Ελευθερουπόλεως)

Πληροφορίες για την προέλαση των οθωμανικών στρατευμάτων στην ανατολική Μακεδονία καθώς και για την πολιορκία και κατάληψη των Σερρών από τους Τούρκους μας δίνει ο ιστορικός Μοχάμεντ Σεατεντίν στο *Στέμμα των Ιστοριών*. Το έργο του αφορά την ιστορία των Τούρκων σουλτάνων από το 1299 μέχρι το 1520. Δεν φαίνεται πολύ αξιόπιστη η διήγησή του. Καταφεύγουμε ωστόσο σ΄ αυτή διότι κανείς από τους βυζαντινούς ιστορικούς, ούτε και ο Ι. Χάμμερ, ο συγγραφέας της *Ιστορίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, δεν αναφέρουν λεπτομέρειες για την πολιορκία και την κατάληψη των Σερρών από τους Τούρκους. Η διήγηση του Μοχάμεντ Σεατεντίν σε μετάφραση έχει ως εξής: Ο μέγας βεζίρης Τσανταρλή Καρά Χαλίλ πασάς και ο επίσημος Γαζή Εβρενός-μπέης μπήκαν στη Ροδόπη και στην περιοχή του Νέστου.

Για την κατάληψη της Ελευθερουπόλεως αναφέρει: Τα τείχη της Προβίστας κούρασαν πάρα πολύ τους Οθωμανούς πολεμιστές. Τα τείχη της ήταν πολύ

στέρα. Τα εξουσίαζε η πριγκίπισσα Μαρουλία. Οι Οθωμανοί βρήκαν μεγάλη αντίσταση από μέρος αυτής της γυναίκας. Ήταν συγγενής του Εμμανουήλ Παλαιολόγου του Δεσπότη της Θεσσαλονίκης και περίμενε τη βοήθειά του.

Ο Ντελιομπελπάν μπέης πολιορκούσε τις Σέρρες και εμπόδιζε τον Εμμανουήλ Παλαιολόγο να στείλει τη βοήθεια που ετοίμασε για τη Μαρουλία. Η Μαρουλία περιμένοντας τη βοήθεια αντιστάθηκε για πολύ χρόνο. Πολεμούσε γενναία και δεν παρέδιδε με κανένα τρόπο την πόλη. Η πολιορκία της Προβίστας (Ελευθερουπόλεως) διήρκησε πολύ χρόνο.

Όταν τελείωσαν τα πολεμοφόδια και τα τρόφιμα των αμυνομένων στρατιωτών της και έμαθε ότι αποκλείστηκε η βοήθεια του Εμμανουήλ Παλαιολόγου από τις Σέρρες αναγκάστηκε κάτω από τις αντίξοες συνθήκες της μακράς πολιορκίας και της ολοκληρωτικής εξάντλησης της φρουράς και των κατοίκων της πόλεως να προτείνει συνθήκη στους Τούρκους. Τους έδωσε πρώτα αρκετά χρήματα και μετά τους παρέδωσε το φρούριο με ειρηνικό τρόπο χωρίς να καταστρέψουν την πόλη.

Η πολιορκία της Προβίστας με την πριγκίπισσα Μαρουλία συγχέεται με άλλα ιστορικά γεγονότα σε άλλες πόλεις με το ίδιο όνομα, όπως π.χ. με τη Μαρουλία της Λήμνου του 1475, με το κάστρο της Ωρηάς κ.λπ. Λόγω της παραδειγματικής γυναικείας άμυνας της πόλεως με αρχηγό τη Μαρουλία ονόμασαν το κάστρο της Αβρέτ Χισάρ, δηλαδή Γυναικόκαστρο.

14.4. Η πολιτική κατάσταση πριν την πολιορκία των Σερρών

Ο δεσπότης της Θεσσαλονίκης Μανουήλ Β΄, ο μετέπειτα αυτοκράτορας Κωνσταντινουπόλεως, κατέλαβε το Νοέμβριο του 1371 τις Σέρρες από τους Σέρβους και οχύρωσε τα επικίνδυνα σημεία αυτής. Η κατάσταση όμως έξω από τα τείχη της πόλεως ήταν ανεξέλεγκτη, διότι στίφη ατάκτων Τούρκων κατέφθαναν και λεηλατούσαν την ύπαιθρο. Επικρατούσε στην ύπαιθρο κατάσταση αναρχίας που συνεχίστηκε επί δέκα και πλέον χρόνια. Οι Τούρκοι στο διάστημα αυτό κατέλαβαν ορισμένα μικρά κάστρα της Μακεδονίας, αλλά οι Έλληνες τα ανακατέλαβαν. Τρομαγμένοι οι κάτοικοι της υπαίθρου της Μακεδονίας κατέφευγαν στα δάση και στα ορεινά μέρη. Η βυζαντινή εξουσία περιοριζόταν μόνο μέσα στις οχυρωμένες πόλεις, ενώ η ύπαιθρος ήταν υπό τον έλεγχο των Τούρκων. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας έγινε υποτελής στο σουλτάνο από το 1373. Ο νέος εμφύλιος πόλεμος μεταξύ του αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ και του γιου του Ανδρονίκου Δ΄ επιδείνωσαν την κατάσταση. Ο Ανδρόνικος Δ΄ παραχώρησε επίσημα την Καλλίπολη στους Τούρκους και την Τένεδο στους Γενουάτες. Τον πατέρα του και τους αδελφούς του τους έκλεισε στη φυλακή. Δραπέτευσαν τον Ιούνιο του 1379 από τη φυλακή και με την υποστήριξη του Μουράτ Α΄ ανακατέλαβαν το θρόνο. Συνεχίστηκε ο εμφύλιος πόλεμος μέχρι το 1382. Συμφιλιώθηκαν, αλλά οδήγησαν το κράτος περισ-

σότερο στην καταστροφή¹⁸³.

Ο Μανουήλ Β΄, για να περισώσει ένα κομμάτι της αυτοκρατορίας, έφυγε από την Κωνσταντινούπολη και ξαναήλθε στη Θεσσαλονίκη οργανώνοντας την άμυνα αυτής. Κυριεύσε από τους Τούρκους διάφορες οχυρές τοποθεσίες γύρω από τη Θεσσαλονίκη και ενίσχυσε τη βυζαντινή εξουσία στις Σέρρες. Απελευθέρωσε πολλούς αιχμαλώτους Έλληνες από τα χέρια των Τούρκων. Επέβαλε κάποια τάξη και ασφάλεια στην ύπαιθρο. Συνέβαλε να επικοινωνούν μεταξύ τους οι οχυρωμένες πόλεις.

Με τη δραστηριότητά του σημείωσε πολλές στρατιωτικές επιτυχίες στην ξηρά και τη θάλασσα εναντίον των Τούρκων. Οι επιτυχίες του εξαγρίωσαν τον Μουράτ Α΄. Έδωσε εντολή στο διοικητή της Αδριανουπόλεως Λαλασιαχίν μπεηλέρμπεη και στον παλιό διοικητή της Προύσας στρατηγό εξωμότη Έλληνα Εβρενός μπέη να κατακτήσουν ολοκληρωτικά τη Θράκη και τη Μακεδονία. Έδωσε ακόμη εντολή και στο μπεηλερμπέη της Ρούμελης Τσανταρλή Καρά Χαλίλ πασά, τον επονομαζόμενο τιμητικά Χαϊρεδίν, να βαδίσει και αυτός εναντίον της Μακεδονίας.

Λέγεται από μερικούς ιστορικούς ότι οι Τούρκοι κατέλαβαν τις Σέρρες δύο φορές, μία φορά το 1373 και μία δεύτερη το 1384. Ο μόνος Τούρκος ιστορικός που κάνει λόγο για δύο καταλήψεις των Σερρών είναι ο Εβλιά Τζελεμπί στο *Οδοιπορικό* του, όπου γράφει: «Τέλος δε το 777 έτος [1375] κυριεύεται από τον Γαζή Χουνταβεντικιάρ [από το μονάρχη Μουράτ Α΄] με το χέρι του Γαζή Έβρενος. Κατόπιν οι ρυπαροί ξαναπήραν την πόλη. Μα πάλι κυριεύσε ο Γαζή Έβρενος το 786 [1384] και για να μη γίνει η πόλη άσυλο των απίστων κρέμισε μέγα μέρος από τα τείχη της». Ισχυρίζεται ότι το 1373 κατέλαβαν τις Σέρρες οι Τούρκοι και μετά ο δεσπότης της Θεσσαλονίκης Εμμανουήλ Παλαιολόγος, αφού οι Σερραίοι επαναστάτησαν και σκότωσαν τη φρουρά των Τούρκων στην Ακρόπολη, τους απελευθέρωσε.

Ο Κώδικας της Μονής Μεγίστης Λαύρας του Αγίου Όρους γράφει: «ζωπη [1373] επήραν την Βέρροϊαν και τας Σέρρας». Ο Χαλκοκονδύλης μας πληροφορεί ότι οι Φέρραι (Σέρραι), Ζίχνα και πολλά άλλα φρούρια που βρίσκονταν στο όρος Ροδόπη υποτάχθηκαν «χρόνον τινά» πριν από τη συνθήκη που έγινε το 1373 ανάμεσα στον Μουράτ και στον Ιβάν Σισμάν, τελευταίο τσάρο των Βουλγάρων¹⁸⁴.

Τα παραπάνω θεωρούνται από άλλους ιστορικούς, όπως τον Ostrogorsky, ως κατασκευάσμα. Τα απορρίπτουν και επιμένουν ότι από τους Τούρκους έγινε μία και μόνο κατάληψη των Σερρών το 1383.

¹⁸³ Παπαρρηγόπουλου, *ό.π.*, τ. Θ, σ. 188-190.

¹⁸⁴ Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, σ. 54.